

Forside til speciale - afhandling

Eksamenstermin (sæt x)	Sommer __X__	Vinter _____
Underviser/vejleder:		Nikolaj Nottelmann

Titel på eksamensopgave:	
Vildledningernes Tidsalder – Vil de Nye Muligheder for Vildledning Øge Polariseringen og True Demokratiet?	
The Era of Deception – Will the New Potential for Deception Increase Polarization and Threaten Democracy?	
Min./max. antal typeenheder: Vedr. Speciale - Afhandling: 60-80 normalsider (144.000-192.000 typeenheder) eksklusive bilag	Din besvarelses antal typeenheder¹: Abstract: 4.777 typeenheder. Afhandling: 190.167 typeenheder
Resumé Vedr. speciale - Afhandling Resumé: 1-2 normalsider Fremmedsprog resumé: Engelsk eller tysk Vurderingen af specialeresuméet kan påvirke den samlede karakter i opadgående eller nedadgående retning. (1 normalside = 2400 typeenheder)	
Du skal være opmærksom på, såfremt din besvarelse ikke lever op til det angivne (min./max) antal typeenheder (normalsider) i studieordningen vil din opgave blive afvist, og du har brugt et forsøg.	
(sæt x) Ja, min eksamensopgave må gerne i anonym form kopieres/lægges på Blackboard __X__ som hjælp til kommende studerende i faget	

Tro og love-erklæring
Det erklæres herved på tro og love, at undertegnede egenhændigt og selvstændigt har udformet denne eksamensopgave. Alle citater i teksten er markeret som sådanne, og eksamensopgaven, eller væsentlige dele af den, har ikke tidligere været fremlagt i anden bedømmelsessammenhæng. Læs mere her: http://www.sdu.dk/Information_til/Studerende_ved_SDU/Eksamen.aspx
Afleveret af (skriv dato og navn) 13 – 07 – 2020. Jeppe Alling Jacobsen

¹ Tælles fra første tegn i indledningen til sidste tegn i konklusionen, inkl. fodnoter. Tabeller tælles med deres antal typeenheder. Følgende tælles *ikke* med: resumé, indholdsfortegnelse, litteraturliste og bilag. Se i øvrigt eksamensbestemmelserne for disciplinen i studieordningen.

Abstract

In a modern liberal democracy stability and legitimacy are closely linked. Where it is hard to imagine a legitimate democracy if the people do not experience some stability; that is, some understanding of who they are as people, a shared worldview, and a sense of their common challenges, in certain alternative forms of governance the issue of stability is not essential. Historically, the sovereign was considered to have legitimate power over the people solely because his family was appointed by God. In a democracy, however, the legitimate right to rule is based on the cohesion and interconnectedness of the people. If the people become divided and difficult to define as one unit the stability is broken. Thus, the continuation of legitimacy is questionable at best.

I will argue that different types of deception of the people can have serious consequences for the stability and legitimacy of liberal democracy and that we have yet to uncover and understand the full extent of the problem. The scope of scientific research and related literature in the field of deception is massive. The debate about various types of deception is going on in every part of the world. Today intentional misrepresentation is easily published and shared and quickly reaches a large audience. A well known and widely discussed example is the case of the Russian interference in the U.S. presidential election in 2016. More generally, the opportunity to post and share pseudoscience and fake pages on e.g. Facebook disturbs our perception of reality and, thus, leads to extreme collective confusion. And with extreme confusion comes, in our digital age, division and polarization. Congenital biases and basic psychological mechanisms fundamental to the human being are but one of the explanations. The people have not fundamentally changed. What has changed is the growing possibility to harness our humanity through new technologies. Therefore, it is highly relevant to ask: how serious is the threat to the liberal democracy? Can the Liberal Democratic State do anything to save itself from the threat of the post-factual era?

My thesis is structured as follows. Chapter 1 is primarily focusing on the definition of concepts. Important terms must be clarified!

Chapter 2 includes a brief explanation of how I will attribute the communicative content of linguistic phenomena. The main purpose of chapter 2 is to provide a clear outline of the rest of the thesis in order to clarify as many uncertainties and questions as possible that may arise along the way.

In Chapter 3 I explain how I am going to answer my research questions.

In Chapter 4 we finally arrive at the main problem. I identify and treat the major challenge facing liberal democracy.

In Chapter 5, I present some familiar and some lesser-known examples of deceptions. I present and defend my own categorizations of the various examples and briefly explain the political interests and motivations behind their formulations.

In Chapter 6, I present specific answers to my research questions. Each answer is followed by an analysis of the challenges of the individual answer. In this way, it becomes clear that

the most obvious approaches to the problems are fraught with pitfalls and should therefore be avoided.

Chapter 7, however, includes a new proposal on how to combat the threat of deception. Contrary to what one might expect from a thesis like this, I take as my point of departure the argument that it seems virtually impossible to solve the problem on democratic terms. While I accept that social media and the very threat to democracy addressed here are such new phenomena that one must be careful with hasty conclusions, I think it is time to take epistocratic solutions seriously. I argue that the time is ripe to turn to the notion of epistocracy and the potential of the term for rethinking the foundation of governance. If there is anything empiricism shows us, it is that only in rare cases can people be inspired and informed by political deliberation and exposure to science. We can observe that deception works as intended and due to the possibilities of today's technology deception has never before been shared and disseminated to such a large extent. Based on the discussion of the evidence mentioned above, I argue that it is time to open the discussion about how to let competence play a proper role in the electoral processes.

Finally, Chapter 8 is merely a conclusion. Much more research on the topic is necessary. Nevertheless I conclude that the notions of competence and epistocracy need to be taken serious. It is time to think of these concepts as possible solutions to a great problem. Not as authoritarian ideas meant only to distribute power to a tiny elite of the population.

Indholdsfortegnelse

Abstract	Side 3
Problemformulering	Side 7
Indledning	Side 7
Kapitel 1; Begrebsdefinition	Side 7
1.1 <i>Vestligt liberalt demokrati</i>	Side 8
1.2 <i>Fake news 1</i>	Side 8
1.3 <i>Information</i>	Side 9
1.4 <i>Misinformation og disinformation</i>	Side 10
1.5 <i>Bullshit</i>	Side 10
1.6 <i>Fake news 2</i>	Side 11
1.7 <i>Postfaktualitet/postsandhed</i>	Side 13
1.8 <i>Opsummering</i>	Side 14
Kapitel 2; En analyse af Kommunikativt Indhold – Produktivisme eller interpretivisme?	Side 15
2.1 <i>Generelt</i>	Side 15
2.2 <i>Interpretivisme a la Davidson</i>	Side 16
2.3 <i>Hvorfor ikke interpretivisme?</i>	Side 20
Kapitel 3; Måder at Besvare Spørgsmålet på	Side 21
Kapitel 4; Den Sociale Lim, Filtrering, Polarisering og Ekkokamre – Vildledningernes Gunstige Vilkår	Side 22
4.1 <i>Den sociale lim</i>	Side 22
4.2 <i>Filtrering</i>	Side 24
4.3 <i>Epistemiske bobler og ekkokamre</i>	Side 25
4.4 <i>Gruppementalitet, confirmation bias og disconfirmation bias</i>	Side 28
4.5 <i>Polarisering</i>	Side 31
4.6 <i>Opsummering</i>	Side 33

Kapitel 5; Disinformation, Bullshit og Fake News – Eksempler, Effekter og Problemer	Side 35
5.1 <i>Eksempel på disinformation med politisk formål</i>	Side 36
5.2 <i>Eksempler på bullshit med politisk formål – Trump</i>	Side 38
5.3 <i>Eksempler på fake news med politisk formål</i>	Side 41
5.4 <i>Russisk kompromat</i>	Side 42
5.5 <i>Postfaktualitet – demokratiets stabilitet og legitimitet</i>	Side 43
Kapitel 6; Demokratiet er Presset! Kan det Behandles?	Side 44
6.1 <i>Statslig intervention – tre metoder</i>	Side 44
6.2 <i>Folkets ansvar – Sunstein 2.0</i>	Side 48
6.3 <i>Gentænkt demokratiet</i>	Side 51
6.4 <i>Uddannelse</i>	Side 54
Kapitel 7; Kompetence – Giv det en Chance	Side 56
7.1 <i>Teserne</i>	Side 56
7.2 <i>Epistokratier</i>	Side 57
7.3 <i>Vælgertyper</i>	Side 57
7.4 <i>Kompetence</i>	Side 58
7.5 <i>Lighed</i>	Side 59
7.6 <i>Brennans vælgertest</i>	Side 60
7.7 <i>Vildledningstesten</i>	Side 60
7.8 <i>Afsluttende bemærkninger</i>	Side 62
Kapitel 8; Konklusion	Side 65
Appendix 1; Uddrag af Telefonisk Interview med Tidligere Minister Claus Hjort Frederiksen, Medlem af Folketinget	Side 67
Appendix 2; Petitum/Litteratur	Side 70

Vildledningernes Tidsalder

Vil de Nye Muligheder for Vildledning Øge Polariseringen og True Demokratiet?

Problemformulering

1. Hvilke problemer udgør spredningen af disinformation, bullshit og fake news for liberale demokratiers legitimitet og stabilitet?
2. Kan og bør en liberal demokratisk stat tage forholdsregler mod spredningen af fake news?

Indledning

Der er bred enighed om, at vi lever i vildledningernes tidsalder. Vi bliver dagligt udsat for disinformation, bullshit og fake news på sociale medier, og ofte har de et politisk sigte. Nemlig at skabe splid og at polarisere os. Pga. visse biases som de fleste mennesker er underlagt, lykkes vildledningerne tit i deres formål. De er med til at gøre os til politiske fjender frem for politisk uenige. De slår revner i den politiske samtale og gør sandheden svær at få øje på. Internettet blev opfundet blandt andet for at bringe mennesker tættere sammen. Det har det også gjort på nogle måder. Politisk ser det dog ud til at virke modsat. I denne afhandling undersøger jeg, hvorfor det er således, og jeg undersøger hvilke konsekvenser det har for demokratiets stabilitet og legitimitet.

Igennem teksten kommer vi til at besøge teori og evidens fra flere forskellige videnskabelige discipliner. Klassisk begrebsdefinition, socialpsykologi, sprogfilosofi, social epistemologi, samfundsvidenskab og politisk filosofi er alle fagområder jeg bevæger mig rundt i her. Teksten skal dog i det store hele mest ses som et bidrag til den sociale erkendelsesteori og især den politiske filosofi. Mit overordnede argument og min konklusion lægger sig ind i en af de mest klassiske diskussioner i den politiske filosofi overhovedet. Givet hvad mennesket er for en størrelse og hvilke omstændigheder, det placeres i, hvilken politisk styreform er så den mest legitime?

1. Begrebsdefinition

Kapitlet her er et redegørende begrebsdefinerende kapitel. Nogle centrale begreber for teksten klargøres her. Teksten har sit omdrejningspunkt i disinformation, bullshit og fake news og det liberale demokrati. Det er blandt andre disse begreber, vi skal se på, da de er vigtige for forståelsen af mit overordnede argument.

1.1 Vestligt liberalt demokrati

“Rule of the people, by the people, for the people.”² De berømte ord fra Abraham Lincoln søger at indkapsle selve demokratiets væsen. Men hvad præcis skal vi forstå ved et liberalt demokrati? Først og fremmest vil jeg her bruge ordet demokrati som betydende *repræsentativt* demokrati. Altså dette, at befolkningen stemmer på de individer og partier, som stiller op til valg for politisk at kunne repræsentere samme befolkning politisk. Det er en model, vi kender fra mange forskellige lande, inklusive Danmark og USA. I denne proces er lighed et nøglebegreb.³ Lighed i den demokratiske proces synes at være en kerneværdi. Det være sig både lighed i valgsituationen (én borger, én stemme), men også i adgangen til den politiske debat.

At man kan tale om et *liberalt* demokrati har naturligvis ikke det store at gøre med, at politikere generelt skulle abonnere på den politiske ideologi liberalisme. Der er blot tale om, at demokratiet først og fremmest har som formål at sikre borgerne inden for det gældende geografiske område grundlæggende rettigheder som forsamlingsfrihed, ytringsfrihed, retten til en fair rettergang osv. De træk, der her er nævnt, er altså, hvad jeg vil forstå ved et liberalt demokrati. Lige rettigheder, lige adgang til den politiske debat eller samtale, lighed i retten til at stemme og et repræsentativt aspekt i form af vælgerne valg af de kandidater, som vælgerne mener kan sikre deres interesser en gældende stemme på det højeste politiske plan.

Det bør endvidere nævnes, at demokratiet kan værdsættes normativt på to forskellige måder. Her er tale om instrumentalisme og proceduralisme.⁴ Kort fortalt kan man forstå demokratiet som instrumentelt værdifuldt, såfremt demokratiet tenderer mod gode beslutninger, der fremavler gode konsekvenser. Og kort fortalt kan man forstå demokratiet som procedurelt værdifuldt, såfremt den demokratiske procedure i sig selv afspejler retfærdighed. Den demokratiske stat opnår her sin legitimitet, fordi den demokratiske procedure er retfærdig, fordi den fx gør folk lige i afstemningsøjemed, men også fordi mennesker kan se og forstå sig selv og hinanden som ligeværdige – som folk, der givet denne procedure, kan forstå sig selv og hinanden som individer, der bliver lige respekteret og lige agtet uanset holdninger.⁵

1.2 Fake news 1

Min tekst og mit overordnede argument kommer til at kræve en rimelig præcis forståelse af begrebet fake news. Fake news er en engelsk betegnelse, som ikke (endnu) har en dansk ækvivalent, hvorfor jeg holder mig til den engelske term. Begrebet er så alment benyttet – også i det danske sprog – at det næsten ikke giver mening at begynde at oversætte det.

Før selve fake news-begrebet overhovedet kan give mening, må visse andre begreber introduceres. Hos mange forfattere oplever man en skelnen mellem misinformation,

---

² Swift, 2014, side 189.

³ Ibid., side 197-199.

⁴ Swift, 2014, side 202-205.

⁵ Brennan, 2016, side 10-11.

disinformation og fake news. Denne skelnen er givtig for vores formål her, og derfor er den vigtig for resten af teksten.

1.3 Information

Informationsbegrebet har både i filosofiske og journalistiske kredse været genstand for en enorm mængde litteratur. For hvad er information overhovedet? Jeg går ud fra, at de fleste mennesker har en intuitiv forståelse af, hvad ordet dækker over. Derfor vil vi kun kort besøge debatten her.

En klassisk måde at definere information på i informationsfilosofien har været som følger. "*Information* er den naturlige mening, sande objektive fakta, som er i verden uafhængig af agenter..."⁶ Et ofte brugt eksempel på information (det som sprogfilosoffen Herbert Paul Grice kalder naturlig mening) er, at fremkomsten af en bestemt type pletter på kroppen er information om mæslinger. Formidlingen af, at de givne pletter betyder mæslinger, kan kun gælde som formidling af *information*, for så vidt det netop er mæslinger, der er på spil.⁷ Sille Obelitz Søe mener dog ikke, denne definition er tilstrækkelig og ønsker et informationsbegreb, der også kan indfange tilfælde, hvor konventioner spiller en rolle samtidig med, at sandhedsværdien godt kan variere – det som hun, for at følge Grices terminologi, kalder unaturlig mening. Når man kigger på en busplan, der siger, at bussen går fra et givent stoppested klokken 10:03, er der altså ikke pludselig tale om misinformation (som vi kommer tilbage til), blot fordi bussen først kommer 10:05. Så længe konventionen om busplaner tolkes og forstås korrekt, tæller det som information.⁸ Det kan imidlertid være svært at sige, hvor mange minutter der så skal gå, før informationen tilter over og bliver misinformation. Det er ikke en diskussion, jeg vil kaste mig ind i her. Det vigtige er at forstå, at jeg vil bruge informationsbegrebet som betydende en formidling af sande forhold i verden, men hvor der også er plads til aktive agents rolle i form af fortolkning af alment accepterede konventioner. Dette gør informationsbegrebet en smule mere smidigt. En nyhedsformidling af en ildebrand på en gård i Birkum på Fyn tæller som information frem for mis- eller disinformation (også et begreb vi kommer tilbage til lidt længere nede) på trods af, at gården ligger 10 meter på den 'forkerte' side af byskiltet. Afsluttende er det her værd at bemærke, at når jeg fremover taler om misinformation og disinformation, så har det som sådan ikke noget med information at gøre. Det kunne man intuitivt finde misvisende, da information er en del af begge begreber, men ordene er så alment benyttede (i hvert fald i akademiske kredse), at det næsten ville være meningsløst at opfinde nye termer. Informationsfilosofien indeholder flere diskussioner om, hvorvidt misinformation og disinformation rent faktisk er typer af information. Det er interessant, og jeg vil opfordre læseren til at opsøge diskussionen, hvis interessen skulle være til stede. Men for indeværende vil misinformation og disinformation altså ikke tælle som egentlig information, men snarere noget der intentionelt eller ikke-intentionelt udgiver sig for netop at være information.

---

⁶ Søe, 2014, side 27.

⁷ Ibid., side 25.

⁸ Ibid., side 28.

1.4 Misinformation og disinformation

Debatten omkring, hvad der kendetegner de her begreber, er (igen igen) enorm i omfang. Fx har Don Fallis af flere omgange givet bud på en indfangning af nøjagtigt, hvad der skal forstås ved de her koncepter.⁹⁻¹⁰ Flere har gjort det samme, og uden at dvæle ved komplekse detaljer skal vi se på en letforståelig skelnen som, for tekstens ultimative sigte, er tilstrækkelig for at forstå forskellen.

Misinformation er jvnf. informationsdefinitionen ovenfor *ikke* information, men nærmere en ukorrekt eller upræcis formidling. Det kan være enten falskhed, vildledning, en halv sandhed, en fordrejning, en virkelighedsforvrængning osv., som egentlig søger at fungere *som* netop information. Det vigtigste for os i denne tekst er at forstå, at misinformation opstår ubevidst. Misinformation er ikke et bevidst forsøg på at vildlede eller at snyde. Det kan fx opstå ved dårligt journalistisk arbejde eller gennem videreformidling af stof fra kilder, som *selv* har en interesse i at vildlede eller manipulere, men som videreformidleren ikke har gennemskuet. Intentionen fra afsenderen er altså afgørende her, og misinformation skal forstås som noget, der opstår ikke-intenderet for afsenderens vedkommende.¹¹

Disinformation skal her derimod forstås som modstykket til misinformation. Der er stadig tale om falskhed, vildledning, en halv sandhed, en fordrejning, en virkelighedsforvrængning osv., men hvad der er afgørende, er intentionen. Der er tale om disinformation, hvis og kun hvis en formidling, intenderet fra afsenderen, udgiver sig for at være information, men i virkeligheden er falsk eller vildledende eller noget tredje i samme kategori som nævnt ovenfor.¹²

Der er flere grunde til, at jeg ikke vil melde mig ind i den længere diskussion af de her begreber. Diskussionen kan for det første meget hurtigt blive meget snørklet og teknisk. Hvor placerer vi fx politisk satire i dette landskab? Her præsenteres som regel falskheder eller humoristiske fordrejninger af sandheden, og de er klart intenderede. Men er der tale om disinformation? Eller er det i virkeligheden en konventionsbestemt og mere subtil form for information? Dette er blot ét eksempel på, hvor hurtigt debatten kan glide én af hænde, hvis ikke denne debat i sig selv er målet med éns skrivelse. Så detaljeret behøver vi ikke gå til værks for at kunne arbejde med min problemstilling.

1.5 Bullshit

I en tekst som denne er det også værd at fremhæve bullshitbegrebet, som det er udformet af filosofen Harry Frankfurt. Frankfurtersk bullshit er et begreb, der i nogen grad har fået en renæssance i akademiske kredse. I første omgang med muligheden for at sprede disinformation og fake news. I anden omgang (især) med den amerikanske præsidentvalgkamp og efterfølgende indsættelse af Donald Trump i 2016. I korte træk beskriver Frankfurt en bullshitter som en person, der i

---

⁹ Fallis, 2009.

¹⁰ Fallis, 2015, side 401-426.

¹¹ Ibid., side 402

¹² Ibid., side 406-407.

en ytringssituation er indifferent over for sandheden af den givne ytring. Om det sagte eller skrevne er sandt eller falsk, er ligegyldigt for afsenderen. Det vigtige er derimod at skjule intentionen med afsendelsen.¹³ Hvad, man kan være sikker på, er, at der *er* en intention. Men intentionen er ikke at tale sandt eller falsk. Sandhedsværdien er underordnet og dagsordenen er at manipulere hvilke intentioner, der i virkeligheden ligger bag. Ofte, som Frankfurt skriver, vil det dreje sig om, at afsenderen vil præsentere sin egen person på en favorabel facon.¹⁴ Andre gange kan det handle om at stille andre personer eller grupper i et dårligt lys. Alt dette betyder, at der med bullshit ikke er tale om, at en ytring nødvendigvis er falsk. I visse tilfælde kan ytringen sagtens være sand. Men det er bare ikke grunden til at ytringen fremsættes. Andre intentioner trumfer vigtigheden af sandhedsværdien. Fænomenet her kan forekomme i såvel nyheder som i regulære udtalelser fra eksempelvis politikere. Det er ikke en manipulation af sandheden, men en manipulation af grunden til, at ytringen overhovedet udkommer.

En vigtig pointe er, at det som modtager af en sproglig ytring nogle gange kan være svært at identificere om afsenderen, har som primær intention at overbevise modtageren (om ytringen er sand eller ej), eller om afsenderen er indifferent over for sandhedsværdien og i stedet har interesser. Nogle gange vil det være tydeligere end andre. Derfor er der her et måske endnu større analysearbejde for modtageren end ved identificeringen af mis- og disinformation. Vil modtageren af en ytring blive klog på denne ytring, er der to trin. Er ytringen sand og har afsenderen overhovedet interesse i ytringens sandhedsværdi? Dette kan synes som et stort ansvar. Og det ser da også ud til, at bullshit er et stærkt retorisk begreb i en tid, hvor – som vi skal se – nogle finder bekræftelsen af éns politiske identitet vigtigere end sandhedsværdier og ytringsintentioner.

1.6 Fake news 2

Fake news bliver af flere online ordbøger og Wikisider beskrevet på en måde, der får det til at ligne disinformation. I medievidenskaberne og filosofien er begrebet også i høj grad benyttet. Desværre synes der ikke at være stor konsensus om, hvad fake news præcis dækker over.¹⁵ Nogle følger ordbogens definition og får dermed et fake news begreb, der stort set betyder det samme som disinformation. Andre bruger begrebet som en ækvivalent til Frankfuriansk bullshit.

Jeg vil lade mig inspirere af den tyske filosof Thomas Grundmann i min forståelse. Først og fremmest er det værd at bemærke, at fake news omfatter *nyheder*. Det betyder altså, når fx en politiker til et pressemøde, i folketingsalen eller i anden sammenhæng udtaler sig, så kan der ikke være tale om fake news. Der kan i værste fald være tale om misinformation, disinformation eller bullshit. Fake news skal være medielt formidlet på den ene eller den anden måde, og det skal præsenteres som en nyhed, sand eller ej, velmenende eller ej, intentionelt vildledende eller ej. Som Grundmann skriver, er det faktisk ikke så banalt som det måske på overfladen kunne se

---

¹³ Frankfurt, 2019, side 50-54.

¹⁴ Ibid., side 81-82.

¹⁵ Habgood-Coote, 2018, side 1034.

ud. En falsk nyhed er intuitivt dog en slags nyhed. Det samme kan man ikke sige om fx et falsk vindue, som man intuitivt vil sige *ikke* er et vindue. Kort sagt: Fake news er stadig 'news'.

Den mere kontroversielle diskussion går på, hvad begrebet præcist kan og bør indfange. Vi ved nu, at fake news indfanger alt, hvad der enten er eller præsenteres som en mediebaseret nyhed. De klassiske eksempler er journalistisk dækning af lokale, nationale eller internationale forhold, forandringer eller begivenheder gennem aviser, radio, TV eller digitale nyhedsplatforme. En sådan intuitiv forståelse af 'news' er altså, hvad vi her opererer med. 'Fake' er mere vanskelig. Vi vil ikke have et begreb, der kun tæller ukorrekt eller vildledende overdragelse af nyheder. Det ville betyde, at fake news blot var en art af mis- og/eller disinformation. Vi kan heller ikke nøjes med at karakterisere fake news som vildledning af intentionen med selve nyhedsformidlingen (om denne måtte være sand eller ej). Det ville gøre fake news til ren bullshit, sådan som Nikil Mukerji eksempelvis ønsker det.¹⁶ Begge ovenstående bud på fake news synes for snævre og kan ikke indfange eksempler, som de fleste af os intuitivt ville karakterisere som fake news. Da tyskerne i 1939 spredte nyheden om, at de i selvforsvar besvarede ild mod skydende polakker, selvom der i virkeligheden var tale om en offensiv invasion, synes det ret tydeligt, at formålet netop var at vildlede om indholdet af nyheden. Dette ser ud som et tydeligt eksempel på noget, vi ville kalde fake news. Sådan et eksempel ville ikke kunne tælle med hos fx Mukerji.¹⁷

På nuværende tidspunkt kan vi altså sige, hvad fake news ikke er. Det er ikke bare mis- og disinformation formidlet som nyheder. Ej heller blot bullshit formidlet som nyheder. Der er dog den mulighed at lave en såkaldt disjunktiv analyse, hvor "...fake news results either from an intention to deceive consumers about its content or from bullshit intentions."¹⁸ Det vil sige, at en slags mangel på sandfærdighed kan siges at dække de to forskellige vildledningsattituder. Vi må dog give Grundmann ret i, at det som regel er en uskik at bruge ét begreb til at dække to ret forskellige fænomener – i dette tilfælde attituder. Og endnu værre kan vi måske bare komme til at stå med et begreb, der er overflødig. Hvis fake news blot er enten det ene eller det andet, hvorfor så overhovedet bruge det? Måske kan det i værste fald endda blot forvirre mere, end det kan afklare og afgrænse, hvis det bruges mere eller mindre arbitrært uden en klar ekstension.¹⁹ Dette leder ham til et nyt begreb, der ikke udelukkende fokuserer på vildledningsintentionerne som definerende for fake news. Fake news er nyheder produceret på måder, der giver dem robuste dispositioner til, under normale omstændigheder i publikationsøjeblikket, at skabe falske overbevisninger hos et betragteligt antal af modtagerne.²⁰ Forbrugeren eller modtageren eller, hvad man vil kalde den, der læser, hører eller ser fake news ('the consumer' på engelsk), introduceres altså her som en afgørende spiller. "The basic idea here is that any type of news (individuated by a process

---

¹⁶ Mukerji, 2018.

¹⁷ Grundmann, [2020], side 3.

¹⁸ Ibid., side 4.

¹⁹ Habgood-Coote, 2018, side 1035.

²⁰ Grundmann, [2020], side 8.

of formation or selection) that tends to mislead the relevant consumers will count as fake news.”²¹ Og den relevante gruppe modtagere i denne sammenhæng må naturligvis være den gruppe, som nyheden er målrettet.

Der er fordele ved at benytte sig af ovenstående definition. For det første arbejder vi med ét samlet begreb med én ekstension frem for det disjunktive bud, som vi så tidligere. Dermed kan vi måske undgå overflødhedsdebatten, som blandt andre Habgood-Coote bringer på banen. Der er, som Grundmann siger, en samling af:

*“... different ways of news production and selection in light of their effects on the consumer. A number of very different practices of news disclosure can have the same cognitively misleading effects on consumers, e.g., unreliable sources or testifiers, bad journalism, publishers who want to deceive their audience or who are indifferent to the truth, unreliable technical devices or procedures, journalistic practices that select news in ways that mislead consumers, etc.”*²²

Alt dette kommer til at indgå i ét begreb om fake news, der ikke bare forsøger at dække over flere forskellige intentionelle attituder. Derfor vil fake news begrebet fra nu – uden videre diskussion – forstås på samme måde her, som Grundmann definerer det, hvilket er beskrevet ovenfor.

1.7 Postfaktualitet/postsandhed

Her er der tale om en oversættelse af det engelske begreb 'post-truth'. Det skal forstås som en æra – vores nuværende æra – hvor sandheden, videnskaben og den journalistiske information for mange menneskers vedkommende (især i USA) ikke har samme epistemiske overbevisningskraft som fx pseudovidenskab, konspirationsteorier og emotioner.²³ Disinformation, bullshit og fake news deles i høj grad for at vække stærke følelser i folk. Det er vigtigt at sige, at bevidst vildledning ikke er noget nyt fænomen, men for mange forfattere, der beskæftiger sig med fænomenet, ser det ud til, at det i vor tid forekommer i et hidtil uset omfang (jeg nævner i flæng; d’Ancona, Sunstein, Hendricks og Vestergaard, Beaufort med flere). Sandhed og videnskab har mistet status, og mange søger i stedet nyheder eller politiske udtalelser, der bekræfter deres allerede eksisterende synspunkter, og for en væsentlig vælgerskare betyder det udeladelse af hensyn til, om der er tale om reel information, misinformation, disinformation, bullshit eller fake news. Det vigtige er ikke sandhed, men bekræftelse. Dette kan føre til epistemiske bobler og ekkokamre på sociale medier og i værste fald polarisering, hvilket ifølge nogle skal anses som en uheldig tendens, der på sigt – hvis ikke allerede – kan true demokratiets stabilitet og legitimitet. Teksten her har til formål at søge svar på, om denne frygt er berettiget, og om der skal handles på den og i så fald, hvordan?

---

²¹ Ibid., side 9.

²² Ibid, side 9.

²³ d’Ancona, 2017, side 8.

1.8 Opsummering

Som det efterhånden er understreget flere gange, så er mit mål her at give en forståelse af vigtige begreber, der ikke er mere end tilstrækkelig for den videre færd. Sprogfilosofien og journalistikken har meget mere at sige om informationsbegrebet, og emnet er både omfangsrigt og spændende. Mine hensigter er dog nogle ganske andre. For at de hensigter skal udmunde i konkrete resultater, er det mest hensigtsmæssigt, at vi holder os til ret intuitive og ukomplekse forståelser af begreberne. Så for klarhedens skyld opsummeres de første fire begreber her.

1. *Information*: Formidling af sande forhold i verden med det forbehold, at menneskeskabte konventioner ofte kan anses for information, selvom de ikke nødvendigvis fuldstændigt stemmer overens med fakta i bred forstand.
2. *Misinformation*: Vildledning, falskheder, vigtige udeladelser, virkelighedsfordrejning og lignende som er skabt ikke-intentionelt.
3. *Disinformation*: Vildledning, falskheder, vigtige udeladelser, virkelighedsfordrejning og lignende som er skabt intentionelt.
4. *Bullshit*: Ytringer fremsat med indifferens om sandhedsværdien. En vildledning af afsenderens intentioner med ytringen frem for vildledning af den formodede sandhedsværdi formodet af ytreren selv. Det er værd at nævne at forskellen mellem disinformation og bullshit såmænd er klar nok. I praksis kan det dog ofte være svært at analysere, om ytreren bevidst forsøger at overbevise om indholdet eller, om ytreren derimod er indifferent over for ditto – om ytreren har en anden agenda som fx at stille sig selv i et bestemt lys i modtagers optik.
5. *Fake news*: For at noget kan betegnes som fake news, skal det have dispositioner til at skabe falske overbevisninger hos en betydelig mængde mennesker i en gruppe, der må formodes at være den gruppe, som nyheden er målrettet. Dette betyder at modtagerne her introduceres som vigtige spillere i fake news begrebet. Noget man ikke ser i mange andre definitioner på markedet. Dermed ikke sagt, at fake news ikke i rigtig mange tilfælde er kendetegnet ved, at afsenderen har specifikke intentioner om at vildlede enten gennem disinformation eller bullshit. Men definitionen her – hentet fra Grundmann – indfanger fx også regulær dårligt journalistisk arbejde eller upålidelige teknologiske procedurer. Eksempelvis automatisk algoritmisk filtrering af nyheder på Internettet – et fænomen vi ser nærmere på i kapitel 4.
6. *Postfaktualitet/postsandhed*: Betegner en tilstand i et samfund, hvor en betragtelig andel af menneskerne søger bekræftelse af deres politiske identitet frem for fakta om verdens begivenheder og ontologiske beskaffenhed. Den helt korte version er, at emotioner trumfer virkelighed. Nogle søger derfor hen i grupper, især på Internettet, hvor nyheder, der bekræfter deres allerede eksisterende synspunkter, bekræftes, og hvor holdninger, der strider imod, ikke kommer til syne. Andre finder tryghed i at være en del af et fællesskab, hvor tilhørsforholdet især består i at identificere sine fjender. Disinformation, bullshit og fake news spiller en rolle i denne tilstand, fordi vildledning generelt har gode vilkår i en tilstand, hvor mange ukritisk vil tro på stort set hvad som helst, der bekræfter deres politiske identitet og være uimodtagelige

for andre synspunkter. Og som vi skal se, vil mange gennem specifikke typer af biases endda blive endnu mere overbeviste om deres egne synspunkter, når de mødes med argumenter og evidens, der taler imod. Eller for nu at opsummerer det i kortest muligt omfang; "A democracy is in a post-factual state when politically opportune but factually misleading narratives form the bases for political debate, decision, and legislation."²⁴

2. En Analyse af Kommunikativt Indhold – Produktivisme eller Interpretivisme?

For yderligere at præcisere, hvordan jeg vil forstå de ovenstående begreber, vil det være gavnligt at give et kort overblik over sprogfilosofisk teori omkring kommunikativt indhold. Der findes grundlæggende to positioner. Produktivisme og interpretivisme (oversat fra de engelske begreber 'productivism' og 'interpretationism').²⁵ Jeg vil her redegøre for de allermest basale træk ved de to positioner og hernæst vise et eksempel på interpretivisme. Sidstnævnte vil ske ved en uretfærdigt kort redegørelse for visse væsentlige teoretiske skrivelser hos filosofen Donald Davidson. Davidson er en af de helt store klassikere i sprogfilosofien, hvorfor han er en god repræsentant for interpretivismen at fremdrage. Her skal det dog med det samme nævnes, at når jeg siger, at min redegørelse vil blive uretfærdigt kort, så skyldes det især, at Davidsons teorier er nørklede, svært forståelige og omfangsrige. Et eksempel herpå er titlen på en bog, jeg bruger som kilde i dette kapitel: *Donald Davidson: A Short Introduction*. Et værk på 313 sider. Dette er en god illustration af, at man har med en mand at gøre, som kræver nogen fordybelse, vil man til bunds i hans arbejde.

Jeg kommer ikke til at kaste mig ind i debatten mellem interpretivister og produktivister. Jeg påtager mig ikke at løse den konflikt. Grunden til, jeg bringer den op her, er, at det vil få visse af de ovenstående begrebsdefinitioner til at stå endnu klarere. Jeg vil ende afsnittet med at begrunde, hvorfor jeg ikke vil forstå begreberne rent interpretivistisk.

2.1 Generelt

Hvor får en sproglig ytring sit kommunikative indhold fra? Ori Simchen giver os to bud. Enten kommer indholdet fra omstændigheder omkring produktionen (fx ved ytrereens referentielle intentioner), eller også kommer indholdet i stand ved omstændigheder omkring fortolkningen af ytringen (fx ved regler om hvad der bedst kan forklare ytrereens verbale adfærd). Man kan lidt grovkornet sige, at en ytrings kommunikative indhold enten determineres af ytringsafsenderens egne intentioner eller gennem en fortolkning foretaget af ytringens modtager. Kortere endnu: Skal vi kigge mod intentioner eller fortolkninger?²⁶

Det er vigtigt at slå fast, at Donald Davidsons teori er en *meningsteori*. Om en sætnings mening og dens kommunikative indhold er det samme således, man kunne sætte

---

²⁴ Hendricks & Vestergaard, 2018, xiv (Introduction).

²⁵ Simchen, 2017, side 1.

²⁶ Ibid., 2017, side 1-4.

lighedstegn mellem de to, er til debat. Det er ikke en debat, jeg går ind i her. Her vil jeg uden videre forstå meningsbegrebet som det, Grice kalder talermening.²⁷ Altså, hvad afsenderen af en ytring 'mener' med samme ytring. For ikke at skabe mere forvirring end højst nødvendigt vil jeg altså i stedet for meningsbegrebet benytte mig af begrebet kommunikativt indhold. Hvad mening helt præcis indebærer, er i sig selv også en kompleks debat. En debat der findes et utal af skrivelser omkring. Det skal også tilføjes, at jeg uden videre kommer til at forstå 'meaning' som kommunikativt indhold, når jeg en gang i mellem inddrager et citat, hvor det engelske ord 'meaning' indgår.

Det, der her interesserer os, er, hvilket forhold, der er mellem intention og indhold. Interpretivister og produktivister holder begge på, at der selvfølgelig er intentioner bag sproglige ytringer. Interpretivister ser en fortolkning af indholdet som indgangen til ytrereens intentioner. Produktivister ser ytrereens intentioner som indgang til forståelsen af indholdet af en ytring. Davidson snakker eksplicit om mening.

2.2 Interpretivisme a la Davidson

Davidson er af den overbevisning, at hvis man vil forstå intentionen bag en ytring, må man først forholde sig til indholdet af en ytring. Modtageren af en sproglig ytring er ham, der skal afkode det kommunikative indhold for overhovedet at kunne tilskrive afsenderen af ytringen en intention. Fortolkningen skal dog, ifølge Davidson, foregå på en bestemt måde. Den skal ske på et empirisk grundlag, hvor modtageren må bruge de beviser, der er tilgængelige for ham. Der er altså en streng empirisme på spil. Spørgsmålet er så, hvilken evidens der egentlig foreligger for fortolkeren. Et spørgsmål der snarest bliver besvaret.

Til at begynde med er Davidsons teori bygget op omkring en sandhedsteori. Mere konkret, en teori om sandhedsbetingelser. " ... to give truth conditions is a way of giving the meaning of a sentence."²⁸ Her lader Davidson en anden sprogteoretikers sandhedsteori stå til troende. Polakken Alfred Tarski havde, før Davidsons meningsteori så dagens lys, givet et bud på en sandhedsteori, og Davidson tager afsæt i denne. Tarski er kendt for sin 'Konvention T', som siger, at enhver anvendelig sandhedsteori nødvendigvis indebærer 'T-sætninger'. Sådanne T-sætninger fungerer i Davidsons teori som teoremer " ... der angiver de semantiske egenskaber ved sætningerne på objektsproget (det sprog teorien er om) ved for enhver af disse sætninger at angive en sætning på metasproget (det sprog teorien er i), der er sand, hvis og kun hvis den pågældende objektsprogssætning er sand."²⁹ Altså, hvis vi har en teori om dansk, som også foregår på dansk, kan en T-sætning tage sig ud som følger. "P er sand" hviss. P. Eller for at bruge Davidsons skoleeksempel: "sne er hvid" er på dansk en sand sætning hviss. sne er hvid. Som dette eksempel viser, så opfatter Davidson ikke sandhedsbegrebet som specielt komplekst eller dybt. "Sandhed er med andre ord

---

²⁷ Grandy, R. and Warner, R., 2015. *Paul Grice (Stanford Encyclopedia Of Philosophy)*. [online] Plato.stanford.edu. Available at: <<https://plato.stanford.edu/entries/grice/>>

²⁸ Davidson, 1967, side 310.

²⁹ Jeppesen, 2018, side 39-40.

lige så *simpel*, som den er *absolut*; den behøver ikke yderligere forklaring, men besidder på den anden side heller ikke nogen forklaringskraft.³⁰ Derfor er der ingen grund til at gå dybere ned i sandhedsbegrebet ifølge ham selv. Det vigtige er at være klar over sandhedsbetingelserne for ytringer.

Bevæbnet med Tarskis sandhedsbegreb går Davidson nu videre til hans teori om fortolkningen af ytringer. En teori han kalder radikal fortolkning. Tankeeksperimentet er i store træk det samme som W.V. Quines tankeeksperiment, som han bruger i sin teori om radikal oversættelse, men i stedet for oversættelse har Davidson mening for øje. Den såkaldte feltlingvist har begivet sig ud i en jungle, hvor han vil studere en indfødt stamme med henblik på at lave en teori om kommunikativt indhold for de indfødtes sprog. Et sprog der er feltlingvisten fuldstændig fremmed. "Når feltlingvisten hverken har kendskab til de talendes overbevisninger eller meningen med de ord, de anvender, kan han ikke gøre andet end at søge en forbindelse mellem de lyde, han hører, og de omstændigheder, hvorunder de ytres."³¹ Nu bevæger vi os hen mod svaret på et tidligere stillet spørgsmål. Hvilken evidens har fortolkeren (i dette tilfælde feltlingvisten) til rådighed, når han skal afkode kommunikativt indhold? "What he must do is find out, however he can, what sentences the alien holds true in his own tongue (or better, to what degree he holds them true)."³² Det handler om evidens, der kan fortælle feltlingvisten, under hvilke omstændigheder en taler holder sin ytring for sand. Og en del af den empiri består simpelthen ved at observere den talendes adfærd. "The data available to the field linguist consist of nothing but the linguistic and nonlinguistic behavior of the speakers in its observable circumstances ... meaning is completely determined by observable behavior in observable circumstances."³³ Davidson falder altså under kategorierne empirist og behaviorist. Behaviorist omkring evidens. Det er den observerede adfærd, som kan lede feltlingvisten til en tilskrivelse af 'holden-for-sand-attituder', der er tale om. Ikke behaviorisme i den forstand at indre tilstande er ligegyldige for teorien. Adfærden hos de talende, determinerer det kommunikative indhold af en ytring samtidig med, at den agerer evidens for den fortolkende. Og her ser vi altså Davidsons interpretivisme. Det kommunikative indhold skal fortolkes, før vi kan tilskrive en taler intentioner med et specifikt indhold. Og indholdet fortolkes ud fra den tilgængelige adfærdsmæssige evidens. Selvom sådan en opsummering synes kort, skal man ikke lade sig narre. Feltlingvisten har åbenlyst et stort arbejde foran sig. Han må "... danne mønstre og formulere sandhedsteoretiske aksiomer, som vil generere nye T-sætningskandidater, der igen kan testes på talerne af *L*."³⁴ Dvs. den observerede adfærd i forbindelse med en ytring i *L* (de indfødtes naturlige sprog) må feltlingvisten omdanne til en T-sætning og dernæst prøve denne af empirisk for at verificere, om den holder. "Pluko agaf empo" er sand på det indfødte sprog hviss. vinen er sur. Og

---

³⁰ Ibid., side 41.

³¹ Ibid., side 42.

³² Davidson, 1967, side 313.

³³ Glüer, 2011, side 67-68.

³⁴ Jeppesen, 2018, side 44.

her forestiller vi os, at 'pluko agaf empo' er en syntaktisk korrekt sætning på de indfødtes sprog (og naturligvis, at de indfødte faktisk har adgang til vin). Hvis feltlingvisten observerer en indfødte tage en tår vin, hvorefter den indfødte kniber øjnene sammen og trækker læberne sammen og rynker på næsen og derpå ytrer 'pluko agaf empo', så har feltlingvisten empiri i form af denne observerede adfærd. Dernæst kan han prøve den udformede T-sætning på andre tilfælde, der ligner den just beskrevne.

På nuværende tidspunkt er det værd at minde om, at Davidsons meningsteori bygger på en Tarskiansk teori om sandhedsbetingelser. At angive sandhedsbetingelserne for en ytring er en måde at determinere ytringens kommunikative indhold på. Dette kræver åbenlyst nogle forudsætninger, der ikke endnu er blevet nævnt.

Jeppesen forklarer så præcist, som det kan gøres, hvad der ligger bag Davidsons brug af termen 'principles of charity' – eller på dansk: barmhjertighedsprincipper.

*"... for det første må det forudsættes, at de indfødte i de fleste tilfælde selv betragter deres sætninger som sande, og at det i de fleste tilfælde lykkes dem at sige, hvad de betragter som sandt; og for det andet må det forudsættes, at deres sætninger i det store hele er sande – også efter fortolkerens standarder."*³⁵

Sådanne barmhjertighedsprincipper kan ifølge Davidson hjælpe os på vej med at tilskrive den talendes overbevisninger. Dermed ikke sagt, at man ikke kan komme til at tilskrive overbevisninger, som den talende i virkeligheden ikke har. Men barmhjertighedsprincipperne er nødvendige for Davidson.³⁶ Tanken er, at når man gentagne gange har observeret en bestemt adfærd (at en tår vin indtages), når ordene 'pluko agaf empo' bliver ytret, styrkes grunden til at holde T-sætningen "pluko agaf empo" hvis vinen er sur for sand. Feltlingvisten har udarbejdet en teori om det kommunikative indhold og intentioner, og han kan nu gennem barmhjertighedsprincipperne begynde at tilskrive talerne bestemte overbevisninger.

Skulle der forekomme evidens, der kræver, at feltlingvisten må revidere sin teori om det kommunikerede indhold, vil det naturligvis også påvirke den tilskrivning af formodninger og intentioner, han har gjort på baggrund af teorien. Antag, at feltlingvisten observerer samme ansigtsudtryk, som det tidligere er beskrevet, efter en eller flere indfødte har taget en tår af vinen, og den eller de indfødte ytrer 'pluko agaf empo'. Dernæst giver en indfødte koppen med vin videre til feltlingvisten, og han smager straks, at vinen er enormt sød. Da han giver koppen tilbage til den indfødte, ser han, at den indfødte presser en halv citron ned i koppen. Her er der god grund for feltlingvisten til at tro, at den eller de indfødtes ansigtsudtryk, som feltlingvisten normalt forbinder med en syrlig smag, faktisk (måske på baggrund af uspecificerede kulturelle forskelle) er udtryk for

---

³⁵ Ibid., side 44-45.

³⁶ Malpas, J., 1996. *Donald Davidson (Stanford Encyclopedia Of Philosophy)*. [online] Plato.stanford.edu. Available at: <<https://plato.stanford.edu/entries/davidson/#RadiInte>>

en meget *sødlig* smag. Dette ændrer feltlingvistens T-sætningen til "pluko agaf empo" hvis. vinen er sød. Det betyder selvfølgelig også, at der må revideres i tilskrivningen af overbevisninger – men stadig med afsæt i barmhjertighedsprincipperne. Vi må stadig gå ud fra, at den indfødte som oftest selv betragter sin ytring som sand, og at ytringen rent faktisk *er* sand – også efter feltlingvistens standarder. Og sådan kan processen sådan set fortsætte "... until som sort of equilibrium is reached."³⁷ På denne måde kan feltlingvistens adfærdsobservationer munde ud i *både* en teori om kommunikativt indhold *og* en teori om formodningstilskrivelse. Og givet det samspil der er beskrevet ovenfor, mener Davidson nu at have kombineret de to teorier til én teori. En teori om fortolkning.

En opsummering af hele afsnittet om Davidson her, kan findes hos Simchen.

*"An idealized interpreter formulates empirical conjectures as to the truth-conditions of their sentences under various assumptions about speakers' rationality and cognitive predilections. Their words come to mean what they do by an assignment of semantic values to them within a Tarskian truth definition for their language that entails the T-sentences expressing the conjectured truth-conditions."*³⁸

Citatet præciserer ikke mindst, hvori interpretivismen præcist kan identificeres. Sandhedsbetingelserne skal udregnes gennem adfærdsbestemt empiri samtidig med, at barmhjertighedsprincipperne gælder. Ordene og sætningerne har altså det kommunikative indhold, de har, efter de er blevet fortolket på den korrekte måde – den radikale måde. At snakke om, at det kommunikative indhold skulle (måske bare delvist) determineres af afsenderens intentioner, giver ingen mening i denne teoretiske ramme.

Nu er det jo sjældent, at en almindelig dansker står midt i en jungle og skal afkode et fremmed sprog. Så hvilken relevans har det her tankeeksperiment overhovedet? Svaret kan gives meget kort. Tankeeksperimenter bruges i filosofien ofte til at stille tingene på spidsen eller for at understrege en teoris rigtighed. Kan en teori bestå i de mest utænkelige scenarier, er der bedre chancer for, at den har sin rigtighed i mere hverdagslige rammer. Davidson må forudsætte, at man i et sprogfællesskab (fx dansk) har en primitiv evne til at afkode ytringer. Det er naturligvis ikke sådan, at jeg minutiøst sætter mig og skriver en T-sætning, når jeg hører en anden dansker ytre sætningen "sneen er hvid". Gennem erfaring og en primitiv forståelse af mit eget sprog sker afkodningen stort set pr. automatik. Jeg tænker ikke over, at jeg deler opfattelse med taleren, at talerens adfærd giver mig grund til en bestemt fortolkning, at jeg gennem barmhjertighedsprincipper tilskriver ham rationalitet og en generel tendens til at tale sandt osv. Det er simpelthen en primitiv epistemologisk indsigt, jeg er udstyret med som fortolker. Og det er sådan, man i virkeligheden må

---

³⁷ Ibid.

³⁸ Simchen, 2017, side 8.

begrunde sine fortolkninger af ytringer. Det er det, som tankeeksperimentet med den radikale fortolker skal vise.

2.3 Hvorfor ikke interpretivisme?

Donald Davidson lærer os, at kommunikativt indhold først med god grund kan tilskrives efter fortolkning af såvel sproglig som ikke-sproglig evidens. Fortolkning kommer før intention, når det kommer til at tilskrive kommunikativt indhold. Det gør den, som nævnt, fordi man som fortolker må observere adfærd og fortolke denne, før man kan tilskrive det, som kaldes for 'holden-for-sand-attituder'. Det betyder, at fortolkning af, hvorvidt en ytrer, intenderer at kommunikere noget, som han selv holder sandt (eller falsk), afhænger af sproglige og ikke-sproglige observationer (og naturligvis de omtalte fortolknings- og barmhjertighedsprincipper). Intention kan ikke tilskrives uafhængigt af den sproglige handling. Dette er vigtigt for indeværende skrivelse. For hvad hvis den sproglige handling i sig selv er svært forståelig? Hvis det i det hele taget er svært at forstå det sproglige budskab? Lad mig med disse spørgsmål minde om, at denne teksts omdrejningspunkt er disinformation og fake news. Begge er de typer af kommunikation, der (i hvert fald ofte jvnf. Grundmanns definition af fake news) har vildledning (på den ene eller anden måde) som et intrinsisk element. Vildledning kan i denne sammenhæng forstås som en metaintention. Ifølge interpretivisten skal tale- og skrivehandlingen fortolkes, før der kan tilskrives intentioner. Men den rette fortolkning kommer først i stand hos fx Davidson, når der er opnået en slags ligevægt mellem den sproglige og ikke-sproglige adfærd og den bedste tilskrivelse af intentioner og overbevisninger – eller rettere holden-for-sand-attituder. Udgangspunktet for Davidson er ytringen, men gennem ytringen (og barmhjertighedsprincipperne) skal de kommunikative intentioner og ytrere's 'holden-for-sand-attituderne' tilskrives. Man kan sige, at en interpretivist som Davidson er forpligtet på både gennem de sproglige og ikke-sproglige handlinger at redegøre for den reelle kommunikative intention, men også metaintentionen; altså om afsenderen er ude på at fortælle det, han tror er sandheden, eller om han er ude på at vildlede. Netop fordi, vi i Davidsons program ønsker korrekt at kunne tilskrive 'holden-for-sand-attituder', er det afgørende også at forstå metaintentionerne. Indholdet skal analyseres på en bestemt måde, før vi robust kan snakke om fx vildledende intentioner, som denne tekst har som omdrejningspunkt. Men hvis ytringer og handlinger er indgang til analysen af vildledningsintentioner, får vi svært ved tilskrivningen af disse, hvor ytringen er meget obskur. Det kunne fx være gennem en fake news-tekst, som er behæftet med betydelige stave- og grammatikfejl, hvilket faktisk ofte har vist sig at være tilfældet (her kunne henvises til mange andre hjemmesider med lignende pointer).³⁹ I mere usandsynlige scenarier, som dog også bør nævnes for værdien af filosofiske tankeeksperimenters skyld, kunne man forestille sig en tekst skrevet på et ikke længere eksisterende sprog, som afsenderen dog fejlagtigt formoder, stadig er kendt for nogle. Pointen er, at der kan forekomme kommunikative handlinger, hvor fortolkningen

---

³⁹ Søndergaard, A., 2020. 6 Gode Råd: Sådan Spotter Du Falske Nyheder På Nettet. [online] tjekdet. Available at: <<https://www.mm.dk/tjekdet/artikel/6-gode-raad-saadan-spotter-du-falske-nyheder-paa-nettet>>

af talermeningen er svær eller endda umulig, og hvis dette skulle være tilfældet, er der altså heller ikke adgang til afsenderens vildledende intentioner. Dette synes at være problematisk for interpretivismen.

Arbejder vi derimod ud fra en produktivistisk kalkule, synes problemet afhjulpet. I og med at intentionen med en ytring i rene kommunikative termer er, hvad der giver ytringen kommunikativt indhold, synes der ikke at være nogen nødvendig sammenhæng mellem talermening og en bagvedliggende eventuel vildledningsintention. Accepterer vi, at det kommunikative indhold afhænger af den kommunikative intention og *ikke* den bagvedliggende mulige vildledningsintention, kan vi nemt analysere de to størrelser hver for sig. Dette forekommer mig også at være en mere simpel tilgang til disinformation og fake news. Vi kommer til at se flere eksempler på disse to fænomener senere i teksten her, og vi har brug for ret robust at kunne tale om vildledende intentioner isoleret. Selv i tilfælde, hvor budskabet med ytringen er obskurt, bør vi kunne tale robust om vildledende intentioner. Vi skal kunne arbejde med vildledning uanset, om vi til fulde kan forstå den sproglige eller ej.

En opsummering af afsnittet vil altså være som følger. Jeg har ingenlunde haft i sinde at afgøre den komplekse diskussion mellem interpretivisme og produktivisme. Jeg har påpeget, at interpretivismen potentielt kan komme i problemer med robust at tale om vildledende intentioner under visse omstændigheder. Et problem, som positionen ikke synes at dele med produktivismen. Da jeg i resten af teksten har brug for et vandtæt begreb om vildledende intentioner, er det derfor mere nærliggende for mig at gå produktivistisk til værks. Derfor vil jeg forudsætte, at kommunikative intentioner med en ytring og eventuelle vildledende intentioner er to størrelser, som vi kan tale om hver for sig. For at analysere en talehandling og et budskab (det kommunikative indhold), behøver jeg ikke at forstå, om der er en bagvedliggende intention om at vildlede. Og for at analysere en intention om at vildlede, behøver jeg ikke forstå den kommunikative intention. Det er denne tilgang, der bruges i resten af denne tekst. En sidste vigtig pointe er, at det, at analysere en sproglig afsenders adfærd ikke er uvæsentlig i analysen af vildledende intentioner. Dette ville Davidson også sige. Hvor jeg her vil adskille mig fra Davidson, er i at påstå, at analysen af adfærd ikke er nødvendig for analysen af den *kommunikative* intention. Som sagt: Talermening og vildledende intentioner skal her forblive to adskilte fænomener, der kan tales om hver for sig.

3. Måder at Besvare Spørgsmålet på

Det vil være nyttigt at få et overblik over hvilke mulige svar, der kan gives på vores indledende spørgsmål. Næste kapitel vil omhandle, *hvilke* farer fake news potentielt kan medføre for det liberale demokratis stabilitet og legitimitet, hvorfor det ikke er karakteren af disse farer, jeg her vil forholde mig til.

- a. Der er problemer forbundet med spredningen af disinformation, bullshit og fake news, og de er alvorlige nok til, at det liberale demokrati bør agere.

- b. Spredningen af disinformation, bullshit og fake news er alt andet lige et negativt fænomen, men det er ikke alvorligt nok (endnu) til, at det liberale demokrati bør agere.
- c. Der er alvorlige farer ved spredningen af disinformation, bullshit og fake news – så alvorlige, at det det liberale demokrati ikke kan fortsætte i sin nuværende form.
- d. Afvisning af antagelsen om at der overhovedet er problemer forbundet med spredningen af disinformation, bullshit og fake news.

Mulighed **d** vil ikke blive genstand for detaljeret behandling i denne tekst. Præmissen er her, at der er problemer, og det synes at være meget få forfattere, der ikke mener dette.

Men hvorfor er problemet så stort? Løgn og falskheder og deciderede fake news er noget, der altid har eksisteret. Hvorfor er problemet større i dag? Vi vender nu blikket mod den forholdsvis nye digitale virkelighed for at finde ud af, hvilke nye vilkår der er for massespredning af såvel information som disinformation og fake news. Dernæst vil det være tid til at se mere konkret på eksempler på disinformation, bullshit og fake news og den effekt, som mange frygter de medfører.

4. Den Sociale Lim, Filtrering, Polarisering og Ekkokamre – Vildledningernes Gunstige Vilkår

Som jeg allerede har nævnt, så er disinformation, bullshit og fake news ikke fænomener, der er opstået inden for de sidste par år. De har givetvis eksisteret i lang tid og kommer sandsynligvis også til at eksistere det næste lange stykke tid, hvis ikke altid. Spørgsmålet er blot, hvorfor det *lige nu* skulle være et ekstraordinært problem. De kommende sider vil sprede lys over, hvorfor bekymringerne er mere seriøse nu end nogensinde før. For en god ordens skyld skal jeg nævne, at meget af denne tekst vil dreje sig om undersøgelser og begivenheder fra USA. Primært, fordi det er her, de fleste undersøgelser er lavet, og de fleste akademiske tekster har også USA som udgangspunkt. Det er dog ikke ensbetydende med, at vi vores egen nationale kontekst ikke er berørte af de tendenser, vi skal kigge på. For det første er det uomtvisteligt at, hvad der foregår på USA's politiske scene påvirker stort set alle andre verdens lande. For det andet fordi vi ikke kan vide os sikre på, at de samme tendenser og fænomener ikke allerede eller i fremtiden vil gøre sig gældende i vor egen andedam.

4.1 Den sociale lim

Med introduktionen af det som populært kaldes Web 2.0, blev det muligt for alle med adgang til Internettet at skaffe sig information om en bred vifte af emner fx via Google og Wikipedia. Over en bred kam var der optimisme omkring den nye opfindelse. Den skulle sprede viden, information og indsigt. Som Cass Sunstein skriver i *#republic*, så er der da også utroligt mange fordele forbundet med Web 2.0. Men vi må ikke miste blikket for, at disse fordele kræver noget af befolkningen, hvis

ikke fordelene pludselig skal tippe over til at blive ulemper.⁴⁰ Det er noget vi skal kigge nærmere på i kapitel 6.

Muligheden for at tilegne sig information – ikke mindst politisk information – er utvivlsomt forbedret i forhold til tiden før Internettet generelt. Hvor man førhen var nødsaget til at betale for aviser, frivilligt tænde for radio eller fjernsyn med modtagelsen af politisk information for øje eller tage overtøjet på for at besøge det lokale bibliotek, er man nu kun et par klik væk fra de kilder, der kan informere. Denne situation lyder som det rene Mekka for enhver demokrat. Og både på papiret og i praksis har det positive konsekvenser. Alligevel er flere forfattere og tænkere betænkelige. For hvor de positive konsekvenser ved udviklingen synes åbenbare, så er der alligevel bekymrende elementer og tendenser, som ifølge dem får for lidt opmærksomhed.

Sunstein forsøger at definere, hvad han kalder 'den sociale lim'⁴¹. I et demokrati er der to ting, der er afgørende for, at befolkningen føler, at de er 'limet sammen'. At de har en sammenhørighed og et fællesskab. De skal for det første præsenteres for divergerende informationer om sociale, historiske og politiske forhold. Det er altså ikke nok udelukkende at tilegne sig information fra kilder, der bekræfter én i eksisterende synspunkter. Ej heller er det tiltrækkeligt kun at deliberere med den gruppe af mennesker, man i forvejen identificerer sig med. Et karikeret eksempel kunne være, at den sociale lim styrkes ved at folk ikke blot får deres information fra Politiken, men også får inputs fra Berlingske Tidende, Weekendavisen eller Information. For det andet mener Sunstein, det er væsentligt, at befolkningen i en national stat har fælles erfaringer og/eller oplevelser, som forener. Det kan være sportsbegivenheder (hvem husker ikke Danmarks fodboldtriumf i 1992, hvor et utal af mennesker var at finde på Rådhuspladsen – eller den nylige VM-håndboldtriumf?), der synes at bringe os i en form for tæthed med hinanden. Det kan også være stoltheden over danske ikoner, der begår sig internationalt og dermed styrker vores nationale ego – Lukas Graham, MØ, Mew, Michael Laudrup, Søren Kierkegaard, Mikkel Hansen, Andreas Mogensen og mange, mange andre. I et anderledes perspektiv kan det også være vores kristne tro, vores fælles historie eller vores digterkunst. Kort sagt er der mange aspekter, der gør sig gældende, når vi skal definere, hvad der gør os til ét folk. Hvad der samler os. Hvad der holder os sammen. Hvori den sociale lim består.

Et begreb, man ofte hører i dansk politisk kontekst, er sammenhængskraft. Og i politisk sammenhæng skal vi altså forstå, at der er visse faktuelle begivenheder og forhold (fx historisk), der forener os. Vi må have en fælles kohærent forståelse af, hvor og hvorfor vi er her, hvor vi er nu. Vi må have en fælles forståelse af verden. Dertil kommer det frie ord og friheden til nye idéer. At vi præsenteres for forskellige normative politiske positioner, synspunkter og forslag, er afgørende for vores egen kritiske evne til selv at indtage holdninger. Den sociale lim består altså blandt andet i, at vi har en relativt fælles funderet forståelse af og erfaring med virkeligheden, men at der stadig er rum for deliberation og debat om, hvordan denne forståelse og disse

---

⁴⁰ Sunstein, 2017, side 137-144.

⁴¹ Ibid., side 7.

erfaringer bringes i spil i en normativ politisk kontekst. Kogt helt ned kan man sige, at en del af li-
men består i, at vi forstår at, "... people are entitled to their own opinions, not to their own
facts."⁴²

4.2 Filtrering

Sunstein selv ser dog faresignaler. Den sociale lim kan miste sin styrke under de rette omstændig-
heder.⁴³ Det er et synspunkt, man også kan finde hos Hendricks & Vestergaard, Achen og Bartels,
d'Ancona, og Runciman (se litteraturliste). Det er dog vigtigt at understrege, at Sunstein kun frem-
lægger, hvilken trussel mod den sociale lim den digitale tidsalder *kan* føre med sig. Han mener ikke
(modsat mange af de andre, jeg har nævnt ovenfor), at der nødvendigvis er grund til stor bekym-
ring men snarere, at vi som demokratiske folk får et større ansvar for at håndtere denne nye virke-
lighed. Som nævnt er det noget, vi ser nærmere på senere.

Vi lever i en verden, der gør det muligt for os selv at designe indholdet af den kommunikation, vi
modtager. Vil man kun modtage nyheder og information om fodbold, er det muligt. Det samme
gælder, hvis man kun ønsker nyheder og information om rockmusik, teaterverden, politik osv. Så-
dan har det for så vidt været længe. Man kan nøjes med at finde litteratur omhandlende det, man
ønsker, at sortere politiske nyheder fra og nøjes med at læse sportssektionen i avisen eller købe
cd'er udelukkende med Led Zeppelin, The Rolling Stones eller AC/DC. Det nye er, at vores egen
indsats ikke længere er påkrævet. I bedste fald er den i hvert fald kun minimalt påkrævet. Online
tjenester og sociale medier som Netflix, Spotify, Youtube, Facebook osv. har på forhånd indbygget
en type algoritmer, der virker som et filter. Disse tjenester kan på baggrund af data omkring vores
egen online adfærd på forhånd præsentere os for det, som vi sandsynligvis allerede interesserer
os for. Hører man meget Pearl Jam på Spotify eller Youtube, vil man med overvejende sandsynlig-
hed blive præsenteret for muligheden for at høre andre grungebands som eksempelvis Nirvana.
Når man opretter en bruger på Netflix, bliver man bedt om at oplyse, hvorvidt man er mest til
amerikanske sitcoms, gyserfilm eller nordiske film, så Netflix som det første, når man logger ind,
kan øge chancen for at præsentere os for præcis de film eller serier, som vi sandsynligvis kan lide.
Også Facebook benytter sig af denne finte. Facebook er et socialt medie, hvorpå adskillige nyheds-
medier (og medier, der udgiver sig for at sprede information) deler deres nyheder. Også her bliver
data samlet op således, at de nyheder, der ligner dem, man plejer at klikke på, dele, 'like' eller
kommentere på, er dem, der dukker op øverst i éns 'feed'.⁴⁴ Alt det ovenstående lagt sammen be-
tyder altså, at der finder personlige filtreringer sted. Mange af de mest populære online tjenester
og sociale medier har indbygget en mekanisme, der gør, at vi hver især som individer er udsat for
algoritmernes virke og dermed hele tiden præsenteres for det, som vi qua vores adfærd allerede
har givet udtryk for, at vi har interesse omkring.

---

⁴² Ibid., side 126.

⁴³ Ibid., 140-141.

⁴⁴ Hendricks & Vestergaard, 2018, side 11-13.

Men hvorfor foregår det her overhovedet i første omgang? Blandt andet fordi der på Internettet er kamp om vores opmærksomhed. "Our attention is the portal to our consciousness..."⁴⁵ Og de, der fanger opmærksomheden, har dermed indflydelse på bevidstheden. Samtidig er opmærksomhed en knap ressource for os. Der er kun 24 timer i døgnet, og for de fleste går mange af disse timer på søvn, børn, transport, arbejde osv. Derfor er det tidsmæssige vindue, for de der vil fange vores opmærksomhed, snævert. Det kræver noget ekstraordinært. Det kræver fængende overskrifter, det kræver blikfang, det kræver optræk til spænding, men i dette vores filtreringsmiljø kræver det ikke mindst målrettethed. Skal man have modtagere af budskaber, nyheder eller anden kommunikation, skal der være et publikum. Derfor lukrer virksomheder på de indsamlede data. Men vigtigere endnu for denne tekst er det, at disse data kan bruges politisk. Kender man til menneskers online adfærd og præferencer, kan man med større præcision end nogensinde målrette politiske kampagner og budskaber. Man kan kort sagt via viden om adfærd være med til at *skabe* adfærd. En adfærd, der er brugbar for den politiske interessent.⁴⁶ Jeg vil i kapitel 5 komme nærmere ind på, hvordan man mere konkret kan bruge disse online mekanismer rent politisk – og hvordan de allerede *er* blevet brugt. Først skal vi dog se på mekanismernes og algoritmernes effekt i sig selv. De spiller nemlig en væsentlig rolle i forhold til at påvirke vores (online) ageren – ikke mindst politisk – hvorfor det er naturligt, at politikere og politiske organisationer har interesse i at forstå netop hvordan og i hvor høj grad, Internettet kan bruges i promoverings- og/eller mobiliseringsøjemed.

4.3 Epistemiske bobler og ekkokamre

Langt de fleste har eller bør have hørt om begrebet ekkokammer. Traditionelt har det begreb været opfattet – jvnf. ovenstående afsnit om filtrering – som det fænomen, at mange mennesker (bevidst eller ubevidst) kun har udsat sig selv eller gennem filtrering er blevet udsat for holdninger, undersøgelser, artikler osv., der i forvejen stemmer overens med de holdninger, man selv har. Og i virkeligheden giver det god mening, når man tager ordet ekkokammer i betragtning. At man kun hører ekkoet af sin egen stemme. Bekymringen omkring dannelsen af ekkokamre på Internettet generelt og sociale medier specielt har været udbredt, og det har været et overordentligt diskuteret emne både i akademiske kredse og inden for journalistikken. De seneste få år er der dog sået tvivl om, hvor stort et problem, ekkokamre i virkeligheden er. Men det er der måske en god grund til. For ifølge C. Thi Nguyen er der en konceptuel forvirring. Et ekkokammer er kun blevet forstået som beskrevet ovenfor. Et kammer, hvor man ikke præsenteres for modsatrettede synspunkter og modsatrettet evidens. Men dette forplumrer problemet. Det er mere givtigt at skelne mellem epistemiske bobler og ekkokamre. Ifølge Nguyen er epistemiske bobler det, man i virkeligheden har kaldt ekkokamre. Men det er vigtigt at skelne. For hvor epistemiske bobler skal forstås som dette, at man befinder sig i lukkede grupper, hvor man ikke præsenteres for det, man er uenig i, så skal ekkokamre forstås som de kamre, hvor man miskrediterer dem, man er uenige med (holdninger

---

⁴⁵ Ibid., side xiv (Introduction).

⁴⁶ Ibid., side 1-17

og evidens), og faktisk forstærkes i sin overbevisning – i nogle tilfælde ekstremiseres holdningerne endda. "... echo chambers can explain what epistemic bubbles cannot: the apparent resistance to clear evidence found in some groups, such as climate change deniers and anti-vaccination groups."⁴⁷ Når først der er tale om et ekkokammer, så bliver det langt sværere at få folk ud igen. For de vil sjældent bekymre sig om evidens. Det er nærmest overflødigt at nævne den overvældende mængde data og den overvældende enighed blandt langt de fleste forskere her, men det er altså sådant materiale, som ikke får folk ud af deres ekkokamre. Dynamikken er nemlig at diskreditere relevante kilder og autoriteter, der taler imod den sag, som ekkokammeret omhandler. "By 'epistemic discrediting', I mean that non-members are not simply omitted or not heard, but are actively assigned some epistemic demerit, such as unreliability, epistemic maliciousness, or dishonesty."⁴⁸ Og når man er overbevist om, at der tales med onde tunger eller vildledende intentioner, så overbevises man simpelthen i højere grad om sin egen holdning. "Members can be brought to hold a set of beliefs such that the existence and expression of contrary beliefs reinforces the original set of beliefs and the discrediting story."⁴⁹ Det er *denne* mekanisme, der bør være genstand for debat - ifølge Nguyen. For hvor præsentationen af andre holdninger og informationer faktisk er et effektivt middel til at få folk hevet ud af epistemiske bobler, så er det svært at lokke folk ud af ekkokamre. "Epistemic bubbles merely leave their members ignorant, but ignorance can be fixed with simple exposure. The function of an echo chamber, on the other hand, is to *credentially isolate* its members through a manipulation of trust."⁵⁰ Derfor er det vigtigt at være opmærksom på forskellen mellem de to ting. Begrebet ekkokammer skal simpelthen forstås på en anden måde, end det ofte er blevet.

De ovenstående filtreringsmekanismer kan være med til at forklare både epistemiske bobler og ekkokamre. Men ekkokammeret er et åbenbart større problem. For det første er det svært at komme ud af et ekkokammer, når først man er i et. For det andet risikerer man, at grupper, som dem jeg har nævnt, der forholder sig kritisk til realiteten af klimaforandringerne eller de positive effekter ved vacciner kan vokse og trives. Fx viste en undersøgelse fra april 2019, at skepsissen over for vacciner stiger. "I april viste en Eurobarometer-undersøgelse, at 48% af europæerne tror, vacciner kan give seriøst skadelige bivirkninger..."⁵¹ Og i USA har Pew Research Center i 2016 foretaget en undersøgelse, der viser, at ca. 48% procent af den amerikanske voksne

---

⁴⁷ Nguyen, 2020, side 142.

⁴⁸ Ibid., side 146.

⁴⁹ Ibid., side 147.

⁵⁰ Ibid., side 147.

⁵¹ Aagaard, T., 2019. *Ny Undersøgelse Gør Forskere Nervøse: Flere Og Flere Europæere Tror Ikke På Vacciner*. [online] Berlingske.dk. Available at: <<https://www.berlingske.dk/internationalt/ny-undersoegelse-goer-forskere-nervoesse-flere-og-flere-europaeere>>

befolkning mener, at klimaforandringerne er menneskeskabte. Hele 20% mener ikke, der er evidens for klimaforandringer overhovedet.⁵²

Selvom det er sandt, at der ikke er total enighed om omfanget af menneskers bidrag til den globale opvarmning, så er det imidlertid sandt, at kun 3% af forskerne på området ikke mener, at mennesker bidrager overhovedet.⁵³⁻⁵⁴ Det er selvfølgelig ikke 100% sikkert, at deciderede ekkokamre er den eneste årsag til alt det her. Men der er alligevel grund til at tro, at de har spillet en vis rolle. På klimaområdet er det fx velkendt, at den amerikanske præsident i mange år påstod, at det var vildledning skabt af Kina, at en vinter med meget sne var bevis for, at klimaproblemet ikke eksisterede, og at han var vild med kulindustrien, som der burde satses mere på.⁵⁵ Begivenheder som disse kan sandsynligvis skabe øget opbakning til Trump, idet hans trofaste støtter uvægerligt vil tage stilling til det enorme modsvar fra forskere og politiske modstandere – ved at miskreditere dem som de, der bare gerne vil have den siddende præsident ud af Det Hvide Hus. Retfærdigvis skal det siges, at Trump igennem længere tid har 'ændret' sine synspunkter omkring menneskeskabte klimaforandringer, men det virker sandsynligt, at han har spillet en vis rolle i skabelsen af ekkokamre på både venstrefløjen og på højrefløjen. Hans trofaste følgere bekræftes i deres holdninger, når forskere, journalister og politiske modstandere har kritiseret Trumps udtalelser. De 'liberale' vælgere i USA har sandsynligvis også brugt udtalelserne som bekræftelse af menneskeskabte klimaforandringer.

Spørgsmålet er, hvorfor ekkokamre og epistemiske bobler overhovedet opstår. Filtringen kan ses som en medspiller. Internettet kan ditto, fordi vi aldrig har haft mulighed for at blive eksponeret for så mange nyheder og udtalelser, informationer og fake news, mis- og disinformation og bullshit. I næste afsnit skal vi se på nogle konkrete biases, som egentlig har været kendt længe. Disse biases har for så vidt altid eksisteret. Men det virker fornuftigt at tro, at de spiller en anden rolle i dag end for fx 30 år siden. Og i sidste ende kan de relevante biases, gruppementalitet og online filtrering samt sociale medier give anledning til at tro, at der er potentiale for politisk og videnskabelig polarisering af forskellige befolkningsgrupper. Men hvilke biases og hvilke tilbøjeligheder, som kan påvirke vores politiske viden, forståelse og holdninger, er det så, der spiller ind?

---

⁵² Pew Research Center Science & Society. 2016. *Americans' Views On Climate Change And Climate Scientists*. [online] Available at: <<https://www.pewresearch.org/science/2016/10/04/public-views-on-climate-change-and-climate-scientists/>>

⁵³ Mieritz, K., 2020. *Faktatjek | Myten Om De 97% Enige Klimaforskere Holder Ikke - Indblik.Net*. [online] Indblik.net. Available at: <<https://indblik.net/2020/04/17/myten-om-de-97-enige-klimaforskere-holder-ikke/>>

⁵⁴ Persson, C., 2019. *Er 97 Procent Af Forskerne Enige Om, At Klimaforandringer Er Menneskeskabte?*. [online] Videnskab.dk. Available at: <<https://videnskab.dk/naturvidenskab/er-97-procent-af-forskerne-enige-om-at-klimaforandringer-er-menneskeskabte>>

⁵⁵ Schulman, J., 2018. *Every Insane Thing Donald Trump Has Said About Global Warming*. [online] Mother Jones. Available at: <<https://www.motherjones.com/environment/2016/12/trump-climate-timeline/>>

4.4 Gruppementalitet, confirmation bias og disconfirmation bias

De to biases, der er nævnt i dette afsnits overskrift, vil jeg fra nu af frit oversætte til bekræftelsesbias og gendrivellesbias. Vi har allerede i ovenstående afsnit kort stiftet bekendtskab med disse biases. Men det er også vigtigt at forstå, *hvorfor* vi er tilbøjelige til at søge information, der bekræfter der bekræfter vores holdninger og også, *hvorfor* mange bliver ekstra bekræftet i selvsamme holdninger, når modsatrettede holdninger eksponeres. Først kigger vi på det, jeg her har valgt at kalde gruppementalitet.

Gruppementalitet: Det føles godt at være medlem af en gruppe. At man har noget til fælles med andre, som man kan skabe et fællesskab med. Det bekræfter én. Det bliver en del af éns identitet, og dermed bliver omkostningerne ved at forlade sådan en gruppe forholdsvis store. "Joining the group is an extremely adaptive human behavior. It allows us to make sense of a lot of worldly phenomena that might be complex or confusing."⁵⁶ Det er ikke unormalt, at man tester sine egne overbevisninger mod andre medlemmers. Gorman og Gorman skriver, at det på denne måde er nemt at gå fra 'jeg tror at global opvarmning er et seriøst problem' til 'global opvarmning er et seriøst problem'.⁵⁷ Man kunne tænke eksemplet vendt på hovedet. At starte med *ikke* at tro, det er et seriøst problem til at *konstatere*, at det ikke er et problem. Det er simpelthen et grundlæggende træk ved mennesket og dets gruppepsykologi, at man tilpasser sig den gruppe, man tilhører, og delvist skaber sin identitet ud fra denne. "Forming group affiliations stimulates the release of oxytocin in the brain..."⁵⁸ Dette betyder faktisk også, at gruppeidentiteten kan ende med at blive så dominerende, at man vil tilpasse sine holdninger efter gruppens, selvom de helt åbenlyst strider imod sund fornuft. Her kunne igen nævnes vaccine- og klimaproblemet. Som det også gøres klart i bogen *Denying to the Grave: Why We Ignore the Facts that Will Save Us*, så er det her helt naturlige menneskelige tilbøjeligheder, der endda kan forklares af psykologiske og neurovidenskabelige undersøgelser. "In today's world, triggers for group psychology are particularly abundant, considering how easy it is to join a 'group' with a click of a button on Facebook, LinkedIn, Twitter, and many other forms of social media."⁵⁹ Det er altså ikke mennesket som race, der har gennemgået en stor psykologisk forandring på kort tid. Det er *omstændighederne for vores tilværelse*. At opdele sig i grupper er så nemt som at klø sig i nakken pga. de teknologiske opfindelser, der har set dagens lys i løbet af de sidste 25-30 år. Og det her baner også vejen for store karismatiske politiske ledere. Med alt det forklarede i dette afsnit og i 4.3 in mente så er det givet, at emotioner spiller en ganske betydelig rolle, når fx en politisk holdning udarbejdes. "... charismatic leaders almost never speak to our rational sides. Part of what makes them such successful, magnetic leaders is their preference for emotional persuasion."⁶⁰ Hvilke navne dukker først op på lystavlen, når man

---

⁵⁶ Gorman & Gorman, 2017, side 95.

⁵⁷ Ibid., side 95.

⁵⁸ Ibid., side 99.

⁵⁹ Ibid., side 94.

⁶⁰ Ibid., side 71.

tænker på karismatiske ledere, der søger politiske sejre ved at tale til folks emotioner frem for at tale til vælgernes rationelle side? I vor tid dukker navnene Donald Trump og Nigel Farage op. Ser man ca. 90 år tilbage dukker navnet Adolf Hitler op. Karismatiske personligheder, der forstod/forstår at tale til en stor gruppe menneskers emotioner. At danne en stærk politisk bevægelse primært dannet af frustrationsfølelser. I værste fald kan vi ende i en tilstand, der hedder 'følelser over fakta'. Netop hvad der i visse tilfælde kendetegner et ekkokammer. "... if a charismatic leader can make us sufficiently frightened when he or she first gives us misleading or false information, it may set in motion neural processes that inhibit our ability to correct this initial impression."⁶¹ At tage stilling til eksempelvis et politisk spørgsmål er en evne, der i et vist omfang slukkes, når man hører den karismatiske autoritet tale. Ergo: følelser over fakta. Det, som er en stor del i definitionen af postfaktualitet – en tilstand hvor videnskaben og fagfolkenes udsagn ikke har samme vægt, som de følelser, der kan genereres både i epistemiske bobler og i ekkokamre. Og en kendt og effektiv måde at tale til menneskets følelser på er ved at skabe et fjendebillede. Et 'os og dem'. At gøre fjenden til en bestemt gruppe.⁶² Der findes naturligvis forskellige måder at gøre det på i praksis. En måde, vi kommer til at kigge nærmere på, er ved at bruge øgenavne og beskyldte sine politiske modstandere for de mest absurde ting. En strategi som siden 2016 har spillet en stor rolle i Trumps kampagner. Det, vil jeg i kapitel 5 argumentere for, er en bullshit-strategi. Men en anden strategi er at puste til 'os og dem'-tendensen via fake news. Igen noget jeg vil give et eksempel på i det kommende kapitel.

Biases: Mht. bekræftelses- og gendrivelserbiases kan vi kort sige, at tendensen er, at man både forstærkes i sine overbevisninger gennem bekræftelse af dem og gendrivelse af dem. "... both echo chambers and trench warfare dynamics – a situation where attitudes are reinforced through both confirmation and disconfirmation biases – characterize online debates."⁶³

Bekræftelsesbiases er ofte det, vi finder i det ,Nguyen kalder epistemiske bobler, hvorimod gendrivelserbiases hører til i det, han kalder ekkokamre. Og gennem forskellige eksperimenter mener Karlsen et. al. at kunne sige, at de her biases bør tages alvorligt. For selvom online debatter naturligvis øger muligheden for at møde både dem, man er enige og dem, man er uenige med, så er der en bagside. "We find clear indications of both confirmation bias and disconfirmation bias, which means that both discussing with opponents and supporters might lead to a reinforcement of the original opinion."⁶⁴ Der er altså grunde til at tro, at det er reelle fænomener, der trives fint i 'den digitale tidsalder'. Spørgsmålet er så *hvorfor?*

Bekræftelsesbias: Svaret på spørgsmålet har vi allerede delvist set på i udlægningen af gruppementalitet. Bekræftelse er en skøn følelse, og stort set alle ønsker at opnå den. Man kan blive accepteret som et medlem af en gruppe, der anerkender og deler éns holdninger. Og som

---

⁶¹ Ibid., side 73.

⁶² Ibid., side 78.

⁶³ Karlsen et al., 2017, side 257.

⁶⁴ Ibid., side 270.

nævnt er der simpelthen en god videnskabelig forklaring herpå. "Indeed, we are rewarded for using confirmation bias by the powerful actions of dopamine in the pleasure centers of our brains."⁶⁵ Det vil altså sige, at der er neurovidenskabeligt belæg for den adfærd, man udviser ved bekræftelsesbiases. Bekræftelse af éns persona giver en god følelse som følge af udløsningen af dopamin. Derudover skal det nævnes, at opgaven ved at overkomme denne bias er opslidende. Arbejder man 8 timer om dagen, har et eller flere børn, skal købe ind, vaske tøj, lave mad og alt, hvad der nu hører en almindelig hverdag til, så vil mange opleve, at man er træt i hovedet om aftenen. Det kan jeg helt personligt bekræfte! Og hvis ressourcerne sidst på dagen er begrænsede, så er det simpelthen sværere at tage stilling til éns biases. "Evaluating a belief that we are sure is true, and challenging that belief, even to the point of disconfirmation, is an exhausting process."⁶⁶ At skulle lægge sin overbevisningsmæssige tryk og éns følelser omkring en bestemt gruppe man tilhører fra sig for at forsøge at tænke så rationelt og klart som muligt, er simpelthen kognitivt udfordrende. Især hvis man fx som klimaskeptiker ønsker at blive klogere på videnskaben omkring global opvarmning. Det kan være kompliceret stof, man skal igennem, og hvorfor skulle man bruge de allersidste ressourcer på at lade sin egen trykke politiske identitet udfordre? Og sæt nu man faktisk lod sig overbevise om, at den globale opvarmning (i hvert fald delvist) er menneskeskabt? Man risikerer at tabe ansigt over for dem, der hele tiden har kritiseret éns egen eller éns gruppes holdning. Det er nemmere blot at holde fast på den originale overbevisning.

Gendrivelsesbias: I virkeligheden fungerer de ikke meget anderledes end det allerede nævnte. Der er mange af de samme mekanismer på spil som i bekræftelsesbiases. Dopamin-dannelse, at være en del af et *hold* og derved være med til at skabe en fælles identitet. Frem for at være alene med sin holdning kan man lynhurtigt finde sine ligesindede på fx sociale medier. Men i et ekkokammer (modsat en epistemisk boble) bliver medlemmerne meget sjældent eksponeret for andres meninger. Vi husker, at i en epistemisk boble deles indhold, der bekræfter éns egne holdninger. Mange relevante kilder og megen videnskabelig evidens ekskluderes. Her er medlemmerne enige, og de føler sig komfortable i ikke at konsultere andre end dem selv. Ekkokamre derimod har mistillid til 'de andre' som deres primære mål. For at gøre det; bliver mistilliden og miskrediteringen stor nok, så er det enormt svært at bryde ud. Dertil kommer, at alle dem, man er uenige med, fremstår dybt utroværdige – uanset hvor megen videnskabelig evidens og hvor mange gode argumenter, man præsenterer. Det handler altså stadig om at kunne identificere sig med en bestemt gruppe. Men man kan argumentere for, at forskellen på bekræftelsesbias og gendrivelsesbias i et eller andet omfang kan overføres til Nguyens analyse af epistemiske bobler og ekkokamre. Den store forskel er mistilliden og miskrediteringen. Bekræftelsesbias handler om at finde enighed. Gendrivelsesbias handler om mistillid til andre grupper. "... so long as outsiders are largely distrusted, then the insiders will be insulated from various forms of counter-evidence and rebuff, thus increasing their relative credence."⁶⁷ Min vurdering er, at der i præsidentvalgkampen i

---

⁶⁵ Gorman & Gorman, 2017, side 135.

⁶⁶ Ibid., side 133.

⁶⁷ Nguyen, 2020, side 146.

2016 var mange flere eksempler på udnyttelse af denne gendrivelsesbias. Der har været interesse i simpelthen at skabe mistillid. Og min vurdering er, at forskellige aktører har benyttet sig af de metoder, som er tekstens omdrejningspunkt. Og fordi der er så mange beviser og så mange andre, der mener, at disinformation, fake news og bullshit aktivt er blevet brugt til at skabe mistillid frem for tillid og enighed, er min vurdering den præcis samme. Disinformation, bullshit og fake news er blevet brugt til at skabe polarisering (konkrete eksempler gennemgås i næste kapitel).

4.5 Polarisering

Politisk polarisering skal ikke blot forstås som det, at vi politisk deler os efter anskuelse. En af styrkerne ved et liberalt demokrati er netop, at meninger kan brydes og udvikles, høres og diskuteres. Polarisering skal derimod forstås som fraværet af disse styrker. Eller i hvert fald degenereringen af dem. I indeværende kapitel har begrebet mistillid været et nøgleord, og det vil det igen blive her. Den farlige polarisering opstår, når mistilliden trives. Mistillid bør ikke bare forstås som et menneskes manglende tillid til et andet menneskes politiske dømmekraft. Den slags mistillid har sikkert altid eksisteret og vil altid gøre det. Snarere skal den slags mistillid, vi snakker om her, forstås som manglende tillid til et andet menneskes politiske karakter. Det handler simpelthen om, at man er mistroisk over for andre menneskers politiske motivationer og moralske habitus.

Et tragikomisk eksempel på, at der i hvert fald på ét område er sket en polarisering, finder vi hos Sunstein.

*"In 1960, just 5 percent of Republicans and 4 percent of Democrats said that they would feel "displeased" if their child married outside their political party. By 2010, those numbers had reached 49 and 33 percent, respectively – far higher than the percentage of people who would be "displeased" if their child married someone with a different skin color."*⁶⁸

Der er en stigende tendens til at være mistroisk over for de, der stemmer anderledes end én selv. Og med det nye digitale miljø, der omgiver de fleste af os, har vi i hvert fald en del af en mulig forklaring. Internettets algoritmebaserede filtreringsmekanismer, muligheden for hurtigt at dele information, misinformation, disinformation, fake news og bullshit, risikoen for at havne i filterbobler og ekkokamre og muligheden for i højere grad end nogensinde før at udnytte vores medfødte biases giver den politiske polarisering gunstige vilkår for at trives. Også i Danmark synes polariseringen at være til stede. Frederik Hjorth, Kim Mannemar Sønderkov og Peter Thisted Dinesen finder i deres undersøgelser, at lysten til interaktion med politiske modstandere mindskes.⁶⁹ De siger selv, at 'politisk mudderkastning' på sociale medier kan være en del af forklaringen. Og at de potentielle konsekvenser bør tages alvorligt. Polarisering "... kan muligvis skabe mindre forståelse for andre grupperes synspunkter, udfordringer og behov."⁷⁰

---

⁶⁸ Sunstein, 2017, side 10.

⁶⁹ Hjorth et al., 2019, side 39.

⁷⁰ Ibid., side 39.

Der er altså flere implikationer på, at øget politisk polarisering finder sted. Og med den viden vi nu har om vores biases, forskellige online mekanismer og muligheden for at udnytte disse gennem disinformation, fake news og bullshit og faren ved at havne i en epistemisk boble og endnu værre et ekkokammer, så synes vi nu at have et klart billede af problemets kerne. I kapitel 5 giver jeg det endelig svar på spørgsmål 1 fra problemformuleringen.

Når vi snakker polarisering, er der endnu en vigtig bias at nævne. En bias, der i filosofisk forstand knytter an til det epistemologiske emne, vidnesbyrd. I psykologisk videnskab er det dog konstateret, at når vi er i tvivl, så er vi programmerede til at tilskrive den første konsulterede kilde højere troværdighed end nummer to og tre. "... the *irrationality primacy effect*: we give more credence to what hear or experience first than everything that follows."⁷¹ Og når først den ene kilde har mere troværdighed, kan der opstå en slags spiral, der gør, at man i flere eller endda *alle* tilfælde *først* konsulterer den givne kilde og holder den for universelt troværdig. Gorman & Gorman forestiller sig en kvinde (Jane), der er i tvivl om, hvorvidt hun skal købe en pistol (vi er i USA). Hun er alenemor med tre børn. Medierne viser hende flere gange, at skyderier forekommer i USA og giver hende et incitament til at bekymre sig endnu mere. Fordi Jane søger information om emnet på Internettet, bliver hendes data opsnappet, og algoritmerne sørger for, at hun får foreslået Heartland Institute som en side, hun kan følge på Facebook. Her lærer hun en konservativ tænketank at kende, der ikke kun meget eksplicit udbasunerer, at det er en menneskeret at bære skydevåben, men også en tænketank der forholder sig overvejende skeptisk til menneskeskabte klimaforandringer. Når Jane på et senere tidspunkt x bliver præsenteret for overvældende evidens, der viser, at klimaforandringerne i hvert fald *delvist* er menneskeskabte, så holder hun stædigt fast i den holdning, som tænketanken har til det spørgsmål. Det sker, fordi Jane har skabt sig et affektivt forhold til sin første kilde og derfra er mere disponeret til at reagere emotionelt end rationelt, og det gør hun jo delvist, fordi det for hende handler om hendes børns sikkerhed. "Strong evidence shows that people are more prone to believe what they are told whenever they are in such a state, whether it is a positive or a negative one. That is, regardless of whether we are deliriously happy or morbidly sad, we are likely to believe what we are being told."⁷² Det her er som sådan blot et element i den overordnede kategori bekræftelsesbias. Alligevel har jeg hevet det ud her som et vigtigt element i det, der kan skubbe på udviklingen af politisk polarisering.

Jason Brennan introducerer os for begrebet politisk hooliganisme.⁷³ Tendensen til at støtte op om det fællesskab, som er så definerende for éns egen eksistens, at stort set intet kan overtale én til at søge andre veje. Personligt kender jeg alt for godt til den fortælling. Som passioneret følger af Esbjerg forenede Boldklubber og Hertha Berliner Sports Club kan jeg snakke med om, hvor meget

---

⁷¹ Gorman & Gorman, 2017, side 110.

⁷² Ibid., side 131.

⁷³ Brennan, 2016, side 5.

det betyder for éns egen persona at hive sejren hjem hver eneste weekend (og her har jeg selv valgt de forkerte klubber at lade mig forføre af). Imidlertid synes det åbenlyst, hvorfor det er mere problematisk i politisk sammenhæng end i sportslig ditto. På stadion er det helt gængs både at synge lovprisende sange for sit eget hold, men også at synge smædesange mod modstanderne. På stadion er der en fuldstændig udtalt 'os og dem' fortælling på færde. Er man på det hooliganistiske politiske stadie, har man tendens til at lade sig provokere af, at andre mener noget andet end én selv. Der er simpelthen stærke følelser som tilhørsforhold, fællesskab og identitet på spil. Med andre ord er en politisk hooligan måske ekstra disponeret for de biases, vi allerede har set på. Og med den amerikanske undersøgelse omkring Demokraters og Republikaneres accept af deres børns giftemål med mennesker fra den modsatte fløj in mente kan vi måske tro på, at hooliganismen og dermed polariseringen er stigende. Og det er i denne sammenhæng, at disinformation, bullshit og fake news spiller en afgørende rolle.

Følelser er en naturlig del af politik. Sådan har det været, sådan vil det være, og sådan bør det være. Alligevel er der én påstand, som bør tillægges en vis vægt i et velfungerende demokrati, en påstand vi allerede har set hos Sunstein, men som går igen flere steder. Man er berettiget til sine egne holdninger, ikke sine egne fakta.⁷⁴ Passion er vigtig. Hvem vil ikke ønske sig passionerede politikere valgt af en interesseret og passioneret befolkning? Problemet opstår, idet passionen overtager virkeligheden og gør den til en anden, end den er. Hvor det, man *ønsker*, er sandt, bliver vigtigere end, *hvad* der er sandt. Givet vores naturlige biases er det ikke nogen epokegørende observation, at mennesket i høj grad er styret af emotioner. Det, der har ændret sig, er, at kampen om vores opmærksomhed er blevet så intens – især på Internettet – at blandt andre visse politiske interessenter er villige til at gå på kompromis med sandheden for at vinde den kamp. Det, der har ændret sig, er mulighederne for at sprede vildledninger med lynets hast til millioner af mennesker. Og ifølge d'Ancona gør det vildledningerne trivielle. Vi vænner os simpelthen til dem og accepterer dem som hverdagsfænomener og cherry-picker det, som passer bedst ind i vores egen gesjæft. "What is new is not the mendacity of politicians but the public's response to it. Outrage gives way to indifference and, finally, to collusion. Lying is regarded as the norm even in democracies..."⁷⁵ Den nye digitale verden, vores naturlige biases og faren for at ende i ekkokamre, hvor mistilliden til 'de andre' er taget i betragtning, er det intet under, at polariseringen forekommer.

4.6 Opsummering

Et stabilt demokrati har brug for et socialt sammenlimet folk. Det kan lyde nostalgisk; næsten dogmatisk. Det er ikke sådan, det bør forstås. Det vigtige er, at et betydeligt flertal af en forskelligartet flok af borgerne i et land har noget elementært til fælles. Fælles oplevelser, erfaringer, adgang til fakta osv. Hvis limens klæbeevne svækkes, har vi et fragmenteret folk.

---

⁷⁴ d'Ancona, 2017, side 138.

⁷⁵ Ibid., side 26.

Men den sociale lim er under pres. Det mener langt de fleste af de forfattere jeg har nævnt i hvert fald (måske er Sunstein undtagelsen). Først og fremmest er vores online adfærd genstand for overvågning. Alt, hvad vi skriver, søger på og klikker på, bliver omdannet til data, som kan og bliver udnyttet til at skabe et billede af os hver især. Det lagres og bruges algoritmisk således, at de næste musiknumre, nyheder, informationer, klummer osv., vi eksponeres for, ikke kommer til at udfordre vores 'horisont' mere end højst nødvendigt. Med andre ord så er algoritmerne indstillet til at bekræfte og beskytte os. Vi præsenteres automatisk for det, vi ønsker at se, og beskyttes fra det modsatte.

Denne filtrering er noget, de fleste af os kender til. Man skal være meget uopmærksom for ikke at genkende mønstret. Personligt er det fem dage siden, jeg trykkede 'synes godt om' på L.A. Rams' side på Facebook. Siden da er mit feed blevet fyldt til randen med nyheder og opdateringer fra NFL. Noget, jeg ellers aldrig er blevet eksponeret for før. En sådan *automatisk* filtrering kan være hjælpsom. Den kan hjælpe os med at finde nye bands på Spotify, som vi kan lide, uden at vi kendte til dem i første omgang. Den kan hjælpe os med at finde nye film, vi ikke på forhånd vidste, vi ville finde morsomme. Den kan give os endnu bedre opskrifter på stegte kammuslinger end den, vi fandt på Internettet i forgårs. Der er mange fordele ved sådan et system. Men filtreringen har også sine ulemper. Og det har den især pga. det samspil, den indgår i, med nogle andre af de muligheder Internettet og sociale medier giver os samt vores helt naturlige biases.

Mennesket er et emotionelt væsen. Emotioner er i høj grad med til at afgøre indholdet af vores overbevisninger og på samme tid vores identitet – vores selvbillede. Bekræftelsesbias og gendrivelsesbias er ikke noget, der for nyligt har revolutioneret den akademiske verden. Vi har kendt til dem længe. Men i disse digitale tider har de fået frit spil i en hidtil uset grad. Og dette er kommet bag på mange, fordi Internettets udvikling og sociale mediers fremkomst og konstant øgede popularitet er foregået i et hæsblesende tempo. På disse sociale medier er almindelige menneskers opmærksomhed blevet alfa og omega for såvel virksomheder som medier og politikere. På samme tid er det blevet nemmere end nogensinde før at finde præcis de nyheder, ud-sagn eller grupper, der udtrykker samme synspunkt som én selv. Et enkelt klik og man er en del af et fællesskab, der taler med én tunge. Internettets uendelige muligheder med filtrering og sociale medier sammenlagt vores naturlige biases kan altså resultere i epistemiske bobler og i værste fald ekkokamre. I en epistemisk boble bliver man konstant bekræftet i, hvad man mener. I et ekkokammer arbejdes der aktivt på at finde forskellige typer materiale, der kan miskreditere éns politiske modstandere og dermed skabe øget mistillid og i yderste instans had.

De nye digitale muligheder for at samle sig i grupper, mulighederne for at udnytte de naturlige biases og muligheden for at fabrikere og dele og sprede vildledninger med lynets hast er et regnestykke, der meget vel kan ende med et demokratisk problematisk resultat. Vi som mennesker har biases. Disse har stort set frit spil på de sociale medier. På de sociale medier filtreres vores formodede ønsker. Vi har mulighed for at tilslutte os grupper. I mange grupper præsenteres man ikke for 'dem udenfor'. I mange grupper præsenteres 'dem udenfor' som nogle sataner.

Disinformation, bullshit og fake news har enormt gunstige vilkår under de her vilkår. Når vores følelser er så afgørende for vores overbevisninger, er sandheden om de nyheder og

udsagn, vi eksponeres for, mindre vigtig. Videnskabelige fakta mister deres formodede validitet, hvis ikke de passer ind i det verdensbillede, man fx gennem epistemiske bobler eller ekkokamre har bygget op. Hvis en udtalelse ikke har andet formål end en miskreditering af en politisk modstander, tager vi den for gode varer, såfremt den er fremsat af vores favoritkandidat. Støder vi på en historie, der er åbenlyst vildledende eller direkte løgn, betyder det mindre, hvis bare den kan bedre vores egen politiske sag og/eller skade modstanderne. Det er en sådan tilstand, der kendetegnes som politisk polarisering. En tilstand, hvor sandhed og videnskab spiller en perifer rolle sammenlignet med alt, hvad der kan kreditere éns eget hold eller miskreditere modstanderne (husk Brennans hooliganisme-begreb). ”... it is only about winning. Telling lies and panipulating and spreading disinformation are considered fair game in warfare. If those in the opposing group, *the others*, are seen as an enemy, *blue lies* are legitimate and a way to go too.”⁷⁶

Det store problem for stabiliteten og legitimiteten i et liberalt demokrati er todelt. Givet alt det vi har set på til nu, må vi forstå, at tilliden til videnskaben og til vores politiske modstandere er skrøbelig. Der skal ikke særlig meget til, før sympatien eller antipatien tilter for de enkelte grupper eller for enkelte individer. Altså: der er et marked for de interessegrupper, der ønsker en øget polarisering og mistillid, og vi almindelige mennesker er disponerede for at falde for de forsøg, der gøres for at skabe samme polarisering og mistillid. Det todelte består altså i to aktører. Afsendere og modtagere. Afsenderes og modtageres politiske interesser er givetvis de samme, som de har været i mange mange år. Det, der har ændret sig, er omstændighederne. De, der formår at udnytte dem, har meget at vinde. Fx ved at ødelægge den sociale lim og skabe øget polarisering.⁷⁷ Lad os nu vende os mod nogle konkrete eksempler, der måske (desværre) kan sætte problemet i et endnu skarpere lys end det, vi hidtil har været sat i.

5. Disinformation, Bullshit og Fake News – Eksempler, Effekter og Problemer

Gevinsten ved disinformation og fake news kan i visse tilfælde være uvurderlig. Der er dog ifølge Hendricks flere forskellige typer af gevinster og derfor selvfølgelig også forskellige ofte adskilte formål med spredningen eller produktionen af disinformation og/eller fake news.⁷⁸

Én grund til at producere og sprede fake news kunne være (som det er set med James McDaniel, der producerede og spredte fake news i en kort periode i starten af 2017) at gøre grin med modtagerne. McDaniel producerede fra 21. februar 2017 en række fake news som primært var sympatiske over for Trump og det modsatte over for Demokraterne. På blot et par uger

---

⁷⁶ Hendricks & Vestergaard, 2018, side 83.

⁷⁷ Pew Research Center - U.S. Politics & Policy. 2019. *Partisan Antipathy: More Intense, More Personal*. [online] Available at: <https://www.people-press.org/2019/10/10/partisan-antipathy-more-intense-more-personal/?utm_source=link_news9&utm_campaign=item_268982&utm_medium=copy>

⁷⁸ Hendricks & Vestergaard, 2018, side 64-71.

var mere end en million mennesker i USA opmærksomme på siden, og fake news artiklerne blev delt i stor stil – især Trump-vælgere imellem. ”Three weeks after launching the site, McDaniel made it clear to his readers that it was all a joke.”⁷⁹ Hans hjemmeside (som nu ikke eksisterer mere) og tilhørende Facebookside var skabt til at udstille, hvor mange af dem der selv råber op om fake news, når de ser eller hører noget, de ikke bryder sig om, rent faktisk er belemret med enorm uvidenhed og naivitet. Spredning af fake news ’for sjov’, som eksemplet her viser, kaldes populært ’trolling’. Eksempler på fake news opfundet på McDaniels side er: ”... Michelle Obama having undergone a sex-change operation, Bernie Sanders having Russian connections dating back to the 1960s, and CNN having connections to the Islamic State.”⁸⁰ Der findes naturligvis andre grunde til at sprede eller fabrikere fake news og disinformation. Grunde, der måske i større grad har en reel gevinst for afsenderen.

Der skal ikke herske tvivl om, at disinformation og fake news de sidste år (specielt med muligheden for reklamation på sociale medier) har været et effektivt middel for monetære interessenter. Begreber som ’clickbaits’ og ’sensationalisme’ har fløjet rundt i forskellige debatter omkring fx mere eller mindre utroværdige medier, der ønsker så mange ’views’ som muligt for at kunne sende de informationer omkring den enkelte forbruger videre til eksempelvis Facebook – hvis det skulle være her forbrugeren stødte på det givne clickbait. Kort sagt; det er almindeligt kendt, at fx fake news kan bruges som middel til at opnå store økonomiske gevinster.⁸¹ Dette emne alene kunne være (og er) genstand for megen forskning, debat og bekymring. Alene af den grund er det ikke unødvendigt at nævne, at debatten eksisterer. Alligevel er det ikke denne grund til at sprede vildledning, der kommer til at fylde meget her. Der er nemlig en, for denne tekst, mere presserende grund til at fabrikere og/eller sprede disinformation og/eller fake news eller endda det, som vi har defineret som bullshit. Der kan være *politiske* grunde. Fake news kan bruges i kampen om magten. Noget vi fx så i den amerikanske præsidentvalgkamp i 2016, hvor der ikke længere hersker nogen tvivl om, at fake news fabrikeret i Rusland blev skabt og delt med det formål at påvirke valgresultatet. Det er denne kamp om magten, hvor vildledning (endda i visse tilfælde gennem decideret propaganda) bliver det politiske våben, vi kommer til at interessere os mest for, og vi skal også vende tilbage til de russiskproducerede fake news historier.

5.1. Eksempel på disinformation med politisk formål

Johan Farkas, Jannick Schou og Christina Neumayer har i deres artikel Cloaked Facebook Pages nærstuderet en tidligere Facebookgruppe og specielt et opslag fra denne, som i korte træk og i meget fjendtlige vendinger forklarer, hvordan Muslimer vil overtage landet, skabe et Shariastyre, stjæle danskernes penge, lave kirkerne om til moskéer og ikke mindst kopulere med danske kvinder for at bruge dem til avl af nye muslimske børn.⁸² Siden er senere blevet anmeldt og lukket. Der

---

⁷⁹ Ibid., side 64.

⁸⁰ Ibid., side 64.

⁸¹ Ibid., 65-67.

⁸² Farkas et al., 2017, side 1850-1851.

er dog stadig et andet eksempel på et opslag at finde i en artikel på Danmarks Radios hjemmeside og for at understrege tonen i opslagene citeres det her: "Når jeg går gennem Københavns gader efter fredagsbønnen, griner jeg hele tiden med muslimske brødre, når vi ser vantro hjemløse, mens vi får kontanthjælp og knepper danske luderkvinder i vores lejligheder. Allahu Akbar!"⁸³ Det burde ikke komme som nogen stor overraskelse, at mange danskere reagerede voldsomt på opslagene. Det er almindeligt kendt, at der i Danmark er visse spændinger mellem nogle såkaldte etniske danskere og en bestemt gruppe indvandrere – de muslimske. Opslagene i Facebookgruppen (Islam – Fredens religion) hældte benzin på disse gløder, og det affødte, at opslagene blev delt og kommenteret i stort omfang, og kommentarerne var voldsomme og ofte anti-muslimske. Og formålet med opslagene synes da også at være ligetil. At sprede frygt og forargelse på baggrund af bevidst vildledning. Dvs. der er tale om bevidst at skrive noget, som rent faktisk ikke er blevet sagt eller skrevet af én, der mente det (ikke offentligt i hvert fald) for at opnå disse (og måske andre eller flere) mål. Der er dog en hage ved den analyse. "The Islamist Facebook pages were not, however, created by radical Islamists. They were fake as the Danish public service broadcaster and other Danish news media reported shortly after the pages received public attention."⁸⁴ Tværtimod var der tale om to ret højreorienterede danskere, der også begik sig i andre online fora, hvor indvandredebatten var øverst på listen. Dermed synes motivet for opslagene at have mere politisk karakter. At skabe splittelse og måske endda racisme ved at understrege, at Muslimerne er dadelværdige og ikke hører til i Danmark. Opslagene bør kategoriseres som disinformation. Det er et klart bevidst forsøg på vildledning, men ikke i et decideret nyhedsformat.

Det åbenlyse problem i dette eksempel er, at forsøget på ved disinformation at vildlede aftagerne af opslagene virkede. Det lykkedes at vildlede og dermed påvirke en gruppe menneskers politiske overbevisninger på baggrund af usandheder. "Although all news media questioned the authorship of the Facebook pages, most Facebook users who shared or commented on those pages' posts assumed the originators were radical Islamists."⁸⁵ Stort set alle danskere har adgang til internettet, og et betydeligt flertal af os har også en Facebookprofil. Ofte med mange registrerede venner fra alle dele af landet. Chancen – eller risikoen om man vil – for at blive eksponeret for indhold af ovenstående karakter er ikke overselig. Og kan eksempelvis højrenationale kræfter gennem disinformation være med til at forme almindelige borgeres og/eller vælgeres verdensbillede i en grad, der potentielt kan gøre mennesker forargede, aggressive eller direkte fjendske blot gennem så simpelt et fænomen som en falsk Facebookside, har vi et helt åbenbart problem.

---

⁸³ Nielsen, S., 2015. *Vi Overtager Danmark: Falske Facebook-Sider Sætter Muslimer I Dårligt Lys*. [online] DR. Available at: <<https://www.dr.dk/nyheder/indland/vi-overtager-danmark-falske-facebook-sider-saetter-muslimer-i-daarligt-lys>>

⁸⁴ Farkas et al., 2017, side 1851.

⁸⁵ Ibid., side 1852.

5.2 Eksempler på bullshit med politisk formål – Trump

Som jeg har nævnt tidligere, så kan det ofte være svært at skelne mellem disinformation og bullshit. Det kræver ofte en psykologisk analyse af afsenderen. Er han/hun bevidst om sandheden af den afsendte ytring, eller er vedkommende fuldstændig indifferent over for sandhedsværdien? I næstkommende korte afsnit vil vi se på et par grænsetilfælde, hvor motivationen for de givne ytringer kan være svære at forstå. I dette afsnit kommer det derimod til at handle om nuværende præsident Donald J. Trump. En karakter, der som minimum er gode grunde til at tro, er en ægte 'bulshitter', fordi der er så utroligt mange tilfælde af ytringer, hvor det er uklart, om manden overhovedet kerer sig om sandhedsværdien af dem.

Det første tilfælde, jeg vil behandle her, er Trumps påstand om, at det var tvivlsomt, hvorvidt tidligere præsident Barack Obama overhovedet var født inden for USA's landegrænser. Christian Kock skriver blandt andet i forordet til Harry G. Frankfurts bog *Om Bullshit*: "Da Trump gennem mange år hævdede at Barack Obama ikke var født i USA, gjorde han det ikke egentlig for at påvirke folks opfattelse af dette emne, men snarere for at skabe fokus på sig selv."⁸⁶ Og ikke nok med det: "Sidenhen frafaldt han uden videre påstanden – og beskyldte til gengæld Hillary Clinton for at have sat den i omløb! Et slående eksempel på *bullshit*, eftersom selve påstanden ikke reelt lod til at interessere Trump, den tjente blot til selvhævdelse og til at undergrave en modstander."⁸⁷ Min intuition er ligesom Christian Kocks. I det her tilfælde virker Trump på ingen måde til at have interesse i sandhedsværdien af sit eget udsagn. Tværtimod synes de gentagne ytringer at handle om at så tvivl og at piske en stemning op hos den amerikanske befolkning. Og dette er netop, hvad der kendetegner en bulshitter. For mig at se er Trump et skoleeksempel på en karakter, der primært har for øje at sætte sig selv i et bestemt lys og sine modstandere i et ditto. Det primære formål er ingenlunde at forholde sig til sandhedsværdien af de forskellige udsagn. Det er at fremstå som en stærk lederfigur og ikke mindst at miskreditere sine modstandere ved at kalde dem forskellige ting – fx løgnere. Og analysen synes at kulminere med Trumps konstante brug af øgenavne, som han i flæng smider efter sine modstandere med det ene formål at fremstå som kontroversiel, mens modstanderne er utroværdige. Op til valget i 2016 gik det ud over Trumps modkandidater til valget om at blive Republikanernes kandidat til præsidentembedet. Ted Cruz blev til 'Lying Ted', mens Jeb Bush blev til 'Low Energy Jeb'. I selve valgkampen opfandt Trump 'Crooked Hillary', og senest er Demokraternes præsidentkandidat og tidligere vicepræsident i Obamas tid som præsident til valget her i 2020 Joe Biden blevet til 'Sleepy Joe'. For mig er hensigten åbenbar. Det handler ikke om, hvorvidt Ted Cruz er en løgner, eller om Hillary Clinton rent faktisk er en fuser. Sandheden omkring de påstande er irrelevant. Det handlede udelukkende om positionering. Af Trump selv og af dem, der måtte udfordre ham. Det handlede om at splitte. Og noget tyder på, at det virkede. Vi må huske, at når først man har konsulteret én kilde og fundet den troværdig, har kilde nummer to altid sværere ved at trænge igennem hos modtageren. For hvad skete der nemlig, da Obamas fødselsattest blev offentliggjort af Det Hvide Hus i 2011? "Case

---

⁸⁶ Frankfurt, 2019, side 10 (Forord).

⁸⁷ Ibid., side 10 (Forord).

closed? Not a bit of it.”⁸⁸ For hvor tallet i første omgang faldt fra 45% til 33% af den amerikanske befolkning, der tvivlede på sandheden af, at Obama skulle være født i USA, så steg det faktisk igen i løbet af 2012 til 41%. Gendrivelsesbias serveret på et sølvfad.

Et andet slående Trump-tilfælde er hans påstand om, at der under hans indsættelse som præsident var der flere mennesker mødt op for at overvære ceremonien, end der nogensinde havde været til en indsættelsesceremoni ellers. Kigger man efter på de officielle billeder af menneskemængden, viser det sig ikke at passe. Her melder sig hurtigt to spændende spørgsmål. Først, var Trump vidende om, at den ytring han udsendte, var falsk? Vi har umiddelbart ikke grund til at tro, at Trump er offer for virkelighedsforvrængninger, så det synes nærliggende at svare ja. Næst, var Trumps intention overhovedet at tage stilling til sandhedsværdien af ytringen? Her er det mere kompliceret. Vi husker fra definitionen af bullshit, at afsenderen er indifferent over for sandheden af en ytring. Den er ubetydelig. Heri ligger *ikke*, at afsenderen ikke *kan* have en overbevisning af sandt og falsk. Men det er ikke prioriteret at overbevise om sandt og falsk. Der er andre interesser på spil - som fx at skabe opmærksomhed om sig selv, stille sig selv eller en opponent i et bestemt lys eller opdne eller mobilisere mennesker til bestemte formål. Det er tvivlsomt, om Trump overhovedet har troet på, at hans ytring ville overbevise nogen som helst givet det faktum, at hans ytring var utrolig langt fra sandheden. Præcis derfor er der god grund til at tro, at det slet ikke handlede om at overbevise – at tage stilling til sandhedsværdien. Der er god grund til at tro, at sandt og falsk ikke spillede nogen rolle i påstanden. Og derfor er der god grund til at tro, at svaret på det andet spørgsmål er nej. Husk: en bullshitter kan sagtens have en formodning om virkeligheden. Det er bare ikke den formodning, der er vigtig for bullshitteren at kommunikere.

Det tredje og sidste eksempel er måske også det mest kontroversielle. I valgkampen i 2016 udtalte Trump til et stort vælgertræf i Florida om Barack Obama: ”He’s the founder of ISIS. He’s the founder of ISIS, okay? He founded ISIS. And I would say the co-founder would be Crooked Hillary Clinton.”⁸⁹ Denne udtalelse blev mødt først med buh-råb rettet mod Obama og Clinton fra de mange tilskuere. Lige efter med store ovationer rettet mod Trump og hans ’ligefremhed’. Igen ser det ud til, at det primære formål ikke handler om at kommunikere sandhed eller falskhed. Trump synes (i et utal af tilfælde) at være fuldstændig ligeglad med sandhedsværdierne af de ytringer, han kommer med. Snarere er formålet at miskreditere modstandere og samtidig selv fremstå som en stor lederfigur – et frisk pust i den amerikanske politiske verden, om man vil. At fremstå som noget helt anderledes end den etablerede ’politiske elite’. At være på folkets side (modsat Demokratiske præsidenter og præsidentkandidater må man forstå). Ovenstående citat forekommer mig så bizart, at det er svært at forstå, at det overhovedet kan handle om at overbevise – at det kan kategoriseres som disinformation. Det synes mere sandsynligt, at Trump forstod, at mange amerikanske vælgere i forvejen anså fx Hillary Clinton som elitær. En såkaldt levebrødspolitik. Og lige så sandsynligt er det, at Trump indså: ”... at USA er dybt splittet; etnisk, kulturelt,

---

⁸⁸ d’Ancona, 2017, side 68.

⁸⁹ Ruptly. ”USA: ”Obama, he is the founder of ISIS” . Trump”. Online video. Youtube. Youtube, 10. august 2016. Fra 0:18 til 0:48.

kønsmæssigt og klassemæssigt.”⁹⁰ Det er sandsynligt, at sandheden spillede en minimal rolle for Trump. Og dermed synes det sandsynligt, at en udtalelse, som den jeg her har citeret, ikke har haft andet formål end at polarisere befolkningen mere, end den i forvejen var. At etablere en bevægelse mod den ’konventionelle politiske elite’, som Clinton i højeste grad symboliserede. ”Trump brugte faktisk Clintons store erfaring i Det Hvide Hus, Senatet og State Department mod hende ved at angive det som et bevis på, at hun repræsenterede ’status quo’.”⁹¹ Det handlede ikke om at videregive sandhed eller falskhed. Det handlede om at puste til gløderne og skabe en ildebrand og samtidig positionere sig som den nye folkelige stærke leder.

Selvom alle ovenstående eksempler kommer fra Trump, så er det vigtigt for mig at sige, at bullshittere og andre vildledere selvfølgelig kommer i mange andre former. Grunden til, at Trump spiller så stor en rolle her, er, at det synes at være *det* mest iøjnefaldende tilfælde i nyere tid. Dertil kommer, at USA er Vestens største demokrati. Trump er så speciel en karakter, at valget af ham har givet grund til bekymring for det amerikanske demokratis stabilitet og legitimitet. I forordet til politisk historiker David Runcimans glimrende bog *Sådan Ender Demokratiet* kan man læse, at det politiske klima er overophedet og ”... plaget af mistro og gensidig manglende tolerance...”⁹² Han laver en morsom sammenligning. Vestens demokrati er som en mand i midtlivskrise. En mand, der i et patetisk og desperat forsøg på stadig at beholde sin ungdommelighed, køber en motorcykel. ”Det er ikke nær så farligt, som hvis en 17-årig køber en motorcykel. Som regel er det bare pinligt.”⁹³ Motorcyklen kommer sjældent i brug mere end et par gange og måske sælges den bare hurtigt igen. Hvis krisen skal kommes til livs, er det sjældent motorcyklen, der skal til. Men grunden til, at Trump i min tekst og i *utallige* andre akademiske tekster fylder så utroligt meget, er sammenligningens afslutning. ”Det amerikanske demokrati er ulykkeligt midaldrende. Donald Trump er motorcyklen. Det kan stadig nå at ende i en trafikulykke.”⁹⁴ Grunden til, at Trump fylder meget her, er simpelthen den, at han er så atypisk en karakter og så anderledes fra det, vi normalt kender i Vestlige demokratier. Og jeg er overbevist om, at mange andre end Runciman har det på følgende måde. ”Jeg mener stadig, at Trump er, hvad han viser os, han er. Problemet er, at det, han viser, er så svært at få til at hænge sammen. Han er både grinagtig og truende, velkendt og besynderlig, inden og uden for grænserne af, hvad demokratiet kan tåle.”⁹⁵ Trump synes at være selve inkarnationen af vildledning, hvilket også er eksemplificeret tre gange ovenfor. Derfor fylder han meget her.

---

⁹⁰ Gaughan, A., 2016. *5 Årsager Til, At Trump Vandt Valget*. [online] Videnskab.dk. Available at: <<https://videnskab.dk/kultur-samfund/5-aarsager-til-at-trump-vandt-valget>>

⁹¹ Ibid.

⁹² Runciman, 2018, side 8.

⁹³ Ibid., side 12.

⁹⁴ Ibid., side 12.

⁹⁵ Ibid., side 33.

5.3 Eksempler på fake news med politisk formål

Som det blev nævnt tidligere, kan der være flere formål med at producere og sprede fake news. Der kan være monetære motivationer såvel som hensigter om at lave sjov eller som vist: 'prove a point'. For en god ordens skyld skal det igen understreges, at det dog især er de politiske motivationer, formål og gevinster, der er på spil i denne tekst. Det er ikke en negligering af de potentielle problemer ved spredning af fake news motiveret af økonomiske eller fornøjelsesmotiverede årsager. Det kan sandsynligvis være slemt nok, og det er en problemstilling, der ikke bør gå ubemærket hen. Der kan være problemer med alle typer af fake news. Fake news kommer i alle mulige former og med alle mulige forskellige intentioner og formål. I denne tekst holder vi os dog til den type, der fuldstændig åbenlyst har et direkte politisk sigte, selvom det selvfølgelig er vigtigt at slå fast med syvtommersøm, at der kan være andre formål – eksempelvis økonomiske og/eller personlige formål.

"Det er uomtvisteligt, at Rusland har forsøgt at påvirke det amerikanske præsidentvalg i 2016, mener de amerikanske myndigheder og efterretningstjenester."⁹⁶ Og det er heller ikke nogen velbevaret hemmelighed, at fake news har været et af de vigtigste (hvis ikke *det* vigtigste) våben i den mission. FBI, CIA og NSA udarbejdede i samarbejde en rapport, der i korte træk redegjorde for de russiske intentioner i 2016-valgkampen. Den demokratiske kandidat Hillary Clintons chancer for at vinde skulle minimeres ved at sætte hende i så ringe agt som muligt. Dette skulle maksimere Trumps sejrsmuligheder samtidig med, at Clinton-sejr ville betyde, at hun fra start ville have en generel lav troværdighed i store dele af befolkningen. Og sidst, men ikke mindst, var det hensigten, at den amerikanske befolkning over en bred kam skulle blive mistroisk og i bedste (eller værste) tilfælde miste troen på og tilliden til selve systemet – selve den demokratiske proces.⁹⁷ Hvem husker fx ikke det fabrikerede og falske billede af Hillary Clinton, der giver hånd til Osama Bin Laden? (billedet kan blandt andre steder findes ved at følge kilden fra denne fodnote 98.)⁹⁸

Derudover blev en historie som 'Pizzagate' delt i stort omfang. ("... entirely false, story of a Clinton-run child abuse ring in the back of Comet Ping Pong pizza."⁹⁹ Og også historien om, at Pave

---

⁹⁶ Sommerand, M. and Holmen, A., 2018. *Regeringskrig Mod Russiske Fake News: Se Indblanding I Andre Landes Valg*. [online] DR. Available at: <<https://www.dr.dk/nyheder/politik/regeringskrig-mod-russiske-fake-news-se-indblanding-i-andre-landes-valg>>

⁹⁷ Burcharth, M., 2017. *USA'S Efterretningstjenester: Putin Gav Ordre Til Cyberkampagne Mod Clinton For At Hjælpe Trump*. [online] Information. Available at: <<https://www.information.dk/udland/2017/01/usas-efterretningstjenester-putin-gav-ordre-cyberkampagne-clinton-hjaelpe-trump>>

⁹⁸ BBC News. 2017. *Reality Check: Is Clinton Photo With Bin Laden A Fake?*. [online] Available at: <<https://www.bbc.com/news/world-41821923>>

⁹⁹ Horton, A., 2020. *After Truth: How Ordinary People Are 'Radicalized' By Fake News*. [online] the Guardian. Available at: <<https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2020/mar/19/after-truth-hbo-fake-news-pizzagate-documentary>>

Frans var på Trumps side i valgkampen, er endnu et eksempel på en falsk nyhed, der florerede op til det amerikanske valg. Alle sammen er de eksempler på historier, der så dagens lys i form af fake news. Nogle kom fra Rusland, og andre kom fra USA selv. Uanset afsender synes mønstret at være at få den ene kandidat valgt frem for den anden på baggrund af vildledninger og usandheder. Og for retfærdighedens skyld skal et eksempel, der ikke havde pro-Trump og/eller anti-Clinton hensigter, nævnes. En artikel med den mundrette titel "Trump's grandfather was a pimp and tax evader; his father a member of the KKK."¹⁰⁰ Igen, en artikel, man må formode, er blevet fabrikeret i et forsøg på at miskreditere en bestemt politiker – at så tvivl om hans personlige moral og hans troværdighed. Og efter sigende skulle denne fake news artikel være en af de mest sete fake news artikler på Facebook i 2019 og være blevet delt omkring 30 millioner gange, selvom der ikke er evidensmateriale, der kan bakke titlens påstande op. Trumps bedstefar, Fred Trump, blev godt nok tilbageholdt i forbindelse med en demonstration ved KKK i 1927, men blev løsladt uden anklager.

5.4 Russisk kompromat?

Måske har russerne gjort, hvad de kunne, for at skabe mistillid og splittelse ved at få den mest kontroversielle mand til magten. Men der er også en anden interessant teori, der fortjener en kort kommentar. Ordet *kompromat* betyder direkte oversat kompromitterende materiale. Er der nogen tæt på Kreml, der har haft beviser for, at Trump har begået ulovligheder? Ligger man fx inde med informationer omkring finansiel kriminalitet udøvet af Trump i tiden som businessman, har man måske mulighed for bedre at 'holde ham i snor'. Havde man den slags information og bevis og "... shared it with, say, the special counsel, Robert Mueller, other American law-enforcement officials, or the press, it could significantly damage Trump's business, his family, and his presidency."¹⁰¹ Barack Obama blev blandt andet kendt som en præsident, der var kritisk over for det russiske styre. Trump har været det modsatte til manges store fortrydelse. Kan dette være grunden? Det er en strategi, Rusland før har benyttet sig af. "... *kompromat* is routinely used throughout the former Soviet Union to curry favor, improve negotiated outcomes, and sway opinion."¹⁰² I denne konkrete sag kan man nok ikke andet end blot at teoretisere over muligheden og realiteten af mistanken. Men givet Trumps venlighed over for et styre, der notorisk er blevet kritiseret af Vestens demokratier, er det en teori, der ikke bare kan afvises uden videre. Især når man ser på Trumps indifferens omkring en eventuel russisk indblanding i et præsidentvalg. Hvor selve den russiske ageren ikke har virket vigtig for ham, var det mere afgørende at bevise egen uskyld. *Kompromat* eller ej, så er det ikke mærkeligt at den slags teorier blomstrer, når 'lederen af den frie verden' ikke synes at bekymre sig synderligt om, hvem der influerer de demokratiske processer.

---

¹⁰⁰ Noor, P., 2019. *Facebook Took Action On A Fake Story On White Vans – But What About These Hoaxes?*. [online] the Guardian. Available at: <<https://www.theguardian.com/technology/2019/dec/05/facebook-white-vans-fake-stories>>

¹⁰¹ Davidson, A., 2018. *A Theory Of Trump Kompromat*. [online] The New Yorker. Available at: <<https://www.newyorker.com/news/swamp-chronicles/a-theory-of-trump-kompromat>>

¹⁰² Ibid.

5.5 Postfaktualitet – demokratiets stabilitet og legitimitet

Internettet er en gave til de, der af forskellige grunde ønsker at sprede disinformation og fake news og også til bullshittere. Valgkampen i 2016 er et eksempel på, hvor mange vildledende ytringer og nyheder, der kan spredes på ingen tid. De to professorer Hunt Allcott og Matthew Gentzkow har undersøgt omfanget som led i en større undersøgelse om, hvorvidt fake news var udslagsgivende for valgresultatet. "Our database contains 115 pro-Trump fake stories that were shared on Facebook a total of 30 million times, and 41 pro-Clinton fake stories shared a total of 7.6 million times."¹⁰³ Men bagved de overvældende tørre tal ligger det egentlige problem. 62% af de amerikanske vælgere modtager nyheder fra sociale medier. De mest populære fake news historier er delt i højere grad end de mest populære nyheder fra kendte såkaldte 'mainstream medier' på Facebook (her kan man nemt forestille sig de yngre generationer som vigtige spillere al den stund, at de er de største forbrugere af såvel Facebook som andre sociale medier), og der er rent faktisk mange, der tror på de her fake news historier.¹⁰⁴ Det vil altså sige, at effekterne af de her forskellige typer af vildledninger potentielt kan være store. Omkring 2016-valgkampen ved vi ikke endnu (og kommer måske aldrig til det), om den russiske indblanden spillede en afgørende rolle for valget af Trump. Men det ville være lige så kontroversielt at påstå, at det ikke betød noget som, at der faktisk var en afgørende effekt.

De falske historier (disinformation eller fake news), der i et uoverskueligt omfang blev delt og læst for fire år siden, har haft tydelige formål. At skabe forvirring og splittelse. Og at gøre sandheden overflødig. For når sandheden er nedprioriteret, kan en mand som den i skrivende stund siddende præsident slippe godt fra mange ting. Når Trump konstant kalder alle amerikanske medier (undtagen Fox News selvfølgelig) for 'fake news media', så bekræftes han af sine støtter, der pludselig ikke kerer sig om indholdet af de nyheder, som de forskellige medier rent faktisk bringer. Passer en nyhed dårligt ind i narrativet om Trump, så kan det fejes væk som fake news. For Trump-skeptikerne betyder det, at Trump bliver endnu mindre troværdig. For de Trump-glade betyder det, at mainstream medierne bliver endnu mindre troværdige. Og her har vi så det, som kan medvirke til øget polarisering. Og som det er vist tidligere, synes der at være øget politisk polarisering de seneste år. Især omkring mistilliden til éns politiske modstandere. Almindelige mennesker mister tilliden til andre almindelige mennesker. Og fakta kan i nogle tilfælde her gå hen og blive overflødig. Fokus er andetsteds – på de andre. Og for en mand som Trump er denne effekt lig en gevinst – for det amerikanske folk og det amerikanske demokrati et problem. Og her ligger svaret på problemformulerings første spørgsmål om, *hvad* der udfordrer det liberale demokratis legitimitet og stabilitet. Det er besværligt at adskille stabilitet og legitimitet i denne sammenhæng, men lad mig simplificeret gøre et forsøg alligevel. Et stabilt demokrati er et demokrati, hvor den sociale lim er stærk. Demokratiet afhænger af folket, og folket må i sig selv være en stabil og på visse områder nogenlunde homogen størrelse – netop med fælles opfattelser og erfaringer af virkeligheden. I politisk forstand er det også denne stabilitet, der gør det muligt for et samlet folk

---

¹⁰³ Allcott & Gentzkow, 2017, side 212.

¹⁰⁴ Ibid., side 212.

at adressere de udfordringer, et samfund står over for. Løsningerne på udfordringerne kan man diskutere, men stabiliteten består i, at vi anser os som et fælles folk og ikke som polariserede, splittede grupper eller individer. Politisk legitimitet består i en politisk regerings retsmæssigt lovlige og moralske ret til at bestemme over og lave lovgivning for sin befolkning. Der kan være mange spillere på legitimitetsbanen. I et demokrati kan man godt argumentere for, at legitimitet delvist kun opnås, hvis stabilitetskravet er opfyldt. Kan der demokratisk vælges legitime regeringer i lande, hvor befolkningen er så opdelt, at de end ikke er i stand til at deliberere med hinanden uden at lade stærke emotioner som fx had blusse op? Men der er naturligvis også legitimitetskrav til selve de politiske organer. Er en demokratisk regerings legitimitet ikke truet, hvis der fra regeringens egen side er forsøg på at vildlede folket? Eller hvis regeringen ikke tror på helt basal viden-skab, der potentielt kan redde menneskeliv (noget vi så i tilfældet med klimaskepticisme)? Eller hvis folket, der beslutter, hvem der skal repræsentere dem ved de forskellige valg, har så enorm mistillid til politiske modstandere, at de begynder at se dem som fjender? Hvis man stoler så lidt på hinanden, at man er villig til at tro på alt, der kan miskreditere éns modstandere? Det oplagte svar er, jo!

6. Demokratiet er Presset! Kan det Behandles?

Vi har nu set på, hvorfor disinformation, bullshit og fake news har mere gunstige arbejdsbetingelser, end det før har været tilfældet. Og vi har slået fast, at de aktivt bliver brugt som midler på forskellige digitale platforme til at opnå splittelse og mistillid internt i demokratier. Og der er indikationer på, at det ikke er uden succes. Den sociale lim bliver presset i postfaktualitetens tidsalder. Nu er det afgørende spørgsmål så, hvordan man bør forholde sig til problematikken. Det er vigtigt i denne sammenhæng at slå fast, at de metoder, man kunne forestille sig at bruge, kun kan bruges i kampen mod disinformation og fake news. Der er et ret åbenlyst problem med at modarbejde bullshit, som vi skal se nærmere på længere nede. Mængden af bullshit i moderne politik er stor, men der er nok kun én måde at bekæmpe fænomenet på inden for demokratiske rammer. Gennem uddannelse. Og netop uddannelse er, som vi skal se, et populært bud på at afhjælpe postfaktualitet generelt.

6.1 Statslig intervention – tre metoder

1. Cass Sunstein præsenterer os for en måde, hvorpå man kan modarbejde vildledninger og konspirationsteorier på Internettet. Det er vigtigt at nævne, at hans idé, jeg her præsenterer, er fra 2014. Det ser ud som om, han efterfølgende har ændret holdning. Noget vi ser nærmere på i 6.2. Forslaget er her, at når en alvorlig vildledning, fx den nævnte vaccineskepsis, får vind i sejlene på Internettet, så kunne et lands regering handle ved at hyre bestemte agenter til at infiltrere de aktuelle hjemmesider og sociale medier eller chatsider, hvor myten trives. Når en teori som 'vaccine leder til autisme', der videnskabeligt er blevet modbevist gang på gang, trives og giver udslag på antallet af børn, der modtager forskellige vacciner, har regeringen simpelthen et ansvar for at underminere

sådan en teori. Kort fortalt: regeringen bør aktivt infiltrere epistemiske bobler og ekkokamre og her forsøge at aflive de myter, der måtte findes her, ved konstant at så tvivl om den evidens og den logik, som myten er bygget på.¹⁰⁵

Vi vil ikke dvæle længe ved dette forslag. Der er nemlig et endog meget stort og meget åbenlyst problem med denne strategi. Givet, hvad vi nu ved omkring især ekkokamres dynamik, vil autoritære personers forsøg på at rette op på den misinformation, disinformation og de fake news, der trives i ekkokamre, der eksempelvis har vaccineskepsis eller klimaskepsis som dagsorden, naturligvis kun forstærke de holdninger, der her deles af medlemmerne. Frem for at rette op på de halve og hele falskheder, der spredes og udgydes i disse ekkokamre, vil man med al sandsynlighed blot bekræfte medlemmerne i, at der er politiske interesser i at holde sandheden om vacciner eller klimaet skjult. Med andre ord vil den slags indblanden i de narrativer, der findes i disse ekkokamre, skabe endnu mere mistro og i værste fald direkte had til de mennesker, der 'arrogant' forsøger at få medlemmerne på bedre tanker. Altså er der ret gode grunde til at tro, at Sunsteins forslag vil øge polariseringen, skabe ekstra mistillid til videnskaben og ikke mindst ditto til politikere og deres dagsorden. Gorman og Gorman identificerer netop denne problemstilling. De siger om Sunsteins idé:

*"... it is not one that we feel comfortable endorsing. The last thing we need in fighting conspiracy theories is secretive assaults on websites and chat rooms by government agencies. Even if such activities worked, which is far from likely, scientists in the position of in fact conspiring against the very people they are hoping to educate."*¹⁰⁶

Og det samme ville naturligvis gælde for medlemmerne af bestemte ekkokamres holdning til politikerne eller mere specifikt den siddende regering. Derfor er den naturlige konklusion, at det er et forslag, der i bedste fald ikke vil have nogen effekt – i værste tilfælde være direkte skadeligt for missionen om at bekæmpe vildledninger i alle afskygninger.

2. Den anden mulige tilgang til problemet minder på mange måder om den, vi just har set på. Der er dog tale om en endnu mere ekstrem forståelse af offentlige autoriteters rolle. "According to the most prescriptive model, public authorities are expected to police the media environment by themselves."¹⁰⁷ Læg mærke til to elementer, der her differentierer sig fra løsningsforslag 1. For det første snakkes der om offentlige autoriteter. Det *kunne* som sådan godt inkludere politisk valgte agenter, men kan også omfatte "... [scientific] experts, journalists, officials, NGOs and Think Tanks..."¹⁰⁸ Faktisk er denne proces allerede søsat af EEAS (EU-Udenrigstjenesten), hvor over 400 mennesker, der falder under de

---

¹⁰⁵ Gorman & Gorman, 2017, side 61.

¹⁰⁶ Gorman & Gorman, 2017, side 61.

¹⁰⁷ Alemanno, 2018, side 2.

¹⁰⁸ Ibid., side 3.

forskellige kategorier, som Alemanno nævner ovenfor, har til opgave at identificere fake news, rapportere dem til andre medlemmer af EU og dernæst til offentligheden.

Der er dog stadig problemer med forslaget, og i virkeligheden er problemerne de samme, som vi så i Sunsteins forslag. I ekkokamre vil man se gendrivelsers af egne synspunkter som en klar indikator på, at man selv har ret og, at der findes autoriteter og medier, som med ond vilje er 'ude efter dem'. Som vi så i 1, kan det skubbe folk længere fra hinanden. Skabe øget polarisering. Citatet brugt i 1 fra Gorman og Gorman kunne lige så godt være brugt i denne sammenhæng. Dermed ikke sagt (og det er vigtigt), at en sådan strategi ikke ville kunne hjælpe nogle til at moderere deres synspunkter og selv blive opmærksomme på, at man har været offer for forskellige typer af vildledning. Men det er på bekostning af, at man skubber mange andre længere ud mod ekstreme fløje. Vi har allerede set, hvordan der, på trods af mere og mere evidens omkring vacciner, stadig har været flere og flere skeptikere i Europa. Der er altså noget, der tyder på, at når man forsøger at gå i rette med folks overbevisninger og forsøger som autoritet at gendrive dem, så risikerer man at opnå den modsatte effekt af den ønskede. Det er som Gorman og Gorman skriver en helt naturlig psykologisk mekanisme. At blive præsenteret for, at éns holdninger bygger på vildledning, er en hård pille at sluge. Det gør ondt på éns følelser at skulle ændre sine overbevisninger, fordi man ikke har haft klarsyn. Derudover er vi, når først vi har etableret et gruppefællesskab og ser det som en stærk del af vores identitet at være et medlem af denne gruppe, ikke altid lige åbne for eksperter på området. "... the decision-making parts of our brain turn off when experts tell us what to do."¹⁰⁹ Der synes altså at være psykologisk evidens for, at den strategi, der her er præsenteret, er ret så risikabel. Dette giver anledning til at forsøge at udvikle alternative strategier.

3. Den tredje og sidste strategi med statslig intervention som omdrejningspunkt er endnu mere radikal end de to ovenstående. Det handler slet og ret om konkret lovgivning med sanktioner som middel til at fjerne fake news. Tyskland har taget et lille skridt i den retning med en lov indført i 2018, hvor sociale medievirksomheder har 24 timer til at fjerne ulovlige ytringer, der opfordrer til vold eller på anden vis har ulovligt indhold. Her er der ikke direkte tale om sanktioner mod fake news, men det er der til gengæld i den italienske lovgivning.¹¹⁰ Her kan den, der deler fake news, blive bødestraffet med op til 5000 Euro og i de slemmeste tilfælde, hvor disinformation eller fake news opfordrer til kriminalitet, modtage fængselsstraf. Samtidig får de sociale medier også her et ansvar pr lovgivning for at detektere fake news og disinformation samtidig med, at der er oprettet en online portal "... where people can report hoaxes. The portal prompts users to supply their email address,

---

¹⁰⁹ Gorman & Gorman, 2017, side 73.

¹¹⁰ Alemanno, 2018, side 3-4.

a link to the misinformation they are reporting and any social network they found it on.”¹¹¹ Også i Frankrig har man overvejet en meget restriktiv lovgivning, hvor man kan “... empower and interim relief judge to either scrap fake news from the internet, or even block websites altogether during political elections.”¹¹² Denne tilgang til problemet er noget mere radikal end de to, vi allerede har været igennem. Og der er to åbenbare problemer med den.

For det første leder det til reel censur. At gøre det ulovligt at sprede fake news og udtale sig på baggrund af dem ligner en alvorlig indskrænkning af ytringsfriheden som ellers skattes højt i liberale demokratier. Jeg interviewede den 22. juni 2020 tidligere dansk beskæftigelsesminister, finansminister og forsvarsminister Claus Hjort Frederiksen, og han kunne bekræfte, at dette ville være i uoverensstemmelse med demokratiske idealer om retten til at udtale sig og dele materiale på sociale medier. “Hvem tilkommer det at sige, at noget er falsk? Et af demokratiets paradokser er jo, at man må acceptere, at man vil blive udsat for ting, der er sande, falske og det derimellem. Vi kan sige de mest sindssyge ting, så længe de ikke opfordrer til vold eller diskriminerer mennesker på baggrund af etnicitet osv. Det er en grundlovssikret ret.”¹¹³ Og Alemanno slår pointen fast. “As regards the French solution, there seems to be a clear risk that an incumbent government constrains the freedom of expression of its opponents, be they citizens writing on their blogs or accredited journalists writing for major publications.”¹¹⁴ Men hvor det her handler om censur og demokratiske principper, så er der såmænd endnu et problem, der mere omhandler menneskets psyke. Det er allerede nævnt tidligere, og man kan faktisk sige, at det her er et meget afgørende problem for *alle* tre løsningsforslag, vi har set indtil nu. Det er Gorman og Gormans analyse af det, de kalder *irrational primacy effect*, der altså er en type bias, der gør, at vi som regel har større tiltro eller tillid til den første kilde, vi møder på et bestemt område. Er man fx tilhænger af præsident Trump, og støder man på den artikel, jeg har omtalt tidligere om, at Pave Frans skulle støtte op om Trump, så er det meget svært for næstkommende kilder at overbevise Trump-tilhænger om, at det ikke er sandt. Og det store problem er, at selvom man forsøger at fjerne sådanne nyheder fra sociale medier, så går der meget kort tid fra artiklens offentliggørelse til, at den er gået viralt og har nået et utal af mennesker. Stempler man efterfølgende artiklen som fake news og fjerner den, forstærker man effekten. “As evidence suggests, to categorise a piece of news as fake and thereby give it greater publicity, gives the news piece a boost and spreads its reach even further.”¹¹⁵ Der synes

---

¹¹¹ Ibid., side 4.

¹¹² Ibid., side 4.

¹¹³ Claus Hjort Frederiksen, 22. juni 2020, se Appendix 1.

¹¹⁴ Alemanno, 2018, side 4.

¹¹⁵ Ibid., side 4.

altså at være for mange gode grunde til at tænke i andre baner til, at denne form for direkte statslige intervention er en god idé. Derfor går vi videre til nogle mulige alternativer.

Men en sidste bemærkning er der plads til. Disse bud på en løsning med statslig intervention ligger i kategorien **a** over mulige løsninger på problemet (se kapitel 3). Det liberale demokratis stabilitet og legitimitet er under pres pga. disinformation, bullshit og fake news. Det bør der handles på. Og altså her med statslig intervention som våbnet.

6.2 Folkets ansvar – Sunstein 2.0

Vi skal nu kigge på en accept af mulighed **b** fra kapitel 3. Her er der en anerkendelse af, at disinformation, bullshit og fake news alt andet lige må være negative fænomener. Dog er det ikke (endnu i hvert fald) noget, som er en direkte trussel mod demokratiet. Derfor skal man være yderst påpasselig med at lave tiltag som eksempelvis dem, vi så på i 6.1. Det, der er lidt spøjst i denne sammenhæng, er, at Cass Sunstein igen er på banen. Det ser ud til, at han har skiftet mening undervejs. Det kan være svært præcist at greje hvorfor, men i *#republic – Divided Democracy in the Age of Social Media* fra 2017 er det i hvert fald en anden Sunstein end den, vi så tidligere (som stammer fra 2014) i 6.1.

Den store oplysningsfilosof John Stuart Mill var af den overbevisning, at ytringsfriheden var altafgørende for oplysningen af folket. Præsenteres man for sandheden, bliver man klogere. Præsenteres man for falskheder, kan sammenstødet mellem sand og falsk gøre sandheden klarere, for så vidt falskheden identificeres. Med andre ord bør man altså hverken afskære folk fra at blive mødt af falskheder eller retten til selv at udgyde dem. Det offentlige rum hvor samtalen forekommer, er alfa og omega for oplysningen. Sunstein ser derfor et problem i muligheden for fuldstændig frit at kunne vælge, hvad man vil se og høre på sociale medier og på Internettet generelt. Dermed er filtreringsalgoritmerne også problematiske. For friheden ligger ikke i ubegrænset forbrugersuverænitet. Tværtimod ligger friheden i konfrontationen og udfordringen ved divergerende synspunkter.¹¹⁶

Dog er Sunstein pludselig blevet noget mere optimistisk i forhold til vores online ageren, end vi så i 6.1. Hans bogs (*#republic*) afsluttende bemærkning ser ud således: "What I have sought to establish here is that in a free republic, citizens aspire to a system that provides a wide range of experiences – with people, topics, and ideas – that they would not have specifically selected in advance."¹¹⁷ Her er der altså tilsyneladende ikke tale om, at staten, regeringen eller andre offentlige instanser bør gå i clinch med fake news problematikken. Folket er blevet givet en gave – en republik. "In a republic, the government is not managed by any king or queen; there is no sovereign operating independently of the people."¹¹⁸ Og sådan en republik kræver, at folk er dedikerede og dydige og ikke egenrådige og egoistiske. Den kræver at folket taler med hinanden

---

¹¹⁶ Sunstein, 2017, side 52-57.

¹¹⁷ Ibid., side 262.

¹¹⁸ Ibid., side 44-45.

for at nå til enighed om de mest basale forhold. Hvad er vores historie? Hvori består vores kommende udfordringer? Hvad er vores politiske endemål? Det kræver deliberation og interesse. Sådanne idealer kan man finde hos store tænkere som fx Aristoteles, Jürgen Habermas og John Rawls.¹¹⁹ Det betyder altså, at eksistensen af en republik, som Sunstein beskriver den, er afhængig af folkets *gøren* og *laden*. Dens legitimitet og stabilitet er afhængig af folkets deliberative dyder. Sunstein giver derfor de demokratiske befolkninger det primære ansvar. Han siger eksplicit, at Internettet og sociale medier *kan* vise sig at blive skadelige for demokratiet. Men som det er lige nu (2017), har problemet ikke manifesteret sig nok til, at vi *bør* se det som en stor trussel. Problemet *kan* komme ud af kontrol, men det afhænger simpelthen af, hvordan vi som folk håndterer udfordringerne. Det er folket først og fremmest, der står med ansvaret. Ikke staten eller den siddende regering. Civilbefolkningen må deliberere sig ud af den lurende fare. Men de potentielle problemer, som især sociale medier kunne tænkes at føre med sig, er slet ikke så farlige, som mange andre forfattere skriver. Og dette handler især om, at de positive effekter ved sociale medier langt overstiger de negative. Den digitale virkelighed giver de nærmest optimale omstændigheder for at kunne deliberere, dele information, dele idéer og spidsfindigheder. Ja, for at tale sammen og lade sig inspirere og blive klogere. Deliberationen, samtalen. Det er et vigtigt element i styrkelsen af den sociale lim. Og den sociale lim er det, der stabiliserer det liberale demokrati. Kan vi overkomme forbrugersuveræniteten, filtreringen og algoritmerne, så har vi med Internettet og de sociale medier en gave, der kan redde republikken. Som Benjamin Franklin skulle have sagt, da den amerikanske konstitution blev præsenteret for offentligheden: I er blevet givet "A republic, if you can keep it."¹²⁰ Og her er det Sunstein er optimistisk, modsat mange andre.

Men er der virkelig grund til *så* stor optimisme? Vi har allerede ved Gorman og Gorman set, hvilke naturlige biases mennesket slæber rundt på. Vi har set på, hvordan de udspiller sig i online sammenhænge. d'Ancona, Brennan, Hendricks og Vestergaard og en lang række journalister deler langt fra Sunsteins optimisme. Og vores egen folkevalgte politiker Claus Hjort Frederiksen advarer også mod at tage for let på problemet. Da jeg stillede ham et spørgsmål om, hvorvidt de nye muligheder for at kunne sprede disinformation og fake news i et uhyggeligt tempo og et uhyggeligt omfang var en trussel mod vores liberale demokratier, var han meget klar i mæglet: "Det mener jeg ikke, man overhovedet kan diskutere længere. Nu har jeg siddet som Forsvarsminister og arbejdet med det her på nærmeste hold. Jeg mener, det her er *den* største trussel, vestlige demokratier ser ind i lige nu."¹²¹ Man må tolke Frederiksens udtalelser som et tegn på, at han som minimum mener, at demokratiet er udsat for digitale angreb, der har til formål at skade demokratiet. Måske dets legitimitet, især dets stabilitet. Som nævnt så er fx russernes fake news kampagner designet til at skabe splid og polarisering. Til at gøre os til politiske fjender. Og dannelsen af det, som Nguyen kalder online ekkokamre, er et første tegn på, at det virker. Og givet det, vi nu ved

---

¹¹⁹ Ibid., side 46.

¹²⁰ Benjamin Franklin, citeret i Sunstein, 2017, side 261.

¹²¹ Claus Hjort Frederiksen, 22. juni 2020, se Appendix 1.

om biases fra Gorman og Gorman, er det da også tvivlsomt, hvor stor optimisme vi kan tillade os at udstyre os selv med.

Der findes en del filosoffer, der stadig tror på det dogmatiske ideal, det deliberative demokrati. Jo mere samtale, jo bedre. Jason Brennan peger dog på empirisk materiale, der viser, at den politiske samtale ofte korrupperer os og flytter os længere fra hinanden. Det deliberative ideal er så langt fra virkeligheden, som noget nærmest kan være. Det hænger, endnu en gang, sammen med de biases, vi bærer på. Brennan henviser til undersøgelser foretaget af Tali Mendelberg, der viser flere deprimerende ting omkring politisk deliberation. "Deliberation sometimes facilitates cooperation among individuals ... but it undermines cooperation among groups."¹²² Og grunden er vores tilbøjelighed til at identificere os som medlemmer af politiske grupper. Det gør os døve over for vores politiske modstandere. I værste fald får de os til at rykke længere ud på fløjene. Og i øvrigt mener Mendelberg også at have fundet et andet forstyrrende faktum i deliberationsdebatten. "Citizens prefer *not* to engage in deliberative modes of reasoning and prefer that deliberation not last long. They dislike deliberating."¹²³ Pointen er, at det deliberative ideal er netop det – et ideal. Med den empiri vi har om menneskers egentlige deliberative evner og konsekvenser af deliberationen, så forbliver det deliberative ideal en utopi, som man skal være ualmindelig optimistisk for at tro på nogensinde vil udmønte sig i virkeligheden. Med fare for at gentage mig selv (hvilket vist allerede er sket nogle gange), så er det vigtigt at forstå, at vores biases og tendens til at søge sammen i grupper og blive der ikke er noget nyt. Denne tekst har ikke til formål at bevise, at der er noget *psykologisk*, der har ændret sig. Formålet er at forklare, hvorfor de nye digitale omstændigheder er en fantastisk katalysator for, at disse biases kan komme til syne og blive udnyttet i en helt anden grad, end det er set før. Trump udnytter i høj grad sociale medier til at spille de amerikanske vælgere ud mod hinanden. Det samme gør russerne. Når absurde fake news historier eller disinformation eller bullshit som eksempelvis de tilfælde, vi har set på tidligere, kan spredes til millioner af mennesker med lysets hast, er det netop for enten politisk at isolere folk fra den modsatte fløj eller endda at skabe had mellem de forskellige fraktioner. Der er noget, der tyder på, at det eneste, der for alvor har ændret sig, er de eksterne faktorer. Det er muligheden for at udnytte vores biases. For selvom muligheden for at søge information er markant forbedret bare de sidste 10-20 år, og selv antallet af mennesker med relativt pæne uddannelser har været stødt stigende i mange år, så forbliver vores biases og ikke mindst mængden af vores politiske viden den samme.¹²⁴ Det er netop det, der er problemets kerne. Sociale medier og Internettet generelt er blot nye og langt mere effektive platforme for svindlere og bullshittere. Vi har ikke ændret vores menneskelige tilbøjeligheder. Det, der har ændret sig, er muligheden for at udnytte dem. I takt med, at muligheden for at skaffe sig politisk information og uddanne sig forbedres, ser vi en stigning i antallet af amerikanere, der ville føle ubehag ved at deres børn giftede sig med én, der stemte anderledes end dem selv. Vildledning spiller direkte ind i denne sammenhæng.

---

¹²² Brennan, 2016, side 62.

¹²³ Ibid., side 66.

¹²⁴ Ibid., side 30-32.

Som Hendricks og Vestergaard skriver, så er vildledninger ikke noget nyt i det politiske spil. Men vi lever i en tid, hvor det at tilslutte sig en gruppe og lukke sig inde i den og lade al udefrakommende modstand betyde en forstærkning af den overbevisning som gruppen er bygget på, ikke kræver mere end et klik på en computer og så de eksisterende biases. Dermed er vejen banet til at se de udefrakommende som gedigne løgnere eller mennesker med onde hensigter. Disinformation, bullshit og fake news spiller en rolle her, fordi sandheden pludselig betyder mindre end, hvad der kan bekræfte én i, at man har ret.¹²⁵ Det skaber mistillid, og dermed er det nærliggende at konkludere, at deliberation alene er mere end et sats. Det er decideret naivt og risikabelt at tro på, at civilbefolkningen selv kan modstå disinformation, bullshit, fake news og de biases, vi er født med, og på den måde kunne samtale sig ud af de potentielle farer. Det er en risiko, der må stå for Sunsteins regning. Det er ikke én, jeg selv ville lægge stemme til.

Det er vigtigt her at minde om, at meget af det, jeg skriver om i denne tekst, tager udgangspunkt i det amerikanske demokrati og den amerikanske befolkning. Dels fordi russerne synes at have set sig specielt varme herpå, men også fordi problemerne i USA synes enorme i forhold til dem, vi måske står med herhjemme i Danmark. Claus Hjort Frederiksen siger det præcist, da jeg spørger ham om, hvorfor vi ikke i vores eget land mærker det samme pres fra Rusland, som man gør i USA. Om der simpelthen er en eller anden subtil forskel på det amerikanske og det danske folk, der gør amerikanerne mere disponerede for disinformation og fake news. "Ja, det tror jeg roligt, man kan konkludere. Det ville jo naturligvis være for simpelt at sige, at det er den ene eller anden grund, der er altafgørende. Det er jo et sammensurium af faktorer, der spiller ind. Men der er da noget, der tyder på, at det er tilfældet."¹²⁶ Det betyder dog ingenlunde, at vi bare kan ligge på den lade side. Der vil være forsøg på at underminere de liberale demokratier, så længe mulighederne for det er så gunstige, som de er i dag. Man kan måske sige at Sunsteins tillid til det delibarerende folk passer bedre på et folk som det danske end til det amerikanske. Men om det beviser, at deliberation er et stærkt nok værn, er tvivlsomt. Vi har set, hvordan man forsøger at beskytte sig med forskellige politiske tiltag i en række lande, herunder Tyskland, Italien og Frankrig. Noget, der tyder på, at man allerede nu har forkastet idéen om, at demokratisk deliberation er stærkt nok et skjold mod disinformation og fake news. Måske er vi et helt specielt folkefærd her i Danmark. Måske har vi ikke set det værste endnu. I hvert fald synes Sunsteins tiltro til det delibarerende folk ikke at være passende for store dele af de Vestlige demokratiske lande.

6.3 Gentænk demokratiet

Johan Farkas og Jannick Schou har studeret tendensen til at tale om, at demokratiet er truet pga. en sandhedskrise, og finder samme problem som jeg. Der synes at være relativ stor enighed om, hvad problemet er, men som vi lige har set i de tre sidste sektioner, så er mange også villige til at bruge antidemokratiske metoder til at redde demokratiet.¹²⁷ Jeg vil for nuværende ikke forholde

---

¹²⁵ Hendricks & Vestergaard, 2018, side 111-112

¹²⁶ Claus Hjort Frederiksen, 22. juni 2020, se Appendix 1.

¹²⁷ Farkas & Schou, 2020.

mig til kvaliteten eller effektiviteten af eksempelvis statslig intervention over for spredning af falskheder, men blot konstatere, at det skurer noget i ørerne at skulle kunne styrke demokratiets legitimitet ved at begrænse ellers demokratisk sikrede rettigheder. Det ville jo være en *de facto* indrømmelse af, at disse rettigheder måske slet ikke burde være rettigheder til at begynde med. I stedet foreslår Farkas og Schou, at vi begynder at tænke demokratiet som andet og mere end et system bygget på sandhed, rationalitet og konsensus. Rationel konsensus har blandt andet spillet en stor rolle i den politiske filosofi siden John Rawls' kanoniske *A Theory of Justice*, hvor borgerne bag uvidenhedens slør gennem netop rationalitet vil komme til enighed om bestemte grundlæggende retfærdighedsprincipper, som samfundet altid bør hvile på. Ifølge Farkas og Schou er dette fokus på rationalitet og konsensus i sin natur antidemokratisk. Det giver et samfund, hvor der er ting, som vi simpelthen ikke må stille spørgsmålstejn ved. Her ville det være oplagt at nævne økonomisk vækst. At vækst er godt, er ikke til debat. Og skulle man formaste sig til at forholde sig kritisk til vækst må det være, fordi man er en useriøs idealist eller ikke ønsker sig økonomisk velfungerende stater. Derfor er konklusionen, at vi må rekonceptualisere demokratiet. For med fokus rettet mod en redning af rationaliteten, sandheden, konsensusen osv. med redningen af selve demokratiet som endemål, så havner vi netop i disse antidemokratiske metoder, som vi fx så i 6.1.

Strategien er for Farkas og Schou at hente hjælp fra den belgiske politiske filosof Chantal Mouffe. Hun siger, at vi bør erstatte konsensus med konflikt, når vi definerer et demokrati. Faktisk er det sådan, at alle relationelle menneskelige forhold har antagonisme som en nødvendig betingelse. "... all relationality, all meaning, all identity-formation is based on a constitutive lack. Antagonistic distinctions between inside and outside, us and them, friend and enemy, underlie all relations."¹²⁸ Det er et naturligt og uundgåeligt træk ved mennesker, at vi grupperer os og identificerer os gennem antagonistiske mekanismer. Vi har allerede set, hvordan vi også politisk grupperer os og ser vores gruppemæssige tilhørsforhold som noget, der har en direkte betydning for individets selvbillede. Dette er *ikke* noget, der bør bekæmpes. Tværtimod skal det kultiveres og passes og plejes. Kan vi få et system, hvor alle kan komme til orde i konflikten på en måde, hvor vi ser hinanden som ligeværdige politiske modstandere, der fortjener lige mængde respekt, så har vi måske det, som vi i virkeligheden bør mene, når vi taler om et legitimt demokrati. "Indeed, whereas antagonism and collective identities are often formulated around an idea of *us* and *them* in which the *them* is an *enemy to be destroyed*, Mouffe argues that the *other* must become an adversary to be disputed yet cared for."¹²⁹ En kultivering af det antagonistiske udgangspunkt bør være demokratiets grundpille. Og et sådant samfund kalder forfatterne et agonistisk pluralistisk demokrati.

Hvor det er fuldstændig uden for enhver tvivl, at det selvfølgelig er en tvivlsom strategi at udskrive antidemokratisk medicin, hvis man forsøger at redde demokratiets legitimitet, så er der efter min

---

¹²⁸ Ibid., side 145.

¹²⁹ Ibid., side 147.

bedste overbevisning nogle få andre komplikationer omkring Farkas og Schou, som bør italesættes.

Idéen om agonistisk pluralisme (det ideal, som er beskrevet ovenfor) er netop et ideal. Farkas og Schou kommer ikke meget ind på, hvordan vi i praksis kommer herfra og hen til det ideal. At redegøre for, hvad idealet er, og foreslå en rekonceptualisering af demokratiet i en filosofisk fagbog er næppe noget, der kommer til at vække den store genklang. Det er som sådan en klassisk diskussion, som er yderst velkendt for folk, der beskæftiger sig med politisk filosofi. Er ideel teori overhovedet givtigt for noget som helst? Bør vi ikke i stedet holde os til non-ideel teori og snakke om, hvilke justeringer vi realistisk kan gennemføre i forhold til den nuværende situation? Jeg skal ikke afgøre denne debat her. Jeg tror umiddelbart, at både ideel teori og non-ideel teori har sin berettigelse. Men det vil altid være en overvejelse, når man læser sådanne teorier som fx denne om det agonistiske pluralistiske demokrati. Det tætteste Farkas og Schou kommer på noget konkret, der kan gøres, er som følger. " ... we argue that a way of saving democracy and the democratic tradition might be to create, nurture and assemble genuine spaces for the enactment of politics proper."¹³⁰ Men hvem er det, der skal kreere sådanne 'spaces'? Og hvordan? Her er det mere sparsomt med de konkrete forslag. Sociale medier kunne jo fx være et bud, men som vi har set på tidligere, så er der grunde til at tro, at det ikke er her, man kan overvinde de antagonistiske omstændigheder og på en eller anden måde transformere dem til agonistiske ditto. Dannelsen af epistemiske bobler og ekkokamre tyder netop på, at chancen for at isolere sig fra dem, man er uenige med eller endda aktivt bruge ekkokamrene til at udskamme og sprede mistro og mistillid til dem, man er uenige med, ikke blot er til stede, men også er fænomener, der forekommer. Og denne tendens er netop noget, som udefrakommende interessenter benytter sig af til at skabe øget splid og polarisering. De kræfter, der er på spil i denne sammenhæng, er stærke, og det er svært at være jubeloptimist omkring Internettet og sociale mediers potentiale for at være et 'space' af den type, Farkas og Schou taler om her. Det leder mig videre til et andet problem.

Der er et paradoks i vores måde at agere på som politiske væsner, som kommer særligt til udtryk i denne digitale tidsalder. Vi har efterhånden fået slået eftertrykkeligt fast, at mange mennesker er tilbøjelige til at se deres politiske ståsted som en grundfæstet del af deres identitet – deres selvbillede. Det fænomen, som Brennan kalder hooliganisme, er noget, der præger manges liv. Vi er villige til at tro på stort set alt, der kan bekræfte vores tilhørsforhold, og vi er villige til at afveje selv de bedste argumenter og den mest overbevisende videnskab, der kunne modbevise, hvad vi tror på. Men selvom dette er tilfældet, så viser visse studier, at vi faktisk slet ikke er så glade for at diskutere politiske emner i særlig lang tid af gangen – og slet ikke med vores modstandere. Det er fx et af argumenterne for ikke at tro på det deliberative ideal, som mange filosoffer ellers har glorificeret. "Freedom is faction what air is to fire... But ordinary citizens often dislike the conflict and bickering that comes with freedom."¹³¹ Det er simpelthen mere trygt, hvis ikke man bliver udfordret for meget på sin politiske identitet. Faktisk er fænomenet så ekstremt –

---

¹³⁰ Ibid., side 154.

¹³¹ Achen & Bartels, 2017, side 318.

hvis man skal tro Achen og Bartels – at mange borgere ønsker sig folkevalgte, der ikke diskuterer så meget med hinanden, men bare får arbejdet gjort. Som Achen og Bartels skriver, så er der mange, der hellere vil have en stærk leder fremfor en politiker. Man ønsker sig en leder, der fører den politik, man selv foretrækker, igennem og forkaster 'de andres', fordi de andres naturligvis er egoistiske og behæftet med fejl.¹³² Og igen må vi konstatere, at med introduktionen af Internettet og de sociale medier har politikere som Trump og udefrakommende destruktive kræfter som russiske fake news virkelig fået muligheden for at udnytte disse tendenser for egne interesser. Der er bedre muligheder end nogensinde før for at polarisere folket og gøre dem til genuine fjender, der ikke kan tale sammen. Det er med til at destabilisere demokratiet og er uden tvivl skadeligt for demokratiets legitimitet, hvilket langt de fleste forfattere er enige om. Og derfor, selvom jeg mener, at Farkas og Schous bog er yderst interessant, og at deres idéer for så vidt er sympatiske nok, så mener jeg, empirien peger i retning af, at et agonistisk pluralistisk demokrati blot er et ideal og ikke noget, der aktivt kan etableres eller spontant ville udspringe af folket selv, hvis blot man fjernede fokus fra antidemokratiske løsninger på postfaktualitetsproblemet og i stedet gav sig til at redefinere, hvad vi overhovedet mener, når vi taler om et demokrati. Den sociale lim er truet hvis ikke allerede sløv nok til ikke at holde os sammen mere. Og det handler ikke bare om, at vi som i et agonistisk pluralistisk demokrati ser hinanden som politiske modstandere, men simpelthen ser hinanden som mennesker, vi ikke vil acceptere eller snakke med. Igen nævner jeg den undersøgelse, der viser, at væsentlige procentdele af de amerikanske vælgere ville have meget svært ved at acceptere, at deres børn giftede sig med én fra det 'forkerte' parti. Mon ikke man kunne forestille sig, at Trump med sin kontroversielle facon har skubbet endnu mere på den udvikling?

6.4 Uddannelse

Hvis jeg har ret i de antagelser og argumenter, jeg har fremført indtil nu, så ser det ud til, at demokratiets stabilitet og legitimitet er under gevaldigt pres, og at den medicin, man har udskrevet eller i det mindste har foreslået udskrevet, ikke er den rigtige. Der er dog et tiltag, man kan gøre, som kan øge kommende generationers kompetence i forhold til at kende forskel på reelle informative nyheder og fake news, bullshit eller disinformation. Uddannelse i netop denne kompetence samt i generel digital adfærd.

At uddannelse, skulle være et solidt våben mod online vildledninger (såvel fake news som bullshit og disinformation), er en bredt accepteret holdning. Vi kan fx se den hos journalisten d'Ancona, hos Gorman og Gorman og Annette Nordstrøm Hansen og Vincent Hendricks.

d'Ancona foreslår, at både forældre og uddannelsesinstitutioner påbegynder dannelse og undervisning i Internettets mekanismer generelt og forskellen på information og vildledning specifikt. "Learning how to navigate the web with discernment is the most pressing cultural mission of our age."¹³³ Og den holdning står han ikke alene med. Gorman og Gorman mener

---

¹³² Ibid., side 318.

¹³³ d'Ancona, 2017, side 114.

således, at man i skolen kunne undervises i argumentationsteori og i at forholde sig kritisk til de kilder, man konsulterer. Det kunne både hjælpe os til at overkomme vores naturlige biases og til at skelne videnskab fra pseudovidenskab.¹³⁴ Og for nu helt uvildigt at komme med et forslag sætte filosof på skemaet som obligatorisk fag allerede i folkeskolen.

Også på vore egne breddegrader er uddannelse et hot bud på at afhjælpe vildledningsproblemet. Hansens og Hendricks foreslår selv i deres artikel fra 2017 i Politiken, at den slags uddannelse skal føle eleverne hele vejen op gennem systemet. Fra folkeskolen og på ungdomsuddannelserne og helt op til universitetet. Én af de observationer, man har gjort sig under valget i USA i 2016, er, at 3 ud af fire amerikanere havde svært ved at skelne rigtige nyheder fra fake news.¹³⁵ Selvom de tal næppe kan overføres til den danske befolkning, så er den her slags uddannelse vigtig. Den kan eventuelt ses som et præventivt værn mod at havne i samme situation. Hansen og Hendricks lægger specielt mærke til den officielt formulerede målsætning for gymnasieelevers faglige og menneskelige formåen. "... eleverne skal udvikle personlig myndighed og lære at forholde sig kritisk, reflekterende og ansvarligt til deres omverden. Desuden er det et mål, at eleverne gennem uddannelsen opnår forudsætninger for aktivt at kunne tage del i og medvirke i et demokratisk samfund."¹³⁶

Det er svært at sige noget negativt omkring at styrke uddannelsen af kommende generationers evne til at kende forskel på information og disinformation, reelle nyheder og fake news, intentioner om at viderebringe sandheden og bullshit. Det virker intuitivt som en helt logisk tilgang til det problem, som utvivlsomt er. Selvom det er helt almindelig kendt, at nogle unge mennesker tager læring bedre ind end andre af forskellige grunde, så er det vigtigt at få præsenteret dem for, at de her fænomener findes, og at der findes mennesker ude i verden, der bevidst vil gøre alt, hvad de kan, for at lede os på vildspor. Vi bør præsentere de unge mennesker for disinformation, bullshit og fake news og ikke mindst for de interesser, der ofte ligger bag. Det, mener jeg, er svært at være uenig i.

Det interessante er dog her, at tanken om uddannelse er en accept af tanken om, at den samfundsansvarlige borger *bør* have kompetence. At undervise i fx fake news er at acceptere, at demokratiets legitimitet og stabilitet kan styrkes ved en optimering af menneskers evne til at spotte dem. Det synes at være et meget bredt accepteret synspunkt. Demokratiets velbefindende kræver, at folkets kompetence optimeres på udvalgte områder. Jeg vil nu forklare, hvorfor jeg mener, denne idé er så god, at den måske endda skal udvides til et punkt, hvor den slags kompetence simpelthen er nødvendig for overhovedet at kunne tilskrive legitimitet til et lands styreform.

---

¹³⁴ Gorman & Gorman, 2017, side 105-106.

¹³⁵ Hansen, A. and Hendricks, V., 2017. *Uddannelse, Uddannelse Og Mere Uddannelse. Det Er Våbnet I Kampen Mod Fake News Og Populisme. Politikerne Må Til At Vågne Op*. [online] Politiken. Available at: <<https://politiken.dk/debat/kroniken/art5924990/Uddannelse-uddannelse-og-mere-uddannelse.-Det-er-våbnet-i-kampen-mod-fake-news-og-populisme.-Politikerne-må-til-at-vågne-op>>

¹³⁶ Ibid.

Som sidste kommentar her vil jeg gøre opmærksom på at uddannelsesargumentet her principielt godt kunne lægges under 'statslig intervention'-kategorien. I Danmark har Undervisningsministeriet således en del at skulle have sagt i forhold til undervisningstemaer. Det er dog en mindre direkte intervention hvorfor dette afsnit helt korrekt er placeret andetsteds end i 6.1. Her foreslår man at undervise mennesker i at skelne mellem forskellige ting. I 6.1 er forslagene direkte at stadfæste sandt og falsk – fx gennem censurering. Interventionen består altså i at *staten* tager stilling hvorimod man ved uddannelse stoler på at mennesker med den rette træning *selv* kan tage stilling.

7. Kompetence – Giv det en Chance

I 2016 blev bogen *Against Democracy* publiceret. En bog skrevet af den amerikanske politiske filosof Jason Brennan. Det er ligeså meget en bog, der angriber demokratiet som styreform, som den anbefaler epistokratiet som alternativ. Epistokratiet kan oversættes til 'de videndes styre', men, som vi skal se, behøver det ikke tage sig ud helt så kontroversielt, som det lyder. Brennan er hardcore instrumentalist, når det kommer til at vurdere værdien af politiske styreformer. Hvor demokratiske proceduralister holder vores nuværende system kært, fordi selve den demokratiske procedure giver alle en stemme, udtrykker lige respekt for alle vælgere, øger menneskers selvværd ved ikke at være ekskluderende eller af andre grunde, der har med selve den demokratiske politiske proces at gøre, så mener Brennan, at demokratiet (og alle andre styreformer) skal vurderes på dets politiske resultater. Det eneste, der retfærdiggør, at vi har *denne* styreform og ikke *en anden*, er resultaterne.

Politisk kompetence bliver det afgørende for Brennan. Jo større viden og rationalitet, der ligger bag de politiske beslutninger, der bliver truffet, jo større er chancen for optimale resultater. Derfor er et politisk system, der i højere grad er præget af ekspertise og kompetence, end det vi ser i nuværende liberale demokratier, sandsynligvis bedre og mere legitimt end disse.

7.1 Teserne

Først og fremmest fremsætter Brennan to teser, som, han mener, er ret ukontroversielle. Der bør ikke være mange, der ville have svært ved at acceptere dem – ej heller hverken moderate eller mere radikale proceduralister (Brennan nævner selv Thomas Christiano, David Estlund m.fl. som proceduralister, der accepterer teserne). *Sandhedsteser* siger, at der findes korrekte svar på i hvert fald nogle politiske spørgsmål. *Vidensteser* siger, at nogle borgere er bedre til at identificere de korrekte svar på spørgsmålene pga. større faglig viden. Hvor det som sagt er et fåtal, der vil finde disse teser kontroversielle, så kan man næppe kalde sig demokrat, hvis man tilslutter sig den sidste tese, som Brennan nævner. *Autoritetsteser* siger nemlig, at med større viden og evne til at vælge de korrekte svar følger politisk autoritet over dem med mindre viden og ringe evne til at vælge de korrekte svar.¹³⁷ Den gode demokrat vil med det samme føle ubehag ved sidstnævnte

---

¹³⁷ Brennan, 2016, side 16.

tese. For bare fordi du ved bedre end jeg, hvem har så gjort dig til chefen? Men Brennan undgår den patron ved at indrømme, at et epistokrati ikke bør bygges på autoritetstesen. Tværtimod bør det bygge på en helt fjerde tese – *antiautoritetstesen*. "When some citizens are morally unreasonable, ignorant, or incompetent about politics, this justifies *not permitting* them to exercise political authority over others."¹³⁸ Dette er Brennans udgangspunkt. Vi bør foretrække den styreform, der giver de bedste overordnede resultater. Hvis et meget anseeligt antal af vælgerne i et demokrati enten er indifferente over for eller mangler elementær viden og rationalitet omkring politiske emner, har vi god grund til at tro, at de resultater, demokratiet frembringer, kunne optimeres. Dette sker *ikke* ved at vælge en lille gruppe til, men snarere ved at vælge en større eller mindre gruppe fra. Autoriteten og ikke mindst legitimiteten ligger i kompetencen.

7.2 Epistokratier

Som sagt er epistokratiet ikke et begreb med kun en enkelt ekstension. Et styre, der bygger på, at de deltagende har et vist politisk kompetenceniveau, kan komme i alle mulige afskygninger. I det mest ekstreme tilfælde ville al magt gå til én alvidende og algod person (det er vigtigt ikke at forveksle dette med et diktatur, hvori det nok er mere end almindeligt sjældent, at diktatoren er alvidende eller for den sags skyld algod). Langt oftere forstås epistokratiet mere moderat. Fx kunne man forestille sig en vælgertest, der skulle tages umiddelbart før hvert valg, der skal afgøre, om ens kompetenceniveau er højt nok til at det berettiger til en stemme. Det kunne også være almindelige demokratiske valg, der dog efter processen skulle igennem et epistokratisk udvalg med absolut vetoret. John Stuart Mill foreslog, at alle *qua* borgere i samfundet havde én stemme, men at man kunne få tildelt flere, såfremt man uddannede sig og engagerede sig politisk i forskellige sammenhænge. De helt overordnede strukturelle idéer om, hvordan epistokratiet kunne se ud i praksis, er altså mange. Jeg slutter kapitlet af med at påpege, at man alvorligt bør overveje muligheden for at indføre vælgertests, og at det er en erkendelse, som jeg langt fra er den eneste, der er nået frem til.

7.3 Vælgertyper

Brennan deler de demokratiske vælgere op i tre grupper. Hobbitter, hooligans og vulcans. Kort sagt er hobbitter den gruppe, der ved meget lidt om politik og ofte heller ikke interesserer sig for det (her finder vi fx sofavælgerne). Hooligans er den gruppe, som vi har været inde på mange gange tidligere. Det er dem, der ofte havner i epistemiske bobler og ekkokamre, fordi de behandler politiske argumenter og evidens biased og tenderer til at se deres politiske modstandere som fjender. Vulcans derimod er den Interesserede og rationelle vælger med en pæn mængde viden omkring politiske spørgsmål. En vulcan vil være i stand til at overveje nye inputs og ændre sine holdninger efter de mest overbevisende argumenter og den mest overbevisende evidens på diverse politiske områder. Langt de fleste vælgere er desværre enten hobbitter eller hooligans. Hobbitter bidrager sjældent til den demokratiske deliberation, fordi de er uinteresserede og ikke finde

---

¹³⁸ Ibid., side 17.

nogen glæde ved at snakke om politiske emner. Hooligans kan derimod være direkte skadelige for det deliberative ideal, fordi – som vi har set – de enten ikke vil snakke med deres politiske modstandere eller har behov for at skabe et mere fast fjendebillede af dem. John Stuart Mill og andre oplysningsfilosoffer levede i troen på, at skulle man transformere en hobbit til en vulcan, så var oplysning og uddannelse vejen. Brennans frygt er, at uddannelse og oplysning gør hobbitter til hooligans.¹³⁹ Internettet spiller en stor rolle her. Som jeg har sagt tidligere, og som der synes at være mange gode grunde til at tro på er rigtigt, så har uddannelse, information og oplysning aldrig været lettere tilgængelige end nu, men pga. vores medfødte biases synes vi, at blive mere polariserede. Dette får Brennan til at tvivle på, om *mere* demokrati og oplysning overhovedet er vejen frem. "Ideally, politics would occupy only a small portion of the average person's attention."¹⁴⁰ Alle ville få det bedre, hvis de fleste holdt sig til andre hobbyer, de kunne tænkes at have: fodbold, musik, venner, familie osv. – fremfor at bruge deres tid og kræfter på at forholde sig til og diskutere (eller skændes om) politiske spørgsmål. Vi har på nuværende tidspunkt set en del eksempler på, hvilken rolle forskellige vildledninger kan spille i forhold til at polarisere os og skabe mistillid. Et meget aktuelt eksempel er amerikanernes tillid til deres sundhedsmyndigheders evne til at træffe gode beslutninger på borgernes vegne i den pandemiske tid, vi står midt i. På trods af hvor stort et kaos, der har været omkring at forstå Trumps forhold til Covid-19-virussen og på trods af, hvor meget han bullshitter eller direkte lyver om hans skiftende tilgange til problemet, så er antallet af Republikanske vælgere, der har *meget stor* tiltro til sundhedsmyndighedernes evne til at træffe gode beslutninger på borgernes vegne, steget fra 37% til 53% fra 2019 til 2020. Imens er antallet hos Demokratiske vælgere stort set uændret – fra 32% til 31% i samme periode.¹⁴¹ Det er svært ikke at tro på, at Trumps retorik om, at han har reddet flere hundredetusinder menneskeliv gennem sin indsats, og at alle er ude efter ham, fordi han ikke tog problemet seriøst hurtigt nok (hvilket han beviseligt heller ikke gjorde), skulle have noget med resultatet af den undersøgelse at gøre. Lagt oveni alt det andet, jeg har behandlet på nuværende tidspunkt, ser det ud til Brennan har en pointe. Vi er mange hobbitter og hooligans, men ret få vulcans. Skulle vi rykke os ud af hobbit-hulen, er det overvejende sandsynligt, at det er for at tilslutte os en hooliganistisk gruppe.

7.4 Kompetence

Nu har Brennan vist, at de fleste vælgere er inkompetente vælgere. Enten ved de utrolig lidt om politiske spørgsmål, eller også er de irrationelle blandt andet pga. deres biases. Men hvorfor er det så vigtigt med kompetence? Hvad er det, der skal få os til at acceptere *antiautoritetstesen*, og hvorfor ville en politisk ikke-demokratisk styreform, der kunne tage højde for inkompetence, være legitim?

---

¹³⁹ Ibid., side 4-6.

¹⁴⁰ Ibid., side 3.

¹⁴¹ Funk, C. and Tyson, A., 2020. *Partisan Differences Over The Pandemic Response Are Growing*. [online] Pew Research Center Science & Society. Available at: <<https://www.pewresearch.org/science/2020/06/03/partisan-differences-over-the-pandemic-response-are-growing/>>

Det hele handler om, at der er menneskeskæbner på spil. Politiske beslutninger kan have enorme konsekvenser for specifikke menneskers liv og frihed. På denne måde mener Brennan, at en politisk beslutning kan sidestilles med en juridisk ditto. I en retssag er et menneske blevet anklaget, og i visse tilfælde vil juryens dom kunne have store konsekvenser for den tiltalte – i øvrigt også for de pårørende, hvis fx den ansvarlige for et drab bliver løsladt. Pga. alvoren i retssager kræver vi som det mest naturlige, at juryen har visse afgørende epistemiske træk. Jurymedlemmerne må være vidende om de grundlæggende sagforhold i retssagen og være i stand til at forstå relevansen af den evidens, der fremlægges. De må ikke være biased, men snarere være rationelle omkring styrken af den fremlagte evidens og ikke købe ind på forskellige mystiske konspirationsteorier. De må ikke lade sig påvirke af kontingente træk ved de forskellige implicerede og fx dømme et menneske ud fra hudfarve, køn, religiøs overbevisning osv. Selvom retssystemet en gang i mellem begår fejl, så kan vi leve med det, fordi vi stoler på, at de her epistemiske krav er mødt. Kompetence er ikke lig med et fejlfrit system. Det er derimod udtryk for høj pålidelighed i forhold til at træffe de rigtige beslutninger. Og når de beslutninger, der træffes, kan have så fatale konsekvenser, så kræver vi kompetence og frabeder os et demokratisk valg omkring, hvorvidt *ham her* eller *hende der* skal frihedsberøves.¹⁴²

Mere generelt kan man sige, at kompetence accepteres som afgørende for legitimiteten i forhold til at udføre bestemte handlinger. Der er ingen af os, der ønsker en fuldt ud demokratisk beslutning om, hvordan man bedst udfører en kirurgisk transplantation. De fleste af os finder gladeligt pungen frem og betaler for, at en frisør klipper vores hår, selvom vi selv har nem adgang til sakse og spejle. Faktisk har vi allerede i lovgivningen et tegn på, at kompetence spiller en rolle. For uanset din politiske viden og dit engagement og din interesse, så *må* du ikke deltage i demokratiske valg, før du er fyldt 18. Rationalet må være, at de fleste ikke før 18-årsalderen uafhængigt og med stor nok kognitiv kapacitet kan forvalte sin stemme på en passende måde. Problemet med dette sidste eksempel er, at det rationale kunne udvides til store dele af den demokratiske masse. Langt de færreste kan overkomme deres biases og besidder ikke megen politisk viden. Men på trods af, at politiske love og tiltag kan have enorme konsekvenser for specifikke menneskeliv, så overlader vi uden videre ansvaret for at stemme til de politiske valg til alle statsborgere over 18 år uanset kompetence.

7.5 Lighed

Mange af de indvendinger, der fremsættes mod Brennan, handler om, at indførelsen af epistokratiske elementer ville være udtryk for uretfærdighed, fordi det ville skade menneskers selvværd, selvrespekt og selvtillid. Lighedsskabelsen i den demokratiske proces er et udtryk for, at alles meninger er lige meget værd, og at de behandles som lige vigtige, og dette er vigtigt for at tilgodese alle – både alles interesser og alles identitet. At blive valgt fra som vælger ville være ydmygende og krænkende. Til de indvendinger har Brennan flere svar.

---

¹⁴² Brennan, 2016, side 151-155.

Et politisk system er *ikke* først og fremmest til for at sikre borgernes selvværd. Det er til for at skabe fred og frihed og gode muligheder for, at de enkelte borgere kan forfølge deres egne drømme. Hvis den bedste måde at sikre det på er ved at gennemføre epistokratiske elementer i vores politiske system, så er det alt andet lige vigtigere. Derudover udliciterer Brennan også ansvaret for ydmygelsen til borgeren selv. Forestiller man sig en vælgertest hver gang, der udskrives et valg, så har den enkelte borger jo sådan set muligheden for at opkvalificere sig. Den virkelige ydmygelse ville have eksisteret, hvis man diskriminerede på tilfældige, men uforanderlige træk hos den enkelte som seksualitet eller hudfarve. Men sorteringen sker på baggrund af noget, som den enkelte selv kan ændre på – kompetencen. På baggrund af det just beskrevne giver Brennan en meget klar opfordring til dem, der måtte blive frataget deres stemmeret. "... *get over it.*"¹⁴³ Den gode og retfærdige behandling af andre mennesker er ikke at behandle dem som ligeværdige i en politisk proces. Tværtimod har Brennan en deontologisk tanke om, at mennesket *qua* menneske fortjener politisk kompetence, fordi konsekvenserne ved inkompetence kan være uoverskuelige.

7.6 Brennans vælgertest

Brennan kan, som jeg ser det, teoretisk uproblematisk overkomme mange af de her indvendinger. Det bliver straks værre, når vi skal se på praksissen i forhold til fx at udvikle en vælgertest. Her melder flere spørgsmål sig. Hvad skal testen indeholde? Hvordan tillægger man spørgsmål om forskellige politiske emner vægt? Er global opvarmning vigtigere end udlændingepolitik? Er skattepolitik vigtigere end forsvarspolitik? Emnerne er jo ofte forbundne, og et tiltag på det ene område spiller som regel ind på mange andre. Så hvordan på fair vis udvikle en test, der afspejler vigtigheden af de forskellige emner?

Endnu sværere bliver det, når vi skal diskutere, hvem der skal udarbejde disse tests. Hvis kompetence eller ekspertise er det, vi søger, så kræver det, at vi har en ekspert i, hvad kompetence eller ekspertise er for noget. Og hvem beslutter, hvem denne ekspert er? En ekspert i, hvad det vil sige at være ekspert i kompetence? Det synes at være et svært overkommeligt problem for Brennan og ligesindede. Derfor vil jeg foreløbigt foreslå noget, der kan undgå de omtalte problemer.

7.7 Vildledningstesten

Nu har jeg i meget korte træk fremlagt Brennans teori om, hvorfor epistokratiet med al sandsynlighed ville skabe bedre resultater end demokratiet og dermed være mere legitimt som styreform. Det, vi står tilbage med lige nu, er en teori, der har svært ved at svare på de ovenstående praktiske spørgsmål og samtidig er i fare for yderligere at destabilisere den sociale lim. Hvis folk ville føle sig så ydmygede og krænkede, at de ville lave optøjer, fordi de fik frataget deres stemmeret, ville vi måske ikke være kommet meget længere.

Jeg vil starte med at påpege, at idéen om, at demokratiet reddes og styrkes gennem online censur, tyder på, at man ikke har tiltro til menneskers kompetence i forhold til at skelne

---

¹⁴³ Ibid., side 126.

information fra vildledning. Dernæst ser det ud til, at erkendelsen af, at undervisning i disinformation, fake news og online adfærd bør spille en rolle i unge menneskers uddannelse, er bredt delt, hvilket igen tyder på, at kompetence ses som et middel mod det angreb, som vildledningerne er. Det er forstået, at vi lever i en tid, hvor vores medfødte biases udnyttes til at ødelægge vores nuværende måde at leve sammen på. Og nu er man så villig til at reagere på det ved fx at uddanne kommende generationer i ikke at falde i de udlagte fælder. Jeg vil nu give et konkret bud på, hvad man i hvert fald kunne starte med at gøre. Et bud, som jeg ikke mener, kan skade bestemte menneskers selvrespekt eller for den sags skyld falde for indvendingen om 'ekspertise-eksperter', som vi så ved Brennan.

Efter flere års uddannelse i hvordan man genkender fake news og disinformation i folkeskolen og på ungdomsuddannelserne, kunne en vælgertest foregå som følger. Alle stemmeberettigede modtager en stemmeseddel. Med registreringsnummeret på sedlen og dit nem-ID logger du på en computer, der er stillet til rådighed på valgstedet. Her bliver man præsenteret for et specifikt antal (lad os sige 10) eksisterende artikler, facebooksider, bestemte udvalgte politiske udtalelser eller lignende. Alle sammen er de enten vildledende i form af fake news eller disinformation, eller også er de reelle, ægte, sande. Her skal den enkelte vælger testes i hans/hendes evne til at spotte det ledende fra det vildledende. Barren kan diskuteres, men man kunne forestille sig, at den enkelte vælger skulle have 50% rigtige for at have en valid stemme. I dette scenarie ville alle spørgsmål være 50/50 spørgsmål, a la 'er denne ægte, eller er den fake news?'. Herefter afgives stemmen enten elektronisk eller pr håndskrevet X. Resultatet af testen lagres et sted, der er utilgængeligt for vælgeren selv, således at det enten kun kan tilgås af valgobservatørerne eller indgår automatisk i en digital beregning af, om den stemme tæller eller ej. På denne måde ved ingen med sikkerhed, om de har vist sig kompetente nok til at deres stemme har talt. Dermed bør ingen kunne føle sig offentligt ydmyget. Og problemet med, hvad der gælder som kompetence, og hvem der skal udvikle disse tests, er også mindre komplekst her end hos Brennan. Der er jo faktisk visse objektive kriterier at gå efter her. Fx vil en del af undervisningen i fake news gå ud på at forklare lytterne, at man fx kan se efter mystiske stave- og grammatiske fejl, som jeg har være inde på. Man bør også kigge efter forfatternavn, webdomæne og andet. Djævelen ligger ofte i detaljen med fake news, hvis man bedømmer strukturen eller formatet frem for selve indholdet. Mht. disinformation kunne vi se på eksemplet med den falske Facebookgruppe 'Islam – Fredens religion', at den var blevet erklæret falsk af flere forskellige medier. I lang tid tydede alt på, at den var falsk. Her er det op til undervisere at uddanne folk i, at når de ser noget så kontroversielt som nogle af de opslag, der forekom på gruppen, så skal de være varsomme og ikke med det samme tro på, at afsenderen er ude på at gengive sandheden. Dette betyder naturligvis ikke, at alle kontroversielle og aggressive tekster på sociale medier er delt af folk, der udgiver sig for at være en anden, end de i virkeligheden er. Men der er mange indikatorer, man kan holde øje med, når man skal spotte vildledninger og skelne dem fra deres modsætninger. Med god træning vil dette være muligt for mange i de fleste tilfælde. Hvis vi på denne måde kan fravælge dem, der mener, at vores udfordringer ser helt anderledes ud, end de gør, uden at det koster dem deres selvværd, mener jeg, vi er nået et lille stykke. Hvis ikke der bliver stemt ud fra idéen om, eksempelvis, at Hillary Clinton og

Osama Bin Laden er gode venner, eller at klimakrisen er et begreb, kineserne har opfundet for at skade Vestens økonomier, så er det retfærdigt at tro, at det er et lille skridt i den rigtige retning.

Det skal for en god ordens skyld nævnes, at man kunne indvende mod mit bud, at folk, hvis stemme blev sorteret fra, ikke ville få indsigt i, om de havde behov for at bruge mere tid på at sætte sig ind i, hvordan man kan skelne fx sande nyhedsartikler fra fake news. På den måde ville de måske aldrig blive bedre. Jeg har to svar hertil. For det første er der ikke noget, der tyder på, at bare fordi folk har et personligt medansvar for at optimere deres kompetencer, så er det også noget, de gør. Det handler om cost/benefit-analysen af, hvor meget éns egen stemme vil betyde i det store hele. Har man incitament til at bruge sin fritid på at blive bedre for at få en stemme, når man tænker på, hvor lidt den stemme ville betyde i et valg? Næppe. Derfor er uddannelsen i skolerne og på ungdomsuddannelserne vigtigere. Her kan de unge ikke slippe, så at sige. For det andet så kunne man på valgaftenen oplyse om, hvor mange procent af de afgivne stemmer der er blevet talt som valide. I en optimal verden kunne et lavt procenttal her give befolkningen en kollektiv opfattelse af, at de skulle have gjort mere og bør gøre en større indsats frem til næste valg for at blive bedre, uden at enkelte personer blev hængt ud. Om det ville have nogen effekt, kan jeg have min tvivl om, men så fik man da en oplysning, der *kunne* bruges konstruktivt.

7.8 Afsluttende bemærkninger

Jeg er naturligvis opmærksom på, at der her skal udvikles et pålideligt system og ikke mindst et system, hvor indsatsen for at undgå hacking må være massiv, hvis mit forslag skal kunne realiseres. Jeg ved ikke nok om IT til at udtale mig om, hvor realistisk sådan et scenarie vil være, men jeg er overbevist om, at vi behøver at tænke i denne slags baner. Det forekommer mig, at Brennan og ligesindede har mange ting kørende for sig. Men jeg ønsker at flytte fokus fra en test, der kan vise, hvor meget man ved om politiske spørgsmål til en test, der viser, om man er i stand til at identificere, hvornår man bliver forsøgt taget ved næsen. Polariseringen og den politiske samtale skal først og fremmest reddes ved at øge folks kompetence i forhold til at skelne ærlige fra vildledende intentioner der, hvor folk er flest – på Internettet. Dernæst bør det testes ved valgsituationerne, fordi det er uholdbart, hvis en meget stor gruppe af vælgere kan bevises at være til fals for vildledning. Det er der to grunde til. Først og fremmest fordi disinformation og fake news kan påvirke valgets udfald. Intet politisk system kan kaldes legitimt, hvis den valgte regering kommer til gennem systematisk vildledning – slet ikke hvis meget af den vildledning kommer fra fremmede magter. For det andet er det en principiel sag. Er man ikke i stand til at spotte, at det er bevidst vildledning, når det påstås, at Paven er tilhænger af Donald Trump, eller når det skrives, at Clinton skulle køre en børnemishandlingsring på et tilfældigt pizzeria, så er man så biased og så forvirret, at det, med henvisning til hvor store konsekvenser politiske valg kan have, ikke synes forsvarligt lade denne persons stemme tælle.

Vi når her til et minimalt problem. I en vælgertest ville det stort set være umuligt at teste folket i at identificere bullshit. Det er en meget udbredt form for vildledning, men der er det problem, at bullshit jo ikke nødvendigvis behøver at være falsk. Og især i de tilfælde, hvor bullshit-teren taler sandt, vil det blive problematisk at stadfæste det som bullshit på nogenlunde objektive

kriterier. Her synes det oplagte håb at være, at når man fra tidligt i skolen begynder undervisningen i digital vildledning, så vil elevernes kritiske sans styrkes nok til også at kunne identificere bullshit.

Det liberale demokrati er utvivlsomt fuldstændig udspillet alle andre styreformer, der har eksisteret igennem tiden mht. politiske resultater. Demokratier bekriger ikke hinanden, oplever ikke hungersnød, har lavere grad af fattigdom end andre styreformer osv. Som Brennan siger, så betyder det naturligvis ikke, at vi ikke kan snakke om, hvordan resultaterne kunne blive endnu bedre. Men med præsidentvalget i 2016 syntes der måske også at ske noget nyt. Amerikanerne valgte en notorisk løgner og bullshitter. Og disinformation og fake news – med såvel intern som ekstern oprindelse – hjalp til. Spørgsmålet er, om vi kan snakke om, at demokratiet simpelthen valgte forkert og frembragte dårlige resultater. Det ville kræve endnu en afhandling at skulle afdække det spørgsmål, men de sidste par måneder har alligevel givet mange anledninger til at tvivle. Da Covid-19-pandemien bekymrede store dele af verden, mente Trump ikke, det var værre end en almindelig forkølelse, og han mente i øvrigt også, at virussen på magisk vis ville forsvinde, når det blev lidt varmere i vejret. Lidt senere i forløbet fremstod han som en anden seerske, der længe før alle andre havde brugt ordet pandemi og i højere grad end nogen anden forstod sagens alvor. Og hans egen indsats mod pandemien har været uovertruffen ifølge ham selv. For USA var det land i verden, der var bedst beredt på pandemien.¹⁴⁴ Nogle vil mene, at Trumps ageren i forbindelse med Covid-19 har kostet menneskeliv. Andre vil mest af alt bare været forvirret over alle de bizarre udtalelser og kovendinger, der kan forekomme fra én mand på så kort tid. Politik handler om menneskeskæbner, som Brennan siger. Det har vi for alvor fået at mærke de sidste par måneder. Om Trump efterhånden har vist sig som et decideret dårligt eller forkert valg, vil jeg ikke bedømme. Men han er om nogen personificeringen af grunden til, at det er afgørende at sørge for at komme så mange vildledninger til livs som overhovedet muligt.

Den sidste udfordring, vi skal se på, er, hvorvidt det ville skabe kaos at indføre moderate epistokratiske elementer i valgsituationerne. Gik man med Brennan hele vejen for simpelthen at eliminere politisk uvidenhed i valgsituationerne, ville nogen måske frygte så stor utilfredshed, at det kunne lede til store demonstrationer og optøjer. Man kan godt sige *'get over it'*, men det nytter ikke det store, hvis folk ikke gør det. Men der er faktisk tegn på, at det problem måske ikke ville være helt så stort, som man kunne frygte. I hvert fald synes det at blive mindre og mindre med årene. Tilliden til demokratiet og værdisættelsen af det at leve i et liberalt demokrati er nemlig dalende. Især i USA, men langsomt ser det ud til, at samme tendens er at finde i Europa. Under en tredjedel af de unge i USA finder det ikke *'ekstremt vigtigt'* at bo i et demokrati. Noget som ellers

---

¹⁴⁴ Burns, K., 2020. *Trump's 7 Worst Statements On The Coronavirus Outbreak*. [online] Vox. Available at: <<https://www.vox.com/policy-and-politics/2020/3/13/21176535/trumps-worst-statements-coronavirus>>

to tredje dele af de ældre gør.¹⁴⁵ Næsten 25% af den samlede amerikanske befolkning svarede i 2016, at demokratiet var en dårlig eller meget dårlig styreform. For europæere er tallet mellem 10-15%, men stadig stødt stigende, og det er især de yngre generationer, der har dette svarmønster.¹⁴⁶ Man ønsker sig stærke kompetente ledere. Det er ikke den medicin, Brennan eller jeg selv ønsker at udskrive. Vi ønsker os derimod kompetente vælgere. For, hvor Trump i nogen henseender fremstår som en stærk leder, så er det sjældent, han fremstår som en kompetent én. Det er mere nærliggende at tro, at kompetente ledere følger med kompetente vælgere, og derfor tror jeg ikke, idéen om moderate epistokratiske tiltag ville være alt for svær at sælge til de mennesker, der måtte have et ønske om netop øget kompetence.

Det, der her er blevet fremlagt, er en udgave af svarmulighed c fra kapitel 3. Vildledningsproblemet har vokset sig for stort til, at det liberale demokrati kan fortsætte i sin nuværende form og samtidig kaldes legitimt eller stabilt. Vores biases kan udnyttes og *bliver* udnyttet i et uhyggeligt omfang. Det gør os til fjender, og det påvirker demokratiske resultater. Derfor er det på tide at give kompetencen chancen.

---

¹⁴⁵ Lykkeberg, R., 2018. *Vores Demokrati Er Blevet Sin Egen Modstander*. [online] Information. Available at: <<https://www.information.dk/kultur/anmeldelse/2018/04/vores-demokrati-blevet-egen-modstander>>

¹⁴⁶ Foldager, C., 2017. *Tør Du Se, Hvor Mange Mennesker Der Har Mistet Troen På Demokratiet?*. [online] Zetland. Available at: <<https://www.zetland.dk/historie/seAAJLJ7-aejv1rIV-26f5f>>

8. Konklusion

*"Behold the Machine!
Tremble at its power!
A blight upon the world--
This is our darkest hour!
What is its purpose?
To save, or to enslave?
Beware the Machines,
They may send us to our grave!"*¹⁴⁷

I steampunk-genren er det normalt at skrive tekster, der skal forestille at foregå i London i det 19. århundrede, hvor den teknologiske udvikling begynder at tage fart. Det er stemningsfyldt, men ikke altid i overensstemmelse med sandheden. Ovenstående citat er udtryk for en skepsis og frygt for fremtiden, fordi den virker usikker og uforudsigelig.

At vi skulle lade hele menneskeracen udrydde pga. de nye teknologier og digitaliseringen, er nok yderst usandsynligt. Men teksten citeret ovenfor har nu alligevel en mere overordnet pointe. For selvom vi egentlig godt kender til både Internettets og sociale mediers formål – blandt andet at bringe os tættere sammen og at gøre det muligt at skaffe nyheder, information og ny viden på ingen tid – så står vi alligevel med nogle størrelser, som vi faktisk ikke helt endnu har forstået. Eller vi forstår i hvert fald ikke til fulde de sociale mediers potentiale og de politiske konsekvenser, de kan have. Vi kender ikke til det fulde omfang af den trussel mod demokratiet, som noget tyder på, de kan udgøre. For mange akademikere fra forskellige discipliner (socialvidenskab, den politisk videnskab, filosofien, psykologien) er der ingen tvivl om, at der er noget her, vi skal være opmærksomme på. Selv den tidligere danske forsvarsminister, der om nogen har haft hænderne dybt begravet i sagerne om russiske fake news og forsøg på at påvirke demokratiske valg, ser det her som den største trussel mod moderne vestlige liberale demokratier. Så selvom vi kender sociale mediers intenderede formål, så kan vi stadig ikke være sikre på, om det er det formål, der bliver konsekvensen. Tværtimod tyder noget på, at vi bør holde ekstra øje med det her i fremtiden. De første faresignaler er i den grad til at få øje på. Så, hvad sker der, hvis det får lov til at stå helt uberørt? Hvordan vil det påvirke os og vores demokrati? "Save or Enslave?"¹⁴⁸

Den her omtalte teknologi er stadig ung, og at drage fuldbyrdede konklusioner vil være mere dumdristigt end modigt. Der er ingen tvivl om, som Sunstein siger, at dens positive potentiale er enormt. Gevinsterne er mange. Men de skadelige konsekvenser for demokratiet er i høj grad også synlige, og der tegner sig et dystert billede, som bør være genstand for mere forskning i fremtiden. Der er åbenlyst både interne og eksterne kræfter, der gør, hvad de kan for at destabilisere demokratiet ved at skabe splid og polarisering. Og hvis vi accepterer, at et demokratis

---

¹⁴⁷ Artist: Vernian Process, 2010. *Behold The Machine*. [CD] CDBY.

¹⁴⁸ Ibid.

legitimitet er afhængig af dets stabilitet, og at det er civilbefolkningens tillid til hinanden og til de demokratiske institutioner, der i høj grad udgør denne stabilitet, så er vi i høj grad udfordret. Bevidste vildledningsmetoder benyttes online til at forvirre os, skabe fjendebilleder og fjerne os fra hinanden således, at den demokratiske deliberation får ringere og ringere vilkår. I mange lande er man allerede begyndt at forsvare sig med antidemokratiske værtn som fx censurering på Internettet. I endnu flere lande er uddannelse i digital adfærd og kompetencen til at skelne mellem reelle nyheder og fake news, forsøg på videreformidling af sandhed og disinformation osv. blevet et emne for debat. Både mange forskere og politikere mener, det er den rigtige vej at gå. Mit mål har været at vise, at der med disse i forvejen eksisterende idéer ikke er langt til, at vi kan tage skridtet hele vejen og indføre moderate epistokratiske tiltag i de politiske valgprocesser. Og at der heller ikke nødvendigvis er noget at være bange for i den sammenhæng. Vi bør se udfordringen mod vores styreform *netop* som en udfordring, vi kan bruge til at optimere den. Ikke forsøge at redde den for enhver pris eller lave antidemokratiske tiltag, som vi ikke tør italesætte som værende antidemokratiske. Og selvom det stadig er for tidligt at drage endegyldige konklusioner, fordi vi stadig ikke kender det endelige omfang af problemet eller præcist ved, hvor stor en magt man kan tilægge sig gennem online spredning af vildledninger, så er det på tide, at vi udvider diskussionen fra kun at handle om, hvad vi kan gøre *mellem* valgene til også at handle om selve *valgprocessen*. Måske kunne det afholde os fra at diskutere censur og samtidig ikke ydmyge eller krænke visse potentielle vælgere.

Vi lever i en tid, hvor sandheden er billigt til salg. Internettet og sociale medier spiller en stor rolle her, fordi man med politiske interesser kan sprede vildledninger af alle typer med lynets hast til millioner af mennesker. Det er en trussel. Og vi kan ikke længere bortkaste idéen om, at styreformen godt må ændres en smule. Debatten om epistokratiske tiltag er kommet for at blive. Den bør tages op på lige vilkår med andre debatter i det deliberative demokrati.

Appendix 1

Uddrag af Telefonisk Interview med Tidligere Minister Claus Hjort Frederiksen, Medlem af Folketinget

Bør man fra statens side simpelthen aktivt gribe ind og komme falske nyheder til livs eller gøre en indsats for at blokere for vildledende forhold eller...

Jamen altså, hvem tilkommer det at sige, at noget er falsk? Et af demokratiets paradokser er jo, at man må acceptere, at man vil blive udsat for ting der er sande, falske og det derimellem. Vi kan sige de mest sindssyge ting, så længe de ikke opfordrer til vold eller diskriminerer mennesker på baggrund af etnicitet osv. Det er en grundlovssikret ret.

Rusland spillede utvivlsomt en aktiv rolle i den amerikanske valgkamp i 2016. Hvordan og hvorfor tror du, de gjorde det?

Russerne er meget detaljerede og sofistikerede i deres analyser af tilstanden af Vestlige demokratier. De er fuldstændig klar over, hvor de kan ramme os hårdest, og de analyserer koldt og kynisk, dag og nat, hvordan de mest effektivt kan gøre det. Og det er rigtigt, at der ikke kan herske tvivl om, at der fra Ruslands side var en klar indblanding i valgkampen. Men man må også forstå, at det her jo ikke er noget, der begrænser sig til valgsituationer. Det er jo et apparat der kører i døgndrift – også mellem valgene. Og der er ingen tvivl om, at det primære formål er at skabe splid i vores demokratier.

Hvorfor hører vi ikke så meget til russisk indblanding i danske valg? Er vi for lille og uinteressant et land?

Vi er et lille land, men vi er absolut ikke uinteressant for Rusland. Og der har også været enkelte forsøg på at skabe visse strømninger i Danmark, men de synes jo at have givet op igen, og derfor har vi ikke hørt så meget om det.

Altså fordi de ikke mener, det er muligt?

Ja altså, der er noget, der tyder på, at det danske folk ikke lader sig vildlede i samme grad som mange andre steder. Der er ingen tvivl om, at vi er ét af de folk i verden, man ville have sværest ved at påvirke i særlig høj grad. Derfor tror jeg, russerne fokuserer andetsteds.

Så der er simpelthen en eller anden forskel – kulturel, epistemisk eller noget tredje – der gør, at fx amerikanerne over en bred kam er mere til falds for disinformation og fake news, end vi er herhjemme?

Ja, det tror jeg roligt, man kan konkludere. Det ville jo naturligvis være for simpelt at sige, at det er den ene eller anden grund, der er altafgørende. Det er jo et sammensurium af faktorer, der spiller ind. Men der er da noget, der tyder på, at det er tilfældet.

Hvor stor en trussel vurderer du, at det her fænomen, altså de ekstremt nemme muligheder for at sprede disinformation og fake news, er for det vestlige demokratis stabilitet og legitimitet? Når vi ser på, hvad der skete i 2016 og allerede nu kan finde evidens for, at russerne er i gang med at gøre klar til den kommende valgkamp og ser på, hvor stort påvirkningspotentiale det tilsyneladende kan have, er det så ikke en trussel mod selve demokratiets væsen?

Det mener jeg ikke, man overhovedet kan diskutere længere. Nu har jeg siddet som Forsvarsminister og arbejdet med det her på nærmeste hold. Jeg mener, det her er *den* største trussel mod Vestlige demokratier ser ind i lige nu.

Findes der en løsning på problemet?

Hvis der var en *nem én*, så havde vi afhjulpet problemet. Men jeg tror, det er enormt vigtigt, at vi får det italesat. Vi bliver nødt til, at snakke om de her fænomener. Det er vigtigt for alle at vide, at der er nogen derude, som er ude på at vildlede os, og at de ikke gør det med gode intentioner. Derfor er det vigtigt, vi snakker om det og oplyser hinanden om, at det er den virkelighed vi lever i.

Kort sagt; Hvis jeg vedlægger det her som appendix er der så noget du mener er forkert eller noget du ønsker jeg sletter eller nuancerer eller... hvad man end kunne tænke sig. Det er taget fra hukommelsen. Noget af det er jeg sikker på, andet synes jeg at have hørt implicit. Men lad mig vide, om der er noget i teksten, der ingenlunde bør publiceres i mit Speciale.

Igen, jeg håber ikke, det er til for meget besvær.

Pæne hilsner
Jeppe Alling Jacobsen

From: Claus Hjort Frederiksen <Claus.Hjort.Frederiksen@ft.dk>
Sent: Monday, June 22, 2020 5:59 PM
To: Jeppe Alling Jacobsen <jeppeaelling@hotmail.com>
Subject: Re: Speciale

Det kan du godt

Med venlig hilsen

Claus Hjort Frederiksen

Appendix 2

Petitur/Litteratur

Artikler fra tidsskrift

Alemanno, A. 2018. How to Counter Fake News? A Taxonomy of Anti-fake News Approaches. *European Journal of Risk Regulation*, 9(1), side 1-5. (ca. 5 ns)

Allcott, H. and Gentzkow, M., 2017. Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), side 211-236. (ca. 30 ns)

Davidson, D. 1967. Truth and Meaning. *Synthese*, 17(3), side 304-323. (ca. 19 ns)

Fallis, D. (2015). What Is Disinformation? *Library Trends*, 63(3), side 401-426. (ca. 27 ns)

Farkas, J., Schou, J. and Neumayer, C., 2017. Cloaked Facebook pages: Exploring fake Islamist propaganda in social media. *New Media & Society*, 20(5), side 1850-1867. (ca. 23 ns)

Habgood-Coote, J. (2018). Stop talking about fake news! *Inquiry*, 62(9-10), side 1033-1065. (ca. 28 ns)

Hjorth, F., Sønderskov, K. and Dinesen, P., 2019. Affektiv Polarisering i Danmark: Et Listereksperiment om Social Distance til Politiske Modstandere. *Økonomi og Politik*, 3(2), side 31-40. (ca. 13 ns)

Jeppesen, M., 2018. Sandhed, mening og fortolkning - om Donald Davidsons 'feltlingvistiske' sprogfilosofi. *Slagmark - Tidsskrift for idéhistorie*, (25), side 39-56. (ca. 18 ns)

Karlsen, R., Steen-Johnsen, K., Wollebæk, D. & Enjolras, B. (2017). Echo chamber and trench warfare dynamics in online debates. *European Journal of Communication*, 32(2), side 257-273. (ca. 24 ns)

Mukerji, N. (2018). What is Fake News? *Ergo*, 5(35), side 923-946. (ca. 23 ns)

Nguyen, C., 2020. Echo Chambers and Epistemic Bubbles. *Episteme*, 17(2), side 141-161. (ca. 27 ns)

Søe, S. (2014). Information, misinformation og disinformation: En sprogfilosofisk analyse. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling*, 3(1), side 21-30. (ca. 16 ns)

Bøger

Achen, C. and Bartels, L., 2017. *Democracy For Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton: Princeton University Press, kapitel 8-11, Side 213-328. (ca. 117 ns)

Brennan, J., 2016. *Against Democracy*. 1st ed. Princeton: Princeton University Press. (ca. 215 ns)

d'Ancona, M., 2017. *Post-Truth: The New War On Truth And How To Fight Back*. 1st ed. London: Ebury Press. (ca. 84 ns)

Farkas, J. & Schou, J. (2020). *Post-Truth, Fake News and Democracy*. 1st ed. New York: Routledge. (ca. 194 ns)

Frankfurt, H., 2019. *Om Bullshit*. København: A Mock Book & Urgent.Agency. (ca. 30 ns)

Glüer, K., 2011. *Donald Davidson: A Short Introduction*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, kapitel 2, side 17-111. (ca. 70 ns)

Gorman, S. and Gorman, J., 2017. *Denying To The Grave: Why We Ignore The Facts That Will Save Us*. 1st ed. New York: Oxford University Press, Kapitel 1-3, Side 35-141. (ca. 115 ns)

Hendricks, V. & Vestergaard, M. (2018). *Reality lost*. 1st ed. Cham: Springer Open. (ca. 112 ns)

Margetts, H., John, P., Hale, S. & Yasseri, T. (2017). *Political Turbulence: How Social Media Shape Collective Action*. 1st ed. Princeton: Princeton University Press. (ca. 200 ns)

Mill, J. (2009). *Considerations on Representative Government*. Auckland: The Floating Press, kapitel 7 & 8, side 160-217. (ca. 34 ns)

Runciman, D. (2018). *Sådan ender demokratiet*. 1st ed. [Kbh.]: Informations Forlag. (ca. 176 ns)

Simchen, O. (2017). *Semantics, Metasemantics, Aboutness*. 1st ed. Oxford: Oxford University Press, kapitel 1, side 1-32. (ca. 27 ns)

Sunstein, C. (2017). *#republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. 1st ed. Princeton: Princeton University Press. (ca. 261 ns)

Swift, A. (2014). *Political Philosophy: A Beginner's Guide for Students and Politicians*. 3rd ed. Cambridge: Polity Press, kapitel 5, side 187-231. (ca. 44 ns)

Thurston, I., 2018. *Everything Is Permitted, Restrictions Still Apply: A Psychoanalytic Perspective On Social Dislocation, Narcissism, And Post Truth*. 1st ed. Abingdon: Routledge. (ca. 220 ns)

Hjemmesider

Aagaard, T. 2019. *Ny Undersøgelse Gør Forskere Nervøse: Flere Og Flere Europæere Tror Ikke På Vacciner*. [online] Berlingske.dk. Available at: <<https://www.berlingske.dk/internationalt/ny-undersoegelse-goer-forskere-nervoese-flere-og-flere-europaeere>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 2 ns)

BBC News. 2017. *Reality Check: Is Clinton Photo With Bin Laden A Fake?*. [online] Available at: <<https://www.bbc.com/news/world-41821923>> [Accessed 20 June 2020. (ca. 1 ns)

Burcharth, M. 2017. *USA'S Efterretningstjenester: Putin Gav Ordre Til Cyberkampagne Mod Clinton For At Hjælpe Trump*. [online] Information. Available at: <<https://www.information.dk/udland/2017/01/usas-efterretningstjenester-putin-gav-ordre-cyberkampagne-clinton-hjaelpe-trump>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 3 ns)

Burns, K., 2020. *Trump's 7 Worst Statements On The Coronavirus Outbreak*. [online] Vox. Available at: <<https://www.vox.com/policy-and-politics/2020/3/13/21176535/trumps-worst-statements-coronavirus>> [Accessed 12 July 2020]. (ca. 1 ns)

Davidson, A. 2018. *A Theory Of Trump Kompromat*. [online] The New Yorker. Available at: <<https://www.newyorker.com/news/swamp-chronicles/a-theory-of-trump-kompromat>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 4 ns)

Foldager, C., 2017. *Tør Du Se, Hvor Mange Mennesker Der Har Mistet Troen På Demokratiet?*. [online] Zetland. Available at: <<https://www.zetland.dk/historie/seAAJLJ7-aejv1rIV-26f5f>> [Accessed 12 July 2020]. (ca. 2 ns)

- Funk, C. and Tyson, A., 2020. *Partisan Differences Over The Pandemic Response Are Growing*. [online] Pew Research Center Science & Society. Available at: <<https://www.pewresearch.org/science/2020/06/03/partisan-differences-over-the-pandemic-response-are-growing/>> [Accessed 11 July 2020]. (ca. 2 ns)
- Gaughan, A. 2016. *5 Årsager Til, At Trump Vandt Valget*. [online] Videnskab.dk. Oversat af Stephanie Lammers-Clark. Available at: <<https://videnskab.dk/kultur-samfund/5-aarsager-til-at-trump-vandt-valget>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 4 ns)
- Graham, D., 2019. *Some Real News About Fake News*. [online] The Atlantic. Available at: <<https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2019/06/fake-news-republicans-democrats/591211/>> [Accessed 7 July 2020]. (ca. 3 ns)
- Grandy, R. and Warner, R. 2015. *Paul Grice (Stanford Encyclopedia Of Philosophy)*. [online] Plato.stanford.edu. Available at: <<https://plato.stanford.edu/entries/grice/>> [Accessed 20 June 2020]. Substantielt revideret i 2017. (ca. 20 ns)
- Hansen, A. and Hendricks, V., 2017. *Uddannelse, Uddannelse Og Mere Uddannelse. Det Er Våbnet I Kampen Mod Fake News Og Populisme. Politikerne Må Til At Vågne Op*. [online] Politiken. Available at: <<https://politiken.dk/debat/kroniken/art5924990/Uddannelse-uddannelse-og-mere-uddannelse.-Det-er-våbnet-i-kampen-mod-fake-news-og-populisme.-Politikerne-må-til-at-vågne-op>> [Accessed 6 July 2020]. (ca. 3 ns)
- Horton, A. 2020. *After Truth: How Ordinary People Are 'Radicalized' By Fake News*. [online] the Guardian. Available at: <<https://www.theguardian.com/tv-and-radio/2020/mar/19/after-truth-hbo-fake-news-pizzagate-documentary>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 3 ns)
- Lind, A., 2020. *Facebook Klemte Mellem Trump Og Annoncekroner Efter Masseboykot*. [online] DR. Available at: <<https://www.dr.dk/nyheder/viden/teknologi/facebook-klemte-mellem-trump-og-annoncekroner-efter-masseboykot>> [Accessed 1 July 2020]. (ca. 3 ns)
- Lykkeberg, R., 2018. *Vores Demokrati Er Blevet Sin Egen Modstander*. [online] Information. Available at: <<https://www.information.dk/kultur/anmeldelse/2018/04/vores-demokrati-blevet-egen-modstander>> [Accessed 12 July 2020]. (ca. 1 ns)
- Malpas, J. 1996. *Donald Davidson (Stanford Encyclopedia Of Philosophy)*. [online] Plato.stanford.edu. Available at: <<https://plato.stanford.edu/entries/davidson/#Radilnte>> [Accessed 20 June 2020]. Substantielt revideret i 2019. (ca. 30 ns)

Nielsen, S. 2015. *Vi Overtager Danmark: Falske Facebook-Sider Sætter Muslimer I Dårligt Lys*. [online] DR. Available at: <<https://www.dr.dk/nyheder/indland/vi-overtager-danmark-falske-facebook-sider-saetter-muslimer-i-daarligt-lys>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 2 ns)

Noor, P., 2019. *Facebook Took Action On A Fake Story On White Vans – But What About These Hoaxes?*. [online] the Guardian. Available at: <<https://www.theguardian.com/technology/2019/dec/05/facebook-white-vans-fake-stories>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 2 ns)

Persson, C. 2019. *Er 97 Procent Af Forskerne Enige Om, At Klimaforandringer Er Menneskeskabte?*. [online] Videnskab.dk. Available at: <<https://videnskab.dk/naturvidenskab/er-97-procent-af-forskerne-enige-om-at-klimaforandringer-er-menneskeskabte>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 4 ns)

Pew Research Center Science & Society. 2016. *Americans' Views On Climate Change And Climate Scientists*. [online] Available at: <<https://www.pewresearch.org/science/2016/10/04/public-views-on-climate-change-and-climate-scientists/>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 23 ns)

Pew Research Center - U.S. Politics & Policy. 2019. *Partisan Antipathy: More Intense, More Personal*. [online] Available at: <https://www.people-press.org/2019/10/10/partisan-antipathy-more-intense-more-personal/?utm_source=link_news9&utm_campaign=item_268982&utm_medium=copy> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 5 ns)

Schulman, J. 2018. *Every Insane Thing Donald Trump Has Said About Global Warming*. [online] Mother Jones. Available at: <<https://www.motherjones.com/environment/2016/12/trump-climate-timeline/>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 19 ns)

Sommerand, M. and Holmen, A., 2018. *Regeringskrig Mod Russiske Fake News: Se Indblanding I Andre Landes Valg*. [online] DR. Available at: <<https://www.dr.dk/nyheder/politik/regeringskrig-mod-russiske-fake-news-se-indblanding-i-andre-landes-valg>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 1 ns)

Søndergaard, A. 2020. *6 Gode Råd: Sådan Spotter Du Falske Nyheder På Nettet*. [online] tjekdet. Available at: <<https://www.mm.dk/tjekdet/artikel/6-gode-raad-saadan-spotter-du-falske-nyheder-paa-nettet>> [Accessed 20 June 2020]. (ca. 8 ns)

Interview

Frederiksen, Claus H. (22. juni 2020). Telefoninterview ved Jeppe Alling Jacobsen. (ca. 1 ns)

Konferencerapport

D. Fallis, D. "A conceptual analysis of disinformation", Proceedings of the iConference, 2009, Chapel Hill, NC. (ca. 17 ns)

Upubliceret

Grundmann, T. [2020]. Fake News: The Case for a Consumer-Oriented Explication. Ms, upubliceret manuskript. (ca. 13 ns)

Video

Ruptly. "USA: "Obama, he is the founder of ISIS". Trump". Online video. Youtube. Youtube, 10. august 2016. Sidst besøgt 20. juni 2020. Fra 0:18 til 0:48. (ca. 1 ns)

I alt: Ca. 2330 normalsider

Specialet - status

Nikolaj Nottelmann

I går, 17:04

Jepe Alling Jacobsen ↕

📧 Svar til alle | ▼

Hermed dit petitum godkendt . Denne mail kan vedlægges petitum som dokumentation for godkendelse

Mvh Nikolaj Nottelmann

Sendt fra min iPhone